UNIVERSITY OF MYSORE
Oriental Research Institute Series No.–190

मैसूरुविश्वविद्यानिलयः
प्राच्यविद्यासंशोधनालयग्रन्थमाला—१९०

श्रीनिवासकविविरचितम्

प्रश्नोत्तरसुभाषितम्

PRAŚNOTTARA SUBHĀṢITAM

OF

ŚRĪNIVĀSA KAVI

Critically edited by

Dr. M. Geetha, M.A., Ph.D.

प्राच्यविद्यासंशोधनालयः, मैसूरु
ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE, MYSORE

1999

Price : 36–00

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

UNIVERSITY OF MYSORE
Oriental Research Institute Series No.–190

मैसूरुविश्वविद्यानिलयः
प्राच्यविद्यासंशोधनालयग्रन्थमाला — १९०

श्रीनिवासकविविरचितम्

प्रश्नोत्तरसुभाषितम्

PRAŚNOTTARA SUBHĀṢITAM

OF

ŚRĪNIVĀSA KAVI

Critically edited by

Dr. M. Geetha, M.A. Ph D.

प्राच्यविद्यासंशोधनालयः, मैसूरु
ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE, MYSORE
1999

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

First Edition—1999

Copy Right
ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE, MYSORE

Copies: *1000*

Published by
The Director
Oriental Research Institute
University of Mysore
Mysore–570005

Printed by
Mysore University Printing Press
Manasagangotri, Mysore-6

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

श्रीनिवासकविविरचितम्

प्रश्नोत्तरसुभाषितम्

प्रधानसंपादकः

डा. के. वि. रमेशः

गौरवनिर्देशकः

प्राच्यविद्यासंशोधनालयः, मैसूरु

१९९९

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

PRAŚNOTTARA SUBHĀṢITAM

OF

ŚRĪNIVĀSA KAVI

General Editor

Dr. K. V. RAMESH

Honorary Director

ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE, MYSORE

1999

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

श्रीनिवासकविविरचितम्

प्रश्नोत्तरसुभाषितम्

सम्पादिका

डा. एम्. गीता, एम्.ए., पिहेच्.डि

सहायकसंशोधिका

मार्गदर्शकः

विद्वान डा. टि. वि. सत्यनारायणः एम्.ए., पिहेच्.डि.

प्राच्यविद्यासंशोधनालयः, मैसूरु

१९९९

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

PRAŚNOTTARA SUBHĀṢITAM

OF

ŚRĪNIVĀSA KAVI

Critically Edited by

Dr. M. GEETHA, M.A., Ph.D.
Research Assistant. cl II

Guided by

Vidvan Dr. T. V. SATHYANARAYANA, M.A., Ph.D.

ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE, MYSORE
1999

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

FOREWORD

Subhāṣita, as the very term indicates, is a type of composition which has, as its ultimate aim, dissemination of corrective influence on society. Sanskrit poets have used the art of versification very effectively to drive home individual as well as social and religious morals, ethics and etiquettes. These Subhāṣitas are aimed at all sections of society and at all age-groups and contain allegorical and/or direct messages.

The present work, as its title indicates, is a scholastic exercise in imparting such education through a series of questions and answers. The poet Śrīnivāsa has presented his questions and answers under four different schemes all of which are reflective of the poet's wit and erudition.

The editor of this compact work, Dr. (Mrs.) Geetha has provided a lucid introduction ably bringing out the salient features of this unique type of composition. I am sure the discerning readership will not fail to appreciate the painstaking efforts of the poet as well as the editor.

We in the Oriental Research Institute are very thankful to the Vice-Chancellor Prof. S. N. Hegde who has been a constant source of encouragement and whose progressive ideas are proving to be a major boon to this century-old Research Institute. The Director of the Mysore University Printing Press and his staff deserve our profuse thanks for bringing out, in such nice manner, one more publication of the Oriental Research Institute.

Mysore
10-06-1999

K. V. RAMESH
Hony. Director
Oriental Research Institute

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

प्रस्तावना

महदिदं प्रमोदस्थानं यत् प्राच्यविद्यासंशोधनालयग्रन्थमालायाः नवत्यधिकशततमम् (१९०) इदं पुष्पं प्रकाशं नीयत इति।

संस्कृतसाहित्ये काव्यस्य विशिष्टं स्थानं वर्तते। दृश्य–श्रव्यभेदात् काव्यं द्विविधम्। गद्यपद्यचम्पूभेदात् श्रव्यकाव्यं च त्रिविधम्। पद्यकाव्यमपि महाकाव्य-खण्डकाव्य-मुक्तकभेदात् त्रिविधम्। मुक्तकान्येव सुभाषितानि इति व्यवह्रियन्ते। प्रत्येकं श्लोकेषु विभिन्नविषयाः मुक्तकेषु प्रतिपाद्यन्ते। एकमेव विषयमधिकृत्य अनेकमुक्तकात्मकमपि काव्यं रचितं वर्तते। यथा भर्तृहरिप्रणीतं नीतिशतकं वैराग्यशतकम इत्यादि।

सुभाषितम् इति नाम्नेव ज्ञायते रसभरितं भाषितमिति। ‘सुभाषितरसस्याग्रे सुधा भीता दिवं गता” इति सुभाषितरसमहिमा वर्णितो वर्तते। सुभाषितसुरद्रुमः सुभाषितरत्नभाण्डागारम् इत्यदि प्रसिद्धेषु ग्रन्थेषु अनेकेषु ग्रन्थेषु विद्यमानानां सुभाषितानां सङ्ग्रहो वर्तते। वैराग्यशतकादिषु स्वतन्त्रतया रचितानां सुभाषितानाम् एकत्र मेलनं द्रष्टुं शक्यते।

प्रकृतं श्रीनिवासकविविरचितं “प्रश्नोत्तरसुभाषितं॥” कर्नाटकदेशीयोऽयं कविः मैसूरुसंस्थानाधिपतीनां श्रीमुम्मडिकृष्णराजवोडेयर् महोदयानाम् आश्रयं प्राप्य नैकविधकाव्यादीन् रचितवानिति ग्रन्थस्यास्य व्याख्यानकर्तुः भाष्यकुप्पनामकस्य वाक्येन ज्ञायते अयं च कविः प्रख्यातप्रतिभावानिति ग्रन्थस्यास्याध्ययनेन ज्ञायते। प्रश्नोत्तररूपोऽयं ग्रन्थ इति ग्रन्थनाम्नेव ज्ञायते। प्रश्नोत्तररूपेष्वपि चमत्कारो वर्तते।

एकस्मिन श्लोके विद्यमानस्य प्रश्नस्य अन्यस्मिन् श्लोके उत्तरं वर्तते। यथा—

“आगच्छतो गच्छतो द्वे प्राप्ते द्वे नैव गच्छतः।” इति प्रश्नस्य

“आगच्छतो गच्छतो द्वे सर्वेषां सम्पदापदौ” इति उत्तरम्। इयमेका रीतिः।

पदच्छेदभेदेन एकस्मिन् श्लोके एव प्रश्नोत्तराणि इति द्वितीया रीतिः।

यथा— कं सञ्जघान कृष्णः इति प्रश्नः।
कंसं जघान कृष्णः इति उत्तरम्॥
का शीतलवाहिनी गङ्गा इति प्रश्नः
काशीतलवाहिनी गङ्गा इनि उत्तरम्।

एवं तृतीये चतुर्थे च प्रकरणे कविः प्रकारान्तरेण स्वप्रतिभां निपुणतरां प्रदर्शितवान्।

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

गात्रेण लघुरप्ययं ग्रन्थः बुद्धिमतां तथा आलङ्कारिकरसप्रियाणां सुहृदां मोदजननविषये गुरुरेव। विदुषामपि बुद्धिशाणत्वमस्याध्ययनेन भवतीत्यत्र न विवादः।

एतादृशं ग्रन्थं सम्पादितवती डा. एम. गीता नामिका विदुषी। सा अनेकवर्षेभ्यः अत्रैव संशोधिका वर्तते। स्वप्रयासेन तथा डा. टि. वि. सत्यनारायणमहोदयस्य मार्गदर्शनेन च सुन्दरतया सम्पादितवती। तस्याः प्रथमोऽयं ग्रन्थः सर्वेषां विद्वज्जनानां मोदमावहत्वित्याशासेऽहम्॥

7-7-99 इति सुधीविधेयः
मैसुरु पण्डितरत्नम् विद्यावाचस्पतिः
न्यायवेदान्तविद्वान्, आर्.जी. माळगी., एम्.ए.
उपनिर्देशकः, प्राच्यविद्यासंशोधनालयः

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

ಪೀಠಿಕೆ

ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮ ಮೋಕ್ಷಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವನ್ನು ಭಾರತ ದೇಶದ ಎಲ್ಲ ರೀತಿಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡ ಬಹುದಾಗಿದೆ. ಇವು ಸಾರ್ವತ್ರಿಕವಾಗಿ ಎಲ್ಲರ ಜನಜೀವನದಲ್ಲಿ ಹಾಸುಹೊಕ್ಕಾಗಿವೆ ಯಲ್ಲದೆ, ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದಾದ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ನೈತಿಕತೆಯು ಬೇರ್ಪಡಿಸಲಾಗದಂತೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿದ್ದು, ಒಂದು ವಿಧದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮದ ತಳಹದಿ ಯಂತೆಯೇ ಇದೆ. ಅಂತೆಯೇ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿನ ಶಾಂತಿ ಮತ್ತು ಸಂತೋಷಗಳು ಆ ಸಮಾಜವು ಅನುಸರಿಸುವ ನೈತಿಕತೆಯ ಆಧಾರವನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿದೆಯೆಂದು ಮತ್ತೆ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ, ಎಂದರೆ ಇಹಪರಗಳೆರಡರ ಸಾಧನೆಗೆ ಇಂತಹ ನೈತಿಕತೆಯೆ ಭದ್ರಬುನಾದಿ ಎಂಬುದು ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಂತಾಯಿತು.

ಕವಿ ಹಾಗೂ ಕಾವ್ಯಗಳ ಉದ್ದೇಶ ಕೇವಲ ಮನರಂಜನೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಅದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಅಂತಹ ಕವಿಯು ಉಪದೇಶಕನೂ ಆಗಿ ಸಮಾಜದ ದೈನಂದಿನ ಜನಜೀವನ ವನ್ನು ನೈತಿಕತೆಯತ್ತಕೊಂಡೊಯ್ಯುವ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆಗೂ ಜವಾಬ್ದಾರನಾಗಿರಬೇಕಾಗು ತ್ತದೆ. ಆ ಒಂದು ಕಾರಣದಿಂದಲೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಭರ್ತೃಹರಿ ಶಿಲ್ಹಣ ಮುಂತಾದವರು ನೈತಿಕತೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯುವಂತಹ ನೀತಿಸೂತ್ರಗಳನ್ನು (Moral tenets) ಅತ್ಯಂತ ಆಕರ್ಷಣೆಯ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಬಹುದಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಮಾರ್ಗ ವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಕವಿವರ್ಯರಾದ ಮಧುಸೂದನಕವಿ ಪಂಡಿತರಾಜ ಜಗನ್ನಾಥ ಮುಂತಾದ ಕವಿಗಳು ನೇರವಾಗಿಯಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಬೇರೆಬೇರೆ ವಿಧದಿಂದ ಗೂಢಾರ್ಥದ್ಯೋತಕವಾದ ಸೂಕ್ತಿಗಳನ್ನು (Allegories and gnomic) ರಚಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಇಂಥದೇಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದರು. ಹೀಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕವಿಗಳ ಮುಖ್ಯ ಗ್ರಂಥಗಳು ನೀತಿಪ್ರಾಯವಾದ ಹಾಗೂ ಉಪದೇಶಾತ್ಮಕ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಅತಿಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವುದು ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಭಾರತದೇಶ ದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿಯಾದ ಉಪದೇಶಾತ್ಮಕ ನೀತಿ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಜನಜೀವನದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬರುವ ದುಃಖದುಮ್ಮಾನಗಳನ್ನು ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ಹೋಗಲಾಡಿಸದಿದ್ದರೂ ಆ ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶಾಂತಿ ನೆಲಸಿ ಸುಖವಾಗಿರುವತ್ತ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುವುದರಲ್ಲಿ ಸಫಲವಾಗಿರುತ್ತವೆ.

ಭರತನು ಕಾವ್ಯ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಒಟ್ಟು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ವೃತ್ತದೇವಾದಿಚರಿತಶಂಸಿ ಚೋತ್ಪಾದ್ಯವಸ್ತು ಚ
ಕಲಾಶಾಸ್ತ್ರಾಶ್ರಯಂಚೇತಿ ಚತುರ್ಧಾಭಿದ್ಯತೆ ಪುನಃ ||

ಲಘುಕಾವ್ಯ ಹಾಗೂ ಮುಕ್ತಗಳು ಶಾಸ್ತ್ರಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಹೋಗುತ್ತವೆ. ಚಿಕ್ಕ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಲಘುಕಾವ್ಯನೆಂತಲೂ ಒಂದಕ್ಕೊಂದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಡದೆ ರಚಿತವಾದ

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

ಸ್ವತಂತ್ರಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಮುಕ್ತಕಗಳೆಂದೂ ಹೆಸರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕೆಲವು ಕವಿಗಳು ವಿನೋದ ಹಾಗೂ ಹಾಸ್ಯರಸಪ್ರಧಾನವಾದ ಮುಕ್ತಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

"ಮುಕ್ತಕೇಷು ಹಿ ಪ್ರಬಂಧೇಷ್ವಿವ ರಸಬಂಧಾಭಿನಿವೇಶಿನಃ ಕವಯೋ ದೃಶ್ಯಂತೇ ಯಥಾಹ್ಯಮರುಕಸ್ಯ ಕವೇಮುಕ್ತಕಾಃ ಶೃಂಗಾರರಸಸ್ಯಂದಿನಃ ಪ್ರಬಂಧಾಯಮಾನಾಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ ಏವ ತೇ ಲಘವೋ ವಿಜ್ಞೆಯಾ ಯೇಷ್ವನ್ಯತಮೋ ಭವೇಚ್ಚತುರ್ವರ್ಗಾತ್ ಅಸಮಗ್ರಾನೇಕರಸಾ ಸಮಗ್ರೈಕರಸಯುಕ್ತಾಃ"

ಸುಭಾಷಿತವೆಂದರೆ (ಒಳ್ಳೆಯ) ಸಜ್ಜನಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತು ಎಂದು ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಸ್ತು, ವ್ಯಕ್ತಿ, ವ್ಯಕ್ತಿಭಾವ ಹಾಗೂ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಿರಬಹುದು ಹಾಗೂ ಪ್ರಪಂಚದ ಅನುಭವವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿರಬಹುದು ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಭಾವಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುವಾಗ, ಸುಭಾಷಿತಗಳು ಮಾನವನಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದಾದ ದಯೆ, ಸಹನೆ ಮಾನವೀಯತೆ, ವಿಧೇಯತೆ, ಹಿರಿಯರಲ್ಲಿ ತೋರುವ ವಿನಯಶೀಲತೆಗೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವುದಲ್ಲದೆ, ಮಾನವನಲ್ಲಿ ಆಗಿಂದಾಗ್ಗೆ ಏಳಬಹುದಾದ ದೌಷ್ಟ್ಯಪೂರಿತಗುಣಗಳ ಅವಹೇಳನಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತವೆ.

ಇಂತಹ ಸುಭಾಷಿತಗಳನ್ನೆ ಸೂಕ್ತಿ, ಸದುಕ್ತಿ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹವುಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪದ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದು ಒಂದೊಂದು ಪದ್ಯವೂ ಸಂಪೂರ್ಣ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತವೆ. ಈ ಪದ್ಯಗಳು ಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಬಂದು ಜನಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರಬಹುದು ಅಥವಾ ಕಾವ್ಯ ನಾಟಕ ಇತ್ಯಾದಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿರಬಹುದು. ಈ ರೀತಿಯ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಸುಭಾಷಿತಗಳೆಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾಗಿ ಕಂಡುಬಂದಭಾಗಗಳನ್ನು ಜನಮನದ ಸೌಕರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆಂಬುದೇ ಸಂಗ್ರಹಕಾರರ ಮುಖ್ಯ ಗುರಿಯಾಗಿತ್ತು. ಇಂತಹ ಪದ್ಯಗಳು ಒಂದೊಂದೂ ಪೂರ್ಣಕವಿತೆಯೆನಿಸಿದ್ದು ಸ್ವಾರಸ್ಯ ಗುಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದುರಿಂದಲೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಸೂಕ್ತಿಗಳೆಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಇವುಗಳು ಜೀವನದ ಅನುಭವಸಾರವನ್ನು ಹಾಗೂ ಕಟುಸತ್ಯವನ್ನು ಕೇಳುವವರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನೇರವಾಗಿ ಮುಟ್ಟುವಂತೆ ಮತ್ತು ಬಹುಕಾಲ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಹೇಳುವ ವಿವೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳೆನಿಸಿ ಮಾನವನ ಹೃದಯಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಅಲೆಅಲೆಯಾಗಿ ಏಳುವ ಭಾವನಾಪುಂಜಗಳಿಗೆ ರೂಪಕೊಟ್ಟಿರುವ ಗೀತೆಗಳೂ ಎನಿಸಿವೆ. ಇಂತಹ ಮುಕ್ತಕಗಳನ್ನು ಹಾಗೂ ಸುಭಾಷಿತಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವ ಕವಿಶ್ರೇಷ್ಠರ ಗ್ರಂಥಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಸಿಗುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಭರ್ತೃಹರಿಯ ಶೃಂಗಾರ, ವೈರಾಗ್ಯ ಹಾಗೂ ನೀತಿಶತಕಗಳು, ಸೋಮಪ್ರಭಾಚಾರ್ಯರ ಸೂಕ್ತಿಮುಕ್ತಾವಳಿ, ಅಮಿತಗತ್ಯಾಚಾರ್ಯರ ಸುಭಾಷಿತರತ್ನಸಂದೋಹ, ಕಾಶಿನಾಥ-ಶರ್ಮರ ಸುಭಾಷಿತರತ್ನಭಾಂಡಾಗಾರ ಹಾಗೂ ಗಂಗಾಧರಕೃಷ್ಣದ್ರಾವಿಡರ ಸಮಯೋಚಿತ ಪದ್ಯಮಾಲಿಕಾ ಇವುಗಳು ಮುಖ್ಯವಾದುವುಗಳೆನಿಸಿವೆ. ಹೀಗೆ ಜೀವನದ

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

ಆಳವಾದ ಒಂದು ಅನುಭವವನ್ನೋ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಒಂದು ಪ್ರತೀತಿಯನ್ನೋ ಸುಂದರ ಶಬ್ದರೂಪದ ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕ ಹಾಗೂ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕ ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಉಳಿಯುವಂತೆ ಅಮರಗೊಳಿಸುವುದೇ ಸುಭಾಷಿತಗಳ ಹೆಗ್ಗಳಿಕೆಯಾಗಿದೆ ಈರೀತಿಯಾಗಿ ಇಡೀ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದ (ವೈದಿಕ ಹಾಗೂ ಲೌಕಿಕ) ಮೂಲೆ ಮೂಲೆ ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹರಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಸುಭಾಷಿತಗಳ ಉಗಮ ಹಾಗೂ ಬೆಳವಣಿಗೆಗಳ ಸ್ಥೂಲಪರಿಚಯವು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಸ್ತುತವೆನಿಸುತ್ತದೆ.

ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಸರಿಸಿರುವ ಸುಭಾಷಿತಗಳನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನ ವೆನಿಸಿದ ವೇದಗಳ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಗುರುತಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ನೀತಿಗಳನ್ನು ಹಾಗೂ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕ ಸೂಕ್ತಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಅನೇಕ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣ ಬಹುದಾಗಿದೆ. ಐತರೇಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಹಾಗೂ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಂತೂ ಇವುಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಹೇರಳವಾಗಿ ಸಿಗುತ್ತವೆ. ರಾಮಾಯಣ ಮಹಾಭಾರತ ಹಾಗೂ ಪುರಾಣ ಗಳಲ್ಲಿ ಸುಭಾಷಿತಗಳನ್ನೇ ಹೋಲುವ ಅನೇಕ ಶ್ಲೋಕಗಳಿದ್ದು ಅವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನು ಒಂದೆಡೆ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವ ಕಾರ್ಯವೂ ನಡೆದಿದೆ. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಸುಲಭ ಗ್ರಾಹ್ಯವಲ್ಲದ ಶಾಸ್ತ್ರ ಗ್ರಂಥಗಳು ಹಾಗೂ ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಂತಹ ಮನೋಹರವಾದಸೂಕ್ತಿಗಳಿದ್ದು (ಪದ್ಯರೂಪಗಳಲ್ಲದಿದ್ದರೂ) ಓದುಗರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೆರೆಹಿಡಿಯುವಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಅಂಶವನ್ನು ಮರೆಯುವಹಾಗಿಲ್ಲ.

ಹಾಲನ ಸಟ್ಟಸಯಿ ಎಂಬುದೇ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಪ್ರಾಕೃತ ಸುಭಾಷಿತ ವಾಗಿದೆ. ಕವಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಅಶ್ವಘೋಷ, ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯ ಅಮಿತಗತಿ ಇವರುಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಎರಡು, ಎಂಟು ಹಾಗೂ ಹತ್ತನೇ ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಮತಧರ್ಮ ವನ್ನು ಹರಡುವ ಸಲುವಾಗಿ ಉಪದೇಶಾತ್ಮಕ ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರು ಮತ್ತು ಹೇಮಚಂದ್ರನ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರ, ಶಿಲ್ಹಣನ ಶಾಂತಿಶತಕ, ಸೋಮಪ್ರಭದೇವನ ಶೃಂಗಾರ ಹಾಗೂ ವೈರಾಗ್ಯ ತರಂಗಿಣಿ, ವೇದಾಂತದೇಶಿಕರ ವೈರಾಗ್ಯ ಪಂಚಕಗಳು ಇದೇ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವುಗಳಾಗಿ ಅನೇಕ ಸೂಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದಿವೆ. ಹನ್ನೊಂದು ಹಾಗೂ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ವಿದ್ಯಾಕರನ ಸುಭಾಷಿತ ರತ್ನಕೋಶ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ನಂತರ ಪ್ರಚಲಿತವಾದ ಮುಖ್ಯ ಗ್ರಂಥಗಳೆಂದರೆ ಸದುಕ್ತಿಕರ್ಣಾಮೃತ ಸೂಕ್ತಿಮುಕ್ತಾವಳಿ ಶಾರ್ಙ್ಗಧರ ಪದ್ಧತಿ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಸುಭಾಷಿತಗಳು ತಮ್ಮದೇ ಆದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವೆನಿಸಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಅಮರವೆನಿಸಿವೆ ಎಂದರೆ ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿಯಾಗಲಾರದು. ಹೀಗೆ ಸುಭಾಷಿತಗಳು ವೇದಗಳ ಕಾಲಧಿಂದ ಬೆಳೆದು ಇಡೀ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರಿ ಇಂದಿಗೂ ಎಲ್ಲ ಜನರ ಚೇತೋಹಾರಿಯಾಗಿ ಅಮರವೆನಿಸಿವೆ.

ಪ್ರಸ್ತುತ '' ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರಸುಭಾಷಿತಂ '' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವು ಅದರ ಶೀರ್ಷಿಕೆಯು ತಿಳಿಸುವಂತೆ ಪ್ರಶ್ನೆ ಹಾಗೂ ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಂಜಸ ಹಾಗೂ ಮೆಚ್ಚಿಗೆಯಾದ ಉತ್ತರಗಳ-

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

ನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಗ್ರಂಥದ ಆದಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ವಿಘ್ನನಿವಾರಕನಾದ ಗಣಪತಿಯ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಕವಿಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಮಾಹಿತಿ ಸಿಗದಿದ್ದರೂ ಅವನೇ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುವಂತೆ ಗ್ರಂಥಕರ್ತೃವು ಶ್ರೀನಿವಾಸಪುರ (ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣ) ನಿವಾಸಿಯೆಂದೂ ಮತ್ತು ಅವನ ಹೆಸರು ಶ್ರೀನಿವಾಸಕವಿಯೆಂದೂ "ಸಾರ್ವಭೌಮ" ಎಂಬ ಬಿರುದನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದನೆಂದೂ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಸ್ತುತ ಗ್ರಂಥದ ಎರಡನೆ ಕ್ರಮಕ್ಕೆ (ಅಧ್ಯಾಯಕ್ಕೆ) ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆದಿರುವ ಅಮರಸಿಂಹನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ಭಾಷ್ಯಕುಪ್ಪನ "ಅಥಕತಿಪಯ ಗ್ರಂಥರಚನಾನಂತರಂ.... ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಿಂದ ಈ ಕವಿಯು ಪ್ರಸ್ತುತ ಗ್ರಂಥವಲ್ಲದೆ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನೂ ರಚಿಸಿರುವನೆಂಬುಪಾಗಿ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೮೧೨ ರಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಿತವಾಗಿರುವ ಕೃಷ್ಣರಾಜಜಯೋತ್ಕರ್ಷನೆಂಬ ಗ್ರಂಥದ ಜೊತೆಗೆ ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಪ್ರಭೋದಯವೆಂಬ ಚಂಪೂಗ್ರಂಥವು ಲಭ್ಯವಾಗಿದೆ. ಇವನು ರಚಿಸಿರುವ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಆಶ್ರಯದಾತನಾದ ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಮುಮ್ಮಡಿಕೃಷ್ಣರಾಜರ ಅಪಾರ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಗಳಿದ್ದಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಕವಿಯು ಕಾಲ ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆ ಶತಮಾನವೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು ಪ್ರಸ್ತುತ "ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರ ಸುಭಾಷಿತವು" ಪ್ರಶ್ನೆ ಹಾಗೂ ಉತ್ತರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಒಂದು ನೂತನ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಸುಭಾಷಿತಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಕವಿ ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಕ್ರಮಗಳನ್ನಾಗಿ (ಅಧ್ಯಾಯ) ವಿಭಾಗಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ದ್ವಿತ್ವಾದ್ಯೈರುತ್ತರೈರಾದೌ ಪ್ರಶ್ನಾಭಿನ್ನೈಸ್ತತಃ ಪರಂ
ತತಃ ಪ್ರಶ್ನಾಂತರಾಭಿನ್ನೈಃ ವಿಲೋಮೇನಾತ್ರ ಭೂಯತೇ ಎಂದು ಹೇಳಿ

೧. ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರಸುಭಾಷಿತಾವಲಿ ೨. ಪ್ರಶ್ನಾಭಿನ್ನೋತ್ತರ ರತ್ನಮಾಲಿಕಾ
೩. ಪ್ರಶ್ನಾಂತರಾಭಿನ್ನೋತರಾವಲಿ ೪. ಪ್ರಶ್ನವಿಲೋಮೋತ್ತರಾವಲಿ
ಎಂಬುದಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ಕ್ರಮಗಳಿಗೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಹೆಸರನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ.

ಮೊದಲನೆಯ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿನ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂಭತ್ತು ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಶ್ಲೋಕಗಳು ಪೀಠಿಕಾರೂಪವಾಗಿವೆ. ಒಂದು ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿದ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಅದರ ಮುಂದಿನ ೨ ಅಥವಾ ೩ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಓಟ್ಟು ಏಳು ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ನೀತಿಪರವಾದ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಆ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ೧೮ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಉತ್ತರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪ್ರಶ್ನೆ ಹಾಗೂ ಉತ್ತರಗಳು ಮನುಷ್ಯನು ಅರಿಯಲೇ ಬೇಕಾದ ಮಾನವೀಯತೆಯ ಅಮೂಲ್ಯನೀತಿಮೌಲ್ಯಗಳಾಗಿವೆ. ಇಂತಹ ನೀತಿಯನ್ನು ಜನಮನಕ್ಕೆ ತಾಕುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದೇ ಕವಿ ಅತ್ಯಂತ ಸುಲಭ ಹಾಗೂ ಸರಳ ಶೈಲಿಯನ್ನು

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಒಟ್ಟು ಐವತ್ತು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿದ್ದು ಅವೆಲ್ಲವುಗಳಿಗೂ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆಯೆಂದು ಕೊನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಇದು ಕವಿಯ ಸರಳ ಶಿಸ್ತಿನ ಸಂಯೋಜನೆಯ ರೀತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಕವಿ ಎರಡನೆ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಹಿಂದಿನ ಶೈಲಿಯಮಾರ್ಗವನ್ನು ಸಾಕಷ್ಟು ಬದಲಿಸಿರುವ ವಿಷಯ ಗಮನಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬರುವ ವಾಕ್ಯದ ಪದವರಿತು ವಿವಿಧ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬಿಡಿಸಿದಾಗ (ಪದಚ್ಛೇದಮಾಡಿದಾಗ) ಯಾವ ವಾಕ್ಯ ಮೊದಲು ಪ್ರಶ್ನರೂಪವಾಗಿದ್ದಿತೋ ಅಂತಹ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಆ ವಾಕ್ಯವೇ (ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬಿಡಿಸಿದಾಗ) ಉತ್ತರವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಕವಿ ಎರಡನೆಯ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಅರ್ಥೈಸುವ ದಿಸೆಯಲ್ಲಿ ವಿದ್ವಾಂಸರೂ ತಿಣುಕುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿ ತನ್ನ ಪಾಂಡಿತ್ಯದ ಪ್ರಖರತೆಯನ್ನು ಬಿಂಬಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಮೂರನೆಯ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಕವಿ ಅನುಸರಿಸುವ ರೀತಿ ಎರಡನೆಯದಕ್ಕಿಂತ ಸ್ವಲ್ಪ ಭಿನ್ನವಾಗಿದ್ದು ಇದು ಕವಿಯ ಪ್ರತಿಭಾಪ್ರಕರ್ಷಕ್ಕೆ ನಿದರ್ಶನದಂತಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಕ್ರಮದಂತೆಯೇ ಮೊದಲು ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಎದುರಾಗುತ್ತದೆ ಅದಕ್ಕೆ ಎರಡನೆ ಸಾಲಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಉತ್ತರದ ಪ್ರಶ್ನೆಯೇ ಉತ್ತರವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿಂದಿನಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಂದರ್ಭೋಚಿತವಾಗಿ ಪದಚ್ಛೇದ ಮಾಡಿದಾಗ ಬರುವ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಶ್ನರೂಪವಾಗಿಯೂ ಮತ್ತೊಂದು ಉತ್ತರರೂಪವಾಗಿಯೂ ಸಿದ್ಧ ವಾಗುತ್ತದೆ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕವಿ ಹತ್ತು ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಕ್ರಮವಾದ 'ಪ್ರಶ್ನವಿಲೋಮೋತ್ತರಾವಲಿ'ಯಲ್ಲಿ ಶೀರ್ಷಿಕೆಯೇ ತಿಳಿಸುವಂತೆ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ವಿಪರ್ಯಸ್ತವನ್ನಾಗಿ (ಪ್ರತಿಲೋಮ) ಓದಿದರೆ ಪ್ರಶ್ನರೂಪ ವಾಗಿರುವ ವಾಕ್ಯವೇ ಉತ್ತರರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹೀಗೆ ಶ್ರೀನಿವಾಸಕವಿಯು ಎರಡು ರೀತಿಯಲ್ಲೂ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿ ತನ್ನ ಬುದ್ಧಿಯ ಸರಳತೆ ಹಾಗೂ ಪ್ರಖರತೆಯನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇವನು ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ಶೈಲಿಗಳ ವೈವಿಧ್ಯ ಪಾಂಡಿತ್ಯದ ಪ್ರಖರತೆ, ನೀತಿ ವಿಷಯಗಳ ಉದಾತ್ತತೆ, ಪ್ರತಿಕ್ರಮದ ಶೀರ್ಷಿಕೆಯ ಔಚಿತ್ಯದಿಂದ ಈ ಗ್ರಂಥವು ಕಿರಿದಾಗಿದ್ದರೂ ಸಂಸ್ಕೃತಸುಭಾಷಿತಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಹಿರಿತನವನ್ನು ಅಮರವನ್ನಾಗಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ ಎನ್ನುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ.

ಈ ಗ್ರಂಥದ ಒಂದು ಎರಡು ಮೂರನೆಯ ಕ್ರಮಗಳಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸುಲಭವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ಪ್ರತಿಶ್ಲೋಕದ ಸಾರಾಂಶವನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

INTRODUCTION

The four values of life that are enumerated in Indian literature are Dharma (religious duties), Artha (wealth), Kāma (fulfilment of desire), and mokṣa (liberation). Among these Dharma occupies the most important place. It is an integral part of the life of every Indian. Morality is inseparable from the concept of Dharma in the Indian context. Peace and happiness in society depend upon the moral principles followed by the people at large. It is stated that following the moral path is essential to obtain the best in both worlds. It is accepted by the Indian poetic tradition that a poet has a responsibility to guide the people in their day-to-day life. It is not enough if a poet merely amuses and entertains his readers, he should also be a teacher and preceptor. That is obviously the reason why poets like Bhartṛhari and Silhaṇa have written attractive works which expound moral tenets. Some other poets have taken the path of indirect teaching and their works contain allegories or gnomes. Nīlakaṇṭhadīkṣita, Madhusūdanakavi, Jagannātha-paṇḍitarāja among others have followed this path. Even though didactic literature does not occupy the highest seat among acclaimed works of literature, it is true that the best works of great poets contain the didactic element. In India such moralistic works are the source of support to the human beings in their moments of grief and distress. They echo internal feelings like love, hatred and friendship and present the picture of actual situations in human life.

According to Bharata, Kāvya Literature can be broadly classified into four types—

वृत्तदेवादिचरितशंसि चोत्पाद्यवस्तु च ।
कलाशास्त्राश्रयञ्चेति चतुर्धा भिद्यते पुनः ॥

Laghu Kāvyas and Muktakas are included under the Śāstrāśraya Kāvyas by Bharata. Laghu Kāvyas are short poems and muktakas are independent single verses. Some poets have a passion to write beautiful muktakas full of wit and humour—

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

मुक्तकेषु हि प्रबन्धेष्विव रसबन्धाभि निवेशिनः कवयो दृश्यन्ते। यथा ह्यमरुकस्य कवेर्मुक्तकाः शृङ्गाररसस्यन्दिनः प्रबन्धायमानाः प्रसिद्धा एव। ते लघवो विज्ञेया येष्वन्यतमो भवेच्चतुर्वर्गात् असमग्रानेकरसा ये च समग्रैकरसयुक्ताः॥ Muktakas have been called Subhāṣitas or Sūkties, since they are the best utterances of great minds. Subhāṣitas emphasise virtues like kindness, tolerance, humanity, respect for elders, obedience to parents, faithfulness and fidelity. A pen-portrait is usually placed before the readers by the poet to illustrate a moral or a teaching. The evil ways of the villains and rogues are condemned in some Subhāṣitas. All these are done in an artistic way so that teaching looks very attractive.

As already stated some authors have written works containing numerous Muktakas. Bhartṛhari's Triśati, consisting of Nītiśataka, Sṛṅgāraśataka and Vairāgyaśataka, is the best known work of this category. There are other writers who made it their aim in life to compile the Muktakas and Subhāṣitas occurring in the works of great poets. Somaprabhācārya's Sūktimuktāvali, Amitagatyācārya's Subhāṣitaratnasandoha, Kāśināthaśarma's Subhāṣitaratnabhāṇḍāgāra, Gaṅgādharakṛṣṇadraviḍa's Samayocita Padyamālika belong to this group.

Vedas also contain many didactic verses and sentences which deserve to be called Subhāṣitas. The epic Mahābhārata has countless verses which qualify to be called Subhāṣitas. The same can be said regarding Vālmīki's Rāmāyaṇa and the Purāṇas. Attempts have been made to collect and compile the Subhāṣitas in such great works. The Mahākāvyas (epic poems) and dramas are full of witty and didactic sayings. Even in Philosophical and śāstraic works one may come across charming verses that capture the hearts of readers. In prose romances many sentences are attractive and deserve to be called Subhāṣita's even though they are not in verse.

Aśvaghoṣa of the second century Śantideva of the seventh century, Śaṅkarācārya of the eighth century, Amitagati of the tenth century and many more scholarly poets used poetry as an instrument for propagating religion. Such poets usually

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

emphasise the need for renunciation. Hēmacandra's yogaśastra, Silhaṇa's śāntiśataka Somaprabha's Śṛngāravairāgya-taranṅgiṇi and Vēdāntadiśika's, Vairāgya-pañcaka belong to to this genre of a Poetry.

The work presented here is called the 'Praśnottara-Subhāṣita' which is comparitively a recent work. Its author is Śrīnivāsakavi about whom we donot know much. It is possible that Śrīnivāsakavi had written some other works too, as a commentator remarks : अथ कतिपयग्रन्थरचनानन्तरं श्रीनिवासकविः भणति प्रश्नाति इत्यर्थ : Among such works those that are available are the poem called Kṛṣṇarāja prabhodaya and campu called Kṛṣṇarāja-Jayotkarṣa (Printed in the year 1812) All the works of the author are eulogies of his patron king Viz Kṛṣṇarāja voḍeyar III of Mysore. Thus it is certain that this poet lived in the first half of the nineteenth century A.D. as the colophon of the work mentions the author was awarded a title 'Kavisārvabhauma' by his patron. The work presented now amply praises that the poet was of a fairly high standard though we can't assign him to the class of great poets. As the title of the work indicates it is in the nature of questions and answers. It has four chapters called Kramas. The author states these points at the beginning of the work.

द्विस्त्वाद्यैरुत्तरैरादौ प्रश्नाभिन्नैस्ततः परम्
ततः प्रश्नान्तराभिन्नैर्विलोमैश्चात्र भूयते ॥

The titles of the four chapters are : —

1. प्रश्नोत्तरसुभाषितावलिः ।
2. प्रश्नाभिन्नोत्तररत्नमालिका ।
3. प्रश्नान्तराभिन्नोत्तरावलिः । and
4. प्रश्नविलोमोत्तरावलिः ।

After saluting Lord gaṇeśa the poet tells that he is a resident of Śrīraṅgapura (Śrīrangapaṭṭaṇa) which was the capital city of Mysore kings in those days. The first chapter consists of twentynine stanzas of which the first four are of introductory nature. Seven ślōkas pose questions and their answers are

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

given in sixteen ślōkas the questions are related to Morals and Principles of life. The language is simple and sweet. The diction has clarity. In the last ślōka of the Krama, he classifies that fifty questions have been posed on the whole, and their answers are given in order.

The Second chapter exhibits the skill of the poet in using words having more than one meaning. śleṣa (paronomasia) is the favourite technique of sanskrit poets to show their pedantry. Hence this chapter is totally different from the first and needs explanation by an expert. A scholar called Bhāṣyakuppa patronized by one Amarasiṁha of the Coḷa country has fortunately written a commentary to explain the intricacies of this chapter. Without this commentary it would surely be difficult for the readers to know what has been said. Usually the words are split in different ways, so that the question itself becomes its answer For instance the first question posed is मानाय कः प्रभुः सेव्यः (who is to be served to obtain honour); the same sentence will be answer. if we join the first two words and read मानायकः प्रभुः सेव्यः (The lord of Lakṣmī is to be served). Throughout this chapter we have questions which become their own answers when words are joined, sometimes making the euphonic combinations This chapter is aptly called Praśnābhinnōttara ratnamālikā.

In the third chapter the poet had adopted a novel technique to show his calibre. He poses a question first and then says that the question of his second statement will be the answer of the first question. Here also the words will have to be split differently so that we can get two meanings of which one is question and another an answer. For instance the first example is—

वेङ्कटविभुं भजेऽहं सततं मां त्रायतां स कीदृशश्चेत् ।
तद्विबुधेयथार्थं सरस्वतीरस्युत्तरस्य यः प्रश्नः । कारुण्यभुत् ।

Here the poet himself gives the solution i.e. "कारुण्यभृत्" If we understand this word as का आरुण्यभृत् it is a question. If we understand it as one word i.e. कारुण्यभृत् it is its answer. In this manner the poet has composed ten stanzas exhibiting his special calibre.

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

The fourth chapter is called Praśnavilōmottarāvaḷi in which the question becomes its own answer when read in the reverse order. This chapter contains ten ślōkas, but this chapter does not contain commentary and it is difficult to understand what the poet wants to say here.

This book consists of only four chapters. The second chapter has the Commentary by Bhāṣyakuppa as he himself states in the introductory stanzas of that chapter. For the first and Third chapters I have given my own commentary with the valuable guidance of senior Research Assistant Dr. Vidvan T. V. Satyanarayana, M.A., Ph.D Only ten stanzas in the fourth chapter are left to the imagination of the scholarly minds. The present work guides men by teaching moral principles and also it sharpens the mind of scholars by introducing Śleṣālaṅkāra.

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

Details of Manuscripts

Manuscript number	P. 2869/2	P. 5149/1	A. 706/2
Material of the manuscript	Palmleaf	Palmleaf	Paper
Script	Telagu	Granta	Kannada
Size in Centimeters	35× 5	38.5×3.7	20.5 × 33
Leaves or pages	1–3	82-89	3+1+12= 6
Line in a page	09	09	22
Letters in a line	45	60	16
Incomplete or complete	complete	incomplete	incomplete
Abbrevation	क	ग	ल
Place	Mysore O.R.I.	Mysore O.R.I.	Mysore O.R.I.

सङ्केतसूची

सङ्केतः	विवरणम्	
अ.को	अमरकोशः	अमरसिंहः
च. अ	चन्द्रालोकः	जयदेवः
भ. गी	भगवद्गीता	
वृ. र	वृत्तरत्नाकरः	केदारभट्टः

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

Acknowledgement

It is my duty to show my sincere gratitude to Dr. B. A. Dodamani M.A., Ph.D. Former Director Oriental Research Institute, Mysore, who permitted me to undertake this work and guided me by his valuable suggestions.

I am grateful to Dr. H. P. Devaki the Former Director of Oriental Research Institute.

I am happy to express my gratitude to the present able and noble Director of the Institute Dr. K. V. Ramesh who has taken keen interest in bringing this work to light.

I am also grateful to Vidvan R. G. Malagi, M.A. Deputy Direetor for his valuable help.

I am very grateful to Vidvan T. V. Satyanarayan, M.A., Ph.D. Senior Research Assistant for having guided me at everystage taking much strain in my editing work, with valuable suggestions.

I am very grateful to Vidwan H. V. Nagaraja Rao who helped me in the correction of text and introduction.

GEETHA. M.

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

Acknowledgement

It is my duty to show my sincere gratitude to Dr. [illegible] M.A., Ph.D. Former Director Oriental Research Institute, Mysore, who permitted me to undertake this work and helped me by his valuable suggestions.

I am grateful to Dr. H. P. [illegible] the Former Director of Oriental Research Institute.

I am happy to express my gratitude to the present able and noble Director of the Institute Dr. K. V. Ramesh who has been instrumental in bringing this work to light.

I am also grateful to Vidwan K. [illegible], M.A. Deputy Director for his valuable help.

I am very grateful to Vidwan T. V. Satyanarayana, M.A., Ph.D. Senior Research Assistant for having guided me at every step taking much strain in my editing work with valuable suggestions.

I am very grateful to Vidwan H. V. Nagaraja Rao who helped me in the correction of text and introduction.

GEETHA M.

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

श्रीगणपतये नमः

श्रीनिवासकृतप्रश्नोत्तरसुभाषितम्

प्रथमः क्रमः

त्रिलोकामोदकः कश्चित्करे कलितमोदकः।
स्रवद्दानोदको देवः पातु विघ्नापनोदकः ॥ १ ।

१. गणपतिस्तुतिरियम्। त्रिभुवनस्य संतोषकारी हस्ते मोदकधारी गलन्मदोदकधारी विघ्नविनाशकारी कश्चित् देवः अर्थात् गजमुखः विघ्ननाशकारी इति प्रसिद्धः मोदकप्रियश्च सः। स तावत् त्रैलोक्यं प्रति ज्ञानदायकः अतः स अस्मभ्यं सुज्ञानं दत्वा आनन्दयतु इति श्रेयःप्रार्थनारूपं मङ्गलं कविना कृतम्।

स्वीकर्तव्यमिदं [1]सुज्ञैः प्रश्नोत्तरसुभाषितम्।
[2]क्रमैश्चतुर्भिस्सरसं श्रीनिवासो नियोक्ष्यति ॥ २ ॥

२. प्रश्नोत्तरसुभाषितम् इति तु ग्रन्थनाम। अस्य ग्रन्थस्य कर्ता श्रीनिवासः। अत्र चत्वारः क्रमाः सन्ति। क्रमचतुष्कयुतं प्रश्नोत्तरसुभाषितमिदं चमत्कारयुतं च सत् चतुरमतीनाम् आनन्ददायकम् अस्ति। अतः सहृदया विद्वांसः ग्रन्थरत्नम् इदं सहृदयतया स्वीकुर्वन्तु इति कविः प्रार्थयति।

द्वित्वाद्यैरुत्तरैरादौ प्रश्नाभिन्नैस्ततः परम्।
ततः प्रश्नान्तराभिन्नैः विलोमैश्चात्र भूयते ॥ २ ॥

३. अत्र ग्रन्थक्रमभङ्गी निरूप्यते। प्रथमक्रमे प्रश्नद्वयं प्रश्नत्रिकं वा तस्य उत्तरद्वयम् उत्तरत्रिकं वा एवमेव वस्तुद्वययुतप्रश्नत्रयम् उत वस्तुद्वययुत प्रश्नद्वयम् एवमेव क्रमेण उत्तरप्रदानं च इत्येवं रूपेण प्रश्नोत्तरनिरूपणक्रमेण अनुसृतः। परं प्रश्नाः विशकलिततया भिन्नाः। उत्तराणि च प्रत्येकं भिन्नानि दृश्यन्ते। द्वितीयक्रमे एकेनैव पदेन प्रश्नम् उत्तरं च उभयमपि दास्यति। तृतीयक्रमे आदौ एकं विषयं निरूप्य तदुपरि एकं प्रश्नं पृच्छति तस्य उत्तरं देयम् एवं द्वितीये वा उत्तरं दत्वा तस्य समुचितप्रश्नः कः इति

1 सुज्ञैः इत्यनन्तरं ·······सुभाषितम् इति पर्यन्तं मध्ये कानिचन अक्षराणि लुप्तानि - ग

2 क्रमैश्चतुर्भिस्सवरसम् — ग

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

पृच्छति। तस्य प्रश्नः देयः एवं प्रश्नोत्तरयोः उभयोः एकमेव पदम् उत्तररूपेण सूच्यते। अर्थात् प्रथमतः प्रश्नस्य उत्तरं यत् पदं भवति तदेव पदं द्वितीयवारम् उत्तरस्य प्रश्नरूपं भवति। अर्थात् एकमेव पदम् उत्तररूपं प्रश्नरूपं चेति आक्रमसमाप्ति अयम् एकः नूतनः क्रमः चारुतया अनुसृतः। चतुर्थक्रमे अनुलोमविलोमक्रमेण प्रश्नोत्तरनिरूपणसरणिः अनुसृता। इत्थं चतुर्भिः क्रमैः चित्रविचित्रप्रश्नानां चित्रविचित्रोत्तरदानेन सरसमतीन ग्रन्थकारः रञ्जयति।

[1]श्रीरङ्गपुरवासेन श्रीनिवासमहाकवेः
पञ्चाशत्प्रश्नकाव्याख्या क्रियते बुधतुष्टिदा ॥ ४ ॥

४. श्रीनिवासकविना कृते प्रश्नोत्तरसुभाषितनामकग्रन्थे पञ्चाशत् प्रश्नाः सन्ति। तेषां प्रश्नानां उत्तरदानं न सुलभं इति मत्वा श्रीरपुरङ्ग-निवासी कश्चन विद्वान् उत्तरदानार्थं सरसव्याख्यां कृतवान् इति ज्ञायते अनेन श्लोकेन। परम् अयं च श्लोकः ग प्रतौ वर्तते न अन्यत्र। तत्रापि उपलब्धग्रन्थभागे द्वितीयक्रमस्यैव व्याख्या दृश्यते अवशिष्टस्य क्रमत्रयस्य व्याख्या नैव परिदृश्यते।

[2]आगच्छतो गच्छतो द्वे प्राप्ते द्वे नैव गच्छतः।
[3]गतौ द्वौ नाप्नुतः पश्चात्श्रीनिवासकृतं महत् ॥ ५ ॥

५. अत्र द्वे आगच्छतः गच्छतश्च। ते के इति प्रथमप्रश्नः। द्वे प्राप्ते परं ते नैव गच्छतः। ते के इति द्वितीयप्रश्नः। द्वौ गतौ परं तौ पुनः न आप्नुतः तौ कौ इति तृतीयप्रश्नः। एवं अत्र त्रयः प्रश्नास्सन्ति।

---

1 श्रीरङ्गपुरवासेन श्रीनिवासमहाकवेः।
पञ्चाशत्प्रश्नकाव्याख्य क्रियते बुधतुष्टिदा।
अयं च श्लोकः ग प्रतौ दृश्यते अन्यत्र नास्ति।

2 आगच्छतो गच्छतो द्वे इति श्लोकात् पूर्वं 'ल' प्रतौ एवम् अस्ति
श्रीनिवासकविकृतपञ्चाशत्प्रश्नोत्तरावळिः।
श्रीरस्तु शुभमस्तु
श्रीरस्तु—अगजाननपद्मार्कं गजाननमहर्निशम्
अनेकदन्तं भक्तानाम् एकदन्तमुपास्महे ॥ इति ॥

3 गतौ तु—'ल'

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

आगच्छतो गच्छतो द्वे सर्वेषां संपदापदौ ।
[1]कीर्तिरप्यपकीर्तिश्च प्राप्ते द्वे नैव गच्छतः ॥ ६ ॥

६. संपत् आपत् च द्वे सर्वेषां जनानाम् आगच्छतः । एवमेव गच्छतश्च । अर्थात् एते न स्थिरे इति । इदन्तु प्रथमप्रश्नस्य उत्तरम् । द्वितीयप्रश्नस्य कीर्तिः अपकीर्तिश्च इत्युत्तरम् । एतयोः द्वयोः प्राप्त्यनन्तरं नैव गच्छतः पुनः इति कृत्वा प्राप्त्यनन्तरं एते द्वे अपि स्थिरीभवतः इति मत्वा कीर्तिः संपादनीया अपकीर्तिः परिवर्जनीया इति भावः ।

यथा प्राणस्तथा मानः [2]गतौ द्वौ नाप्नुतः पुनः ।
[3]वस्तुद्वयत्रिकं त्रेधा ज्ञेयमित्थं मनीषिभिः ॥ ७ ॥

७. प्राणः मानश्च यदा एकवारं नश्यतः ततः तौ लब्धुं नैव शक्येते । अतः एतौ द्वौ सर्वदा संरक्षणीयौ इति कवेर्भावः । एवं वस्तुद्वययुतप्रश्नत्रयस्य उत्तरं पद्यत्रयेण दत्तम् इति अयमेव क्रम उत्तरत्रापि अवगन्तव्य इति कवेः आशयः ।

द्वे बाधेते सदा जन्तून् द्वे वर्धेते प्रतिक्षणम् ।
प्रतिक्षणं नश्यतो द्वे श्रीनिवासकृतं महत् ॥ ८ ॥

८. सर्वदा मनुष्यादिप्राणिवर्गान् द्वे बाधेते । तौ कौ इति प्रथमः प्रश्नः । प्रतिक्षणमपि द्वे वृद्धिं प्राप्नुतः । तौ कौ इति द्वितीयः प्रश्नः । प्रतिक्षणं द्वौ नाशं गच्छतः । तौ कौ इति तृतीयः प्रश्नः । एवं रीत्या अत्राऽपि त्रयः प्रश्नाः सन्ति ।

द्वे बाधेते सदा जन्तून् क्षुधा तृष्णा विशेषतः ।
सुकृतं दुष्कृतं चैव द्वे वर्धेते प्रतिक्षणम् ॥ ९ ॥

९. विशेषतः क्षुधा तृष्णा च द्वे सर्वदा प्राणिवर्गान् पीडयतः । अत्र मनुष्यादि सर्वप्राणिवर्गाणाम् आहारसेवनं जलपानं च इत्यादिकं अत्यवश्यकम् ।

---

1 कीर्तिरप्यपकीतिश्च—'ल'
2 गतौ तौ—ल । तथा द्वौ—'ग'
3 वस्तुद्वयत्रिकं ...... मनोषिभिः इति पर्यन्तम् अक्षराणि ग प्रतौ त्रुटितानि ।

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

तदभावे सर्वे जन्तवः तेन बाध्यन्ते इत्यर्थः। इदं प्रथमस्य प्रश्नस्य उत्तरम। द्वितीयप्रश्नस्य सुकृतं दुष्कृतं च इति उत्तरम्। एतयोः द्वयोः प्राप्त्यनन्तरं प्रतिक्षणं वर्धयतः इति ज्ञात्वा सुकृतं संपादनीयम्। यतः तत सुकृतं श्रेयस्करम्। दुष्कृतं हानिकारकम इति तत् वर्जनीयम् इति भावः।

प्रतिक्षणं नश्यतो द्वे यथा चायुस्तथा वयः।
वस्तुद्वयत्रिकं त्रेधा ज्ञेयमित्थं मनीषिभिः॥ १०॥

१०. आयुः वयः एकवारं विनश्यतः। ततः ते अवाप्तुम न शक्यते। अतः अनयोः द्वयोः नाशनात्पूर्वमेव धर्ममार्गमनुसरता सुकृतं आचरितव्यम्। दुष्कृतं त्यक्तव्यम। अर्थात पुण्यं संपादनीयम् पापं परित्याज्यम इत्याशयः।

उपेक्षितुं न योग्यौ द्वौ द्वौ न योग्यौ परीक्षितुम्।
शिक्षितुं द्वौ न योग्यौ च श्रीनिवासकृतं महत् ॥ ११॥

११. तिरस्कर्तुं द्वौ नोचितौ भवतः। तौ कौ इति प्रश्नः। तथा परीक्षितुमपि द्वौ न योग्यौ भवतः। तौ कौ इति अन्यः प्रश्नः। तथा शिक्षितुमपि द्वौ न उचितौ। तौ कौ इति अपरः प्रश्नः। इत्थम् अत्राऽपि त्रयः प्रश्नाः विद्यन्ते।

उपेक्षितुं न योग्यौ द्वौ यथा [1]शत्रुस्तथा सखा।
यथा गुरुस्तथा [2]नाथो द्वौ न योग्यौ परीक्षितुम् ॥ १२॥

१२. शत्रुविषये तथा मित्रविषये च उदासीनभावम् आप्तुं न उचितम। अयं च शत्रुः दुर्बल इति यद्युपेक्ष्यते कालान्तरं सः एव सबलस्सन् बाधिष्यते। मित्रविषयेऽपि तथा सः यो वा को वा भवतु। तस्मै द्रोहं न कुर्यात्। तस्य स्नेहं कथमपि संपादयेत। तेन यत् किञ्चित् प्रयोजनं भविष्यत्येव। अतः तयोः विषये उदासीनमनोभावः न करणीयः इत्याशयः।

गुरूणां स्वामिनां च विषये संशयभावं प्राप्य तयोः परीक्षणं न कर्तव्यम इति। गुरुः सदा शिष्यं प्रति क्षेममेव आलोचयिष्यति। तथा चिन्तयति। स्वामी अपि तस्य सेवकस्य वृद्धिविषये सदा चिन्तयति। अतः द्वयोः सेवा परिशुद्धमनसा करणीयः इति।

शिक्षितुं द्वौ न योग्यौ च यथा धेनुः तथा द्विजः
वस्तुद्वयत्रिकं त्रेधा ज्ञेयमित्थं मनीषिभिः ॥ १३॥

---

1 कर्तुंस्तथा—'ल'
2 नार्यो—'ल'

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

१३. यथा धेनुः तथा द्विजोऽपि न दण्डनार्हः भवति। सदा साधुस्वभावयुता धेनुः सत्फलदायिनी। सर्वदा धर्ममार्गावलम्बी ब्राह्मणः क्षणमपि न दुर्मार्गप्रवृत्तः भवति। अतः तौ न दण्डनीयौ इति उत्तरम्। एवं रीत्या वस्तुद्वययुतप्रश्नत्रयस्य उत्तरं पद्यत्रयेण प्रदत्तम्।

क्रमशो वर्जनीयौ द्वौ द्वौ कर्तव्यौ विचारतः।
अवश्यं साधनीयौ द्वौ श्रीनिवासकृतं महत् ॥ १४ ॥

१४. लोके कालक्रमेण त्यागयोग्यौ द्वौ विषयौ कौ इति प्रथमप्रश्नः। तथा लोके आलोच्य कर्तुं योग्यौ कौ इति द्वितीयप्रश्नः। तथा मनुष्येण अत्यवश्यं साधनीयौ कौ इति तृतीयप्रश्नः।

क्रमशो वर्जनीयौ द्वौ कामक्रोधौ सुखेप्सुभिः।
त्यागभोगौ यथायोग्यं द्वौ कर्तव्यौ विचारतः ॥ १५ ॥

१५. नरेण कामक्रोधौ द्वौ त्यागयोग्यौ इति प्रथमस्य प्रश्नस्य उत्तरम्। कामात् क्रोधात् च मनुष्यः दुःखमेव अनुभवति। यदि काम्यं वस्तु न लभ्यते तदा दुःखमेव भवति। कोपोद्रिक्तः नरः युक्तायुक्तविवेचनं त्यक्त्वा दुर्मार्गप्रवृत्तः सन् दुःखम् अनुभवति। "सङ्गात् संजायते कामः कामात् क्रोधोऽभिजायते। क्रोधात् भवति संमोहः संमोहात् स्मृतिविभ्रमः। स्मृतिभ्रंशात् बुद्धिनाशः बुद्धिनाशात् प्रणश्यति। इति भगवद्गीतायामप्युक्तं खलु। अतः कामक्रोधौ सर्वथा वर्जयीयौ इति तात्पर्यम्।

त्यागः भोगः इति द्वौ आलोच्य कर्तव्यौ नरेण इति द्वितीयप्रश्नस्य उत्तरम्। नरस्य भोगोपयोगि सकलं वस्तु संतोषजनकं भवति। यदि स एव भोगः अधिकः स्यात् तदा दुःखमेव जायते। अतः त्यागः अत्यवश्यकः धर्मसंपादनाय। परन्तु त्यागस्य सीमनि अतिक्रान्ते सति महाभारतस्य कर्णवत् बलिचक्रवर्तिवत् वा पुरुषः नश्यति। अतः त्यागभोगौ यथाशक्ति अनुभोक्तव्यौ। 'अति सर्वत्र वर्जयेत्' इति मनसि सदा चिन्तयेदिति भावः।

अवश्यं साधनीयौ द्वौ योगक्षेमौ प्रयत्नतः।
वस्तुद्वयत्रिकं त्रेधा ज्ञेयमित्थं मनीषिभिः ॥ १६ ॥

१६. योगः क्षेमम च एतौ प्रयत्नपूर्वकम् अवश्यं प्रापणीयौ इति तृतीयप्रश्नस्य उत्तरम्। अलब्धस्य लाभः योगः। लब्धस्य परिपालनं

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

क्षेमम्। इदं च मनुष्यस्य जन्म महता पुण्येन संपादितम्। एतज्जन्म अवश्यं रक्षणीयं चेति भावः।

प्रतिवस्तु द्वयोर्योगो वियोगश्शाश्वतो द्वयोः।
प्रतिमासं द्वयोर्योगः श्रीनिवासकृतं महत् ॥ १७ ॥

१७. प्रत्येकं वस्तुनः द्वयोर्योगः कः। द्वयोः वियोगश्च कः। प्रतिमासं द्वयोर्योगः संबन्धः कः इति च प्रश्नः इत्येवमत्र प्रश्नत्रयं निबद्धम्।

प्रतिवस्तु द्वयोर्योगो गुणस्यावगुणस्य च
तेजसस्तमसश्चैव वियोगश्शाश्वतो [1]मिथः ॥ १८ ॥

१८. प्रतिवस्तु विरुद्धयोः गुणावगुणयोः द्वयोः योगः सर्वत्र भवति इति प्रथमप्रश्नस्य उत्तरम्। केवलगुणविशिष्टः नरः लोके नास्ति एव। गुणविशिष्टे नरेऽपि कश्चन दोषः अस्त्येव। गुणमात्रविशिष्टः देव एव नान्यः। अतः नरः गुणावगुणविशिष्टस्सन् परिदृश्यते।

तमस्तेजसोः (विरुद्धगुणत्वात्) शाश्वतः वियोगः इति द्वितीयप्रश्नस्य उत्तरम्। तेजोऽभाव एव तमः। यत्र तमः अस्ति तत्र तेजः नास्ति। यत्र तेजः अस्ति तत्र तमः नास्ति इत्यर्थः। तमस्तेजसी न कदापि एकत्र भवतः। एते मिथः विरुद्धे एव इति।

प्रतिमासं द्वयोर्योगो दर्शे स्याच्चन्द्रसूर्ययोः।
वस्तुद्वयत्रिकं त्रेधा ज्ञेयमित्थं मनीषिभिः ॥ १९ ॥

१९. प्रतिमासं इन्दुना सह सूर्यस्य सङ्गमः भवति। तयोः दर्शे योगः। सूर्येन्दुसङ्गमस्य दर्श इति नाम। अमावास्या इति नामान्तरं तस्य। "अमावास्या त्वमावस्या दर्शस्सूर्येन्दुसङ्गमः" इत्यमरः।

द्वे[2] चेत् प्रपद्यतां तृप्तिः द्वौ न चेज्जायतां सुखम्।
प्रतीक्षणीयौ द्वौ सर्वैः श्रीनिवासकृतं महत् ॥ २० ॥

२०. द्वाभ्यां तृप्तिः भवति। द्वाभ्यां सुखं न जायते। द्वौ सर्वैः प्रतीक्षणीयौ च। अत्र सर्वत्र तौ द्वौ पदार्थौ काविति प्रत्येकं प्रश्नः इति प्रश्नत्रयमत्र।

1 द्वयोः—'ख'
2 द्वे चेत् ……महत्। इति श्लोकः 'क' प्रतौ न दृश्यते—ग

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

द्वे चेत् प्रपद्यतां तृप्तिः यथैवान्नं तथाम्बरम्।
ऋणं [1]यथा तथा रोगः द्वौ न चेज्ज्ञायतां सुखम ॥ २१ ॥

२१. अन्नेन वस्त्रेण तृप्तिर्भवतीति अन्नं वस्त्रम् इति द्वे तृप्तिः प्रपद्यताम्। मनुष्यादिसकलप्राणिवर्गाणां क्षुधोपशमनाय जीवितुं च अन्नम् अत्यवश्यकं। तथा देहरक्षणाय अम्बरमपि अत्यवश्यकम्। यदा एतयोः द्वयोः प्राप्तयोः सतोः तदानीमेव नरः तृप्तिं प्राप्नोति। गृहम् आभरणं इत्यादि वस्तुनः अपेक्षा तदनन्तरमेव जायते। अतः अन्नाम्बरे तृप्तिविषये मुख्यतमे भवतः।

ऋणरोगरहितः मनुजः सुखं ज्ञास्यति इति द्वितीयप्रश्नस्य उत्तरम्। ऋणबाधा सर्वबाधास्वपि महत्तमा खलु। ऋणं निद्रायामपि नरं पीडयति। तथा रोगग्रस्तः नरः रोगेण पीडितः सन् निष्प्रयोजकः भवति। अतः ऋणमुक्तः रोगरहितः नरः एव सुखमाप्तुं योग्य इति तात्पर्यम्।

प्रतीक्षणीयौ द्वौ सर्वैः देशकालौ विवेकतः।
वस्तुद्वयत्रिकं त्रेधा ज्ञेयमित्थं मनीषिभिः ॥ २२ ॥

२२. सर्वैः जनैः देशकालौ युक्तायुक्ततया निरीक्षणीयो इति तृतीय प्रश्नस्य उत्तरम्। सुखमाप्तुं ये नराः इच्छन्ति ते सर्वे तेषां व्यवहारं कर्तुं तदद्वारा जीवने सुखमाप्तुं देशकालौ औचित्यपूर्वकतया दृष्ट्वा कार्यं कुर्युः। यस्मिन्देशे अहं सुखमाप्नुयाम् व्यवहारः यस्मिन् काले आरंभितुं योग्यः इति मत्वानन्तरमेव कार्यं करणीयमिति भावः। एवं वस्तुद्वययुतप्रश्नत्रयस्य उत्तरं पद्यत्रयेन दत्तम्।

द्वाभ्यां व्यवस्थितो धर्मो द्वाभ्यां मोक्षो व्यवस्थितः।
द्वाभ्यां कामो धनं द्वाभ्यां श्रीनिवासकृतं महत् ॥ २३ ॥

२३. धर्मः काभ्यां द्वाभ्यां व्यवस्थितः इति प्रथमः प्रश्नः। मोक्षोऽपि काभ्यां द्वाभ्यां निरूपित इति द्वितीयः प्रश्नः। कामः धनं च काभ्यां द्वाभ्यां स्थिरीकृतः इति तृतीयप्रश्नः। एवम् अत्र प्रश्नत्रयम्।

---

1 यथा अनन्तरं सुखम् इति पर्यन्तं मध्ये कानिचन अक्षराणि लुप्तानि—'ग'

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

द्वाभ्यां व्यवस्थितो धर्मो दानेनादरणेन च।
गुरूक्तिस्त्वानुभूतिभ्यां द्वाभ्यां मोक्षो व्यवस्थितः ॥ २४ ॥

२४. धर्मः दानेन आदरणेन च व्यवस्थितः इति प्रथमप्रश्नस्य उत्तरम्। दानद्वारा एवधर्मं संपादयितुं शक्यम्। परन्तु प्रीतिपूर्वकतया यदि दानं दीयते तदानीमेव स धर्मः धर्मः भवति। अनादरेण कृतं दानं धर्मं न स्थिरीकरोति इत्यर्थः

गुरोः उपदेशः तदनुष्ठानं च मोक्षसंपादने कारणे भवतः। गुरुसमीपं गत्वा तत्रोपविश्य उपदेशश्रवणमात्रेण मोक्षः न लभ्यते। शिष्यः यदि श्रद्धया तदनुष्ठानं न करोति तदा मोक्षः नैव सिध्यति। श्रद्धया तदनुष्ठानेन मोक्षः जायते। गुरूक्तितदनुष्ठाने च द्वे मोक्षसाधनं इत्युत्तरम्।

कामस्तु लज्जामानाभ्यां पर्जन्याच्च कृषेर्धनम्।
द्विचतुष्कं [1]चतुर्धा च ज्ञेयमित्थं मनीषिभिः ॥ २५ ॥

२५- लज्जा अभिमानश्च कामस्थिरीकरणे मुख्यतम इति तृतीय प्रश्नस्य उत्तरम। लज्जामानसहितः कामः आनन्ददायकः भवति। लज्जामान-रहितः कामः आनन्दविनाशकारी भवति। अतः लज्जया मानेन च कामः अनुभोक्तव्यः इति तात्पर्यम् न तद्राहितेन इति भावः।

द्वे जानन्ति [2]नरास्सर्वे द्वे जानन्ति नरोत्तमाः।
द्वे [3]जानन्नस्ति वा नो वा श्रीनिवासकृतं महत ॥ २६ ॥

२६. सर्वे नराः के द्वे जानन्ति इति सामान्याकारेण प्रथमः प्रश्नः पुरुषश्रेष्ठं के द्वे जानन्ति इति विशेषाकारेण द्वितीयप्रश्नः। द्वे के जानन्ति वा न जानन्ति वा इति तृतीयः प्रश्नः।

द्वे जानन्ति [4]जनास्सर्वे [5]अशनं शयनं तथा।
श्रवणं मननं चैव द्वे जानन्ति नरोत्तमाः ॥ २७ ॥

1 चतुर्धा—'क'
2 जनास्सर्वे—ल
3 द्वे जानन्ति जना नो वा—ग
4 नरासर्वे—ग
5 अशयं-क

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

२७. अशनं शयनं च सर्वे नराः जानन्ति इति प्रथमप्रश्नस्य उत्तरम्। अत्र कविः नरान् सामन्यः श्रेष्ठः इति द्विधा विभज्य प्रथमतः सामान्यनराणां लक्षणं सूचयति। किमिति चेत् सर्वे सामान्यजनाः भक्ष्यभोज्यतल्पशयनानि सर्वस्वमिति जनन्ति। परमेतत् मोक्षोपयोगि यत् किञ्चित् अपि साधनं न इत्यर्थः

पुरुषश्रेष्ठाः नरोत्तमाः मोक्षोपयोगिवेदोपनिषत्श्रवणानन्तरं मनसि तच्चिन्तनं कृत्वा स्वर्गमाप्नुवन्ति इति पुरुषोत्तमानां लक्षणं कविना उदाहृतं अत्र द्वितीयप्रश्नस्य उत्तररूपेण।

द्वे[1] जानन्नस्ति वा नो वा भागधेयं कवेश्च हृत्।
वस्तुद्वयत्रिकं त्रेधा ज्ञेयमित्थं मनीषिभिः ॥ २८ ॥

पञ्चाशत्प्रश्निकामेतां प्रस्तावविहित्तोत्तराम्।
श्रीनिवासेन कथितां स्वीकुर्वन्तु मनीषिणः ॥ २९ ॥

[2]इति श्रीनिवासविरचिते प्रश्नोत्तरसुभाषिते
पञ्चाशत्प्रश्निकाख्यः प्रथमः क्रमः।

प्रथमक्रमसमाप्तौ कविः बहुशः तस्य सन्देशम् इत्थं सूचयति। नरा वा नरश्रेष्ठाः वा सर्वान विषयान् ज्ञातुं शक्ताः स्युः। परन्तु ते नराः द्वयोर्विषययोः निस्सहयकाः भवन्ति। एकम अदृष्टं द्वितीयन्तु कवेः हृदयम् इति। किमर्थमिति चेत् न दृष्टत्वात् अदृष्टं वा (भागधेयं) ज्ञातुं न शक्यम "नानृषिः कुरुते काव्यम्" "कविः एकः प्रजापति" इत्यादिवचनात् कविहृदयं ज्ञातुं अशक्यम् इति। एवं च सर्वे अदृष्टायत्ताः इति भावः।

1 द्वे जानन्ति जना नो वा भागधेयम्—'ग'
2 इति इत्यारभ्य प्रथमः क्रमः इत्यन्तो भागः 'ल' तथा ग प्रत्योः नास्ति

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

प्रश्नाभिन्नोत्तररत्नमालिका

द्वितीयः क्रमः

श्रीश्रीनिवासकविसार्वभौमरचितप्रश्नाभिन्नोत्तररत्नमालिकाप्रारम्भः

[1]वाग्देव्याः पादयुगळं ध्यात्वा [2]वन्नाख्यसूरिणा ।
सुलभा क्रियते व्याख्या प्रश्नाभिन्नोत्तरावळेः ॥

श्रीमत्यमरसिंहभूपतौ चोळराष्ट्रमनुशासति सति [3]विद्वन्मण्डनायमानेन पञ्चनदक्षेत्रवासिना भाष्यकुप्पाभिधानसूरिणा 'कंसं जघान कृष्ण' इति प्राक्तनं श्लोकं व्यपदिश्य परीक्षितः श्रीनिवासनामा महाकविः प्रश्नाभिन्नोत्तरावळिसंज्ञिकां कृतिमद्भुतां रचयति स्म । प्राक्तनश्लोको यथा ।

कं संजघान कृष्णः का शीतलवाहिनी गङ्गा ।
के दारपोषणरताः कं बलवन्तं न बाधते शीतम् ॥

[4]स्पष्टोऽर्थः । श्लोकेऽस्मिन् प्रतिष्ठितः प्रश्नाभिन्नोत्तरालङ्कारः प्रायशः दुर्घट एवेत्यनुमीयते । यतः अलंकारशास्त्रे लक्षणप्रसक्तावपि लक्ष्यस्य अनन्यथासंभवः
तथा हि—

प्रश्नोत्तरान्तराभिन्नमुत्तरं चित्रमुत्तरम् ।
के दारपोषणरताः के खेटाः किं चलं वयः ॥

अतः प्रश्नाभिन्नमुत्तरं सामान्यं कविभिः दुर्घटमेवेत्यभिप्रेत्य क्रियमाणकृतेः अतिशयप्राशस्त्यम् आद्यश्लोके प्रतिपादयति या स्यादिति—

या स्याद्विशेषगणिता सकलैर्देशाधिपैश्च दिक्पतिभिः ।
तां श्रीनिवासकविरथ प्रश्नाभिन्नोत्तरावळिं [5]भणति ॥ १ ॥

---

1 वाग्देव्याः इति मंगलपद्यात् प्राक् ग प्रतौ ल प्रतौ विद्यमाना प्रश्नोत्तररत्नमालिका इत्यारभ्य प्रारंभः इति पर्यन्तः भागः क प्रतौ न दृश्यते
2 रत्नाख्यसूरिणा–ग
3 विद्वन्मण्डलमण्डनायमानेन–ग
4 स्पष्टोऽर्थः इत्यतः प्राक् किमिति पदं ग. प्रतौ दृश्यते ।
5 फणति–ल

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

[1]या स्यादिति। सकलैः देशाधिपैः दिक्पतिभिश्च विशेषगणिता अधिकसंमानिता या स्यात्। भवितुं शक्नुयात् शकि लिङ्। [2]तथाभूतां प्रश्नाभिन्नोत्तरावळिं प्रश्नेभ्यः अभिन्नान्युत्तराणि तेषाम् आवळिम्। अथ कतिपयग्रन्थरचनानन्तरं श्रीनिवासकविः [3]भणति ग्रथ्नातीत्यर्थः। अत्र कृतेः कृतं प्रशंसनं न केवलं जगन्मनोहरता प्रतिष्ठाप्रकाशनार्थकं किन्तु प्रशंसनाव्याजेन वक्ष्यमाणप्रश्नाभिन्नोत्तरवाक्यानां परिमितिः प्रदर्शितास्ति। देशानां षट्पञ्चाशत्[4]संज्ञाकत्वेन दिक्पतीनाम् अष्टसंख्याकत्वेन द्वौ शेषौ यस्मिन् कर्मणि [5]यथातथाद्विशेषमिति श्लेषमहिम्ना च आहत्य षट्षष्टिसंख्या बोध्या असौ नीतिः तृतीयेंद्रौ तृतीयगणस्य पञ्चमात्राकत्वेन दोषावहेति न शङ्कनीयम्

*पादादाविह वर्णस्य संयोगः क्रमसंज्ञिकः।
पुरस्स्थितेन तेन स्याल्लघुतापि क्वचिद्गुरोः॥ इति लक्षणात्।
**'अल्पव्ययेन सुन्दरि ग्राम्यजनो मिष्टमश्नाति'।

इत्याद्युदाहरणाच्च कविरथेति तत्रत्यो [6]गणश्चतुर्मात्राक एवेति सिद्धम्। [7]इतः षोडश अनुष्टुप् श्लोकाः ततो गीतिद्वयं रथोद्धतावृत्तमेकं च। इत्थं विंशतिश्लोकात्मकम् अस्याः कृतेः प्रमाणं ज्ञेयम्। अथ मङ्गळं चिकीर्षाभिप्रायेण इष्टदेवतास्तवनात्मकं वाक्यं पुरस्कृत्य आह मानायक इति।

मानायकः प्रभुस्सेव्यः कामनाग्लानिरुज्झ्यताम्।
लक्ष्मीः कञ्जगृहे वासं कं नरेशपदं महत् ॥ २॥

व्याख्या—मानायक इति। कः प्रभुः मानाय मानं रक्षितुं सेव्य सेवितुं योग्यः इति प्रश्नः।

---

1 या स्यादिति ग प्रतौ न दृश्यते।
2 तथाभूता इत्यतः प्राक् शकिलिङ् इति पदं ग प्रतौ नास्ति।
3 फणति–ल
4 संज्ञाकत्वेन दिक्पतीनाम् अष्टसंख्याकत्वेन इति भागः ग प्रतौ न दृश्यते।
5 यथातथाविशेषमिति शब्दमहिम्ना च आहत्य षष्टिसंख्या संबोध्या असौ गीतिः–ग
6 चतुर्मात्राद्धवेति सिद्धं ततो गीतिद्वयं रथोद्धतमेकञ्च इतः–ग
7 इतः षोडश इत्यारभ्य वृत्तमेकं च इति पर्यन्तः भागः ग प्रतौ न दृश्यते।
* वृ र–I–10
** वृ र–I–11

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

मायाः—लक्ष्म्या नायकः मानायकः विष्णुः प्रभुस्सेव्य इत्युत्तरम् [1]एकमेव। वाक्यं श्लेषमहिम्ना द्वेधा प्रभवति *'इन्दिरालोकमाता मा रमा मङ्गलदेवता' इति अमरः लक्ष्मीपतित्वात् [2]मानरक्षणे समर्थ इति विशेष्यस्य साभिप्रायत्वात् परिकराङ्कुरालङ्कारः। **'साभिप्राये विशेष्ये तु भवेत्परिकराङ्कुरः' इति लक्षणात्

का ग्लानिः मनाक् ईषदपि उज्झ्यताम्। न ध्यायतमिति प्रश्नः। कामनया वाञ्छया जायमाना ग्लानिः कामनाग्लानिः। चिरादौर्बल्यम्। उज्झ्यतम् इत्युत्तरम्। उभयत्र जनैरिति शेषः। भगवन्तमाराध्य निष्कामतया स्थेयमिति भावः। लक्ष्मीः कं वासस्थानं [3]जगृहे इति प्रश्नः। लक्ष्मीः कंजगृहे। कंजं। कमलं तदेव गृहं तस्मिन् वासं जगृहे इत्युत्तरम्। प्रश्नगता जगृहे इति क्रिया उत्तरेऽप्यनुवर्तते। न किञ्चिदपि वस्तु अनवरत-लक्ष्मीविलासजुष्टमिति भावः। [4]महत् श्रेष्ठं सत्। नरेशपदं राज्ञामधिष्ठानं किमिति प्रश्नः। किन्नरेशपदं कुबेरस्थानं महदित्युत्तरम्। '***किन्नरेशो वैश्रवण' इत्यमरः

राजराजं कुबेरं विना [5]सर्वराजन्यानां क्लृप्तभवत्वेन जघन्यमेवेति भावः। कंसं जघान कृष्ण इति प्राक्तनश्लोके वाक्यानां मिथः अर्थसंबन्धो नैव विद्यते। अत्र प्रतिश्लोकं विद्यते इति विशेषः। विस्तरभयादितः संग्रहेण यथोपात्तं स्थूलदृष्ट्या व्याख्यास्यामः। काशासन इति।

काशासने तपः सिद्धिः केशान्ततनुबुद्धयः।
काश्यामाराध्यतां काळी प्राहुः कं कालहारिणम् ॥ ३ ॥

काशासनेति—शासने निग्रहानुग्रहविधौ तपः सिद्धिः केति प्रश्नः। काशासने दर्भासने उपविश्य क्रियमाणा तपःसिद्धिरित्युत्तरम्। दर्भस्य

1 एक एव
2 मानरक्षणे विशेष्यस्य–ग
3 जगृहेत् गृहीदिति प्रश्नः–'ग'
4 महदिति श्रेष्ठं नरेशपदं–'ग'
5 सर्वराजन्यानां पदंक्लृप्तविभवत्वेन–ग
* अ. को I-1-30
** च. अ 58
*** अ. को I-1-78

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

अतिपावनत्वादिति भावः। शान्ततनुबुद्धयः तनुरहमिति बुद्धिः तनुबुद्धि येषान्ते शान्ततनुबुद्धयः। देहाहंभावरहिताः के इति प्रश्नः केशान्ततनुबुद्धयः वालाग्रसदृशसूक्ष्मधियः इत्युत्तरं। श्यामा यौवनमध्यस्था, यौवनमध्यस्था काळी पार्वती काराध्यतामिति प्रश्नः। काश्यां विद्यमाना काळी विशालाक्षी आराध्यतामित्युत्तरम्। उभयत्र बुधैरिति शेषः। क्षेत्रमाहात्म्यात् दैवतं क्षिप्रं प्रसीदतीति भावः। कालं हरति त्रिकालहारी तं कालहारिणं मृत्युनिवारणं कं प्राहुः कथयन्तीति प्रश्नः कङ्कालमयश्चासौ हारश्च कंकालहारः, सोऽस्यास्तीति कंकालहारी तम् अस्थिमालाधरं महादेवं प्राहुरित्युत्तरम्।

*'स्याच्छरीरास्थि कङ्कालः' इत्यमरः। उभयत्र जना इति शेषः। मार्कण्डेयस्य मृत्युभयभंजनादिति भावः

कुतो दर्पो नरेन्द्राणां को दण्डनिपुणो नृपः।
राजपूज्याः के तु पटाः का रणाढ्या चमूर्जयेत् ॥ ४ ॥

कुत इति नरेन्द्राणां दर्पः। कुत इति प्रश्नः। कुतः पृथिवीशासनात् नरेन्द्राणां दर्पः इत्युत्तरम्

**'गोत्रा कुः पृथिवी पृथ्वी' इत्यमरः

दण्डनिपुणः सामदानभेदेभ्यः परः यो दण्डोपायस्तस्मिन् निपुणः नृपः कः इति प्रश्नः कोदण्डनिपुणः धनुर्विद्यापारंगतः नृप इत्युत्तरम्। राजपूज्या. पटास्तु के इति प्रश्नः केतुषु ध्वजेषु विद्यमानाः [1]पटाः ते राजपूज्या इत्युत्तरम्। जयेषुभिः नृपैः युद्धोपक्रमे ध्वजाः पूज्यन्ते इत्याशयः। का चमूः सेना रणाढ्या सती जयेदिति प्रश्नः। कारणैः देशकालानुगुण-तत्तत्साधनैः आढ्या समृद्धा चमूः जयेदित्युत्तरम्।

के बलाढ्याः [2]प्रशंस्यं तां का मितोक्तिर्हिता भवेत्।
किं करस्थं धनं कार्यं का मान्याप्रीतिरेधते ॥ ५ ॥

---

1 पटाः केतुपटाः राज्यपूज्याः–ग
2 प्रशंसनां
* अ को–II-6-335
** अ. को–II-2-3

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

के बलाढ्या इति। बलाढ्याः वीर्यवन्तः के प्रशस्यन्ताम् इति प्रश्नः। केवलम् अत्यन्तम् आढ्याः संपन्नजनाः प्रशंस्यन्ताम् इत्युत्तरम्। वबयोरभेदः। मिता परिमिता [1]उक्तिः फणितिः का हिता इष्टा भवेदिति प्रश्नः। कामितस्य ईप्सितार्थस्य उक्तिः इष्टा भवेदित्युत्तरं, करस्थंधनं किं कार्यमिति प्रश्नः। धनं किंकरस्थं सेवकेषु उपयुक्तं कार्यमित्युत्तरम्। का प्रीतिः मान्या सती एधत इति [2]प्रश्नः। कामादन्या कामान्या याचनाव्यतिरिक्ता प्रीतिरेधत इत्युत्तरम्।

[3]रहस्येकस्सखा ग्राह्यो भावि का निर्णयेन्मतिः।
कोपकारी न संभाष्यः सुरापं को वशं नयेत् ॥ ६॥

रहस्य इति। रहसि एकान्ते कस्सखा ग्राह्य इति प्रश्नः। [4]रहसि सखा एकः ग्राह्य इत्युत्तरम् का मतिः भावि भविष्यत्कृत्यं निर्णयेत्।

इदमित्थमिति निश्चिनुयादिति प्रश्नः। भाविका [5]भववती रसज्ञा मतिः निर्णयेदित्युत्तरम्। अपकारी कः न संभाष्यः इति प्रश्नः। कोऽपकारी [6]क्रोधनशीलः खलः न संभाष्य इत्युत्तरम्। अपकारस्य मूलं कोप एवेति भावः। सुरापं मद्यपायिनं कः वशं नयेत् [7]स्वाधीनं प्रापयेदिति प्रश्नः। [8]सुरायाः पङ्कः कर्दमः वशं नयेदित्युत्तरम्। *'अस्त्री पङ्कं पुमान्पाप्मा' इत्यमरः। सुर इव अपङ्कः [9]निष्पापः वशं नयेदिति च भावः।

अवशं कां भजेन्मूर्खः का च कान्तिः कनीयसी।
आर्तः कां तारयेद्वाञ्छां धूर्तधीः का सरेद् बहिः ॥ ७॥

---

1 उक्तिः का हिता–ग
2 प्रश्नः कामान्य–ग
3 रहस्येकसकृद् ग्राह्यो–ग। रहस्येकस्सखा–ल
4 रहस्येकः सखा एकः–ग
5 भासवति सारज्ञामति–ग
6 क्रोधशील· ग
7 स्वाधीनतां–ग
8 सुरायाः पङ्कः कर्दमः इत्यारभ्य इत्यमरः इत्यन्तो भागः ग प्रतौ न दृश्यते।
9 निष्पापः देवोपमः सुकृतवान् यस्य एव वशं नयेदित्युत्तर ्। अस्त्री पङ्क पुमान् पाप्मेत्यमरः वशं इति पर्यन्तो भागः केवल 'ग' प्रतौ दृश्यते
* अ. को. I–4–147

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

अवशमिति— मूर्खः अवशं उच्छृंखलं यथा तथा कां भजेदिति—प्रश्नः। मूर्खः अवशं कां दुराक्षेपरचनां भजेदित्युत्तरम्। अपि च। कनीयसी कान्तिः केति प्रश्नः। [1]काचस्या मृद्भेदकृतर्मणिविशेषस्य कान्तिः कनीयसी कनिष्ठेत्युत्तरम्। आर्तः व्याधिपीडितः कां वाञ्छां कारयेत्। पारं प्रापयेदिति [2]प्रश्नः। वाञ्छां कान्तारमिव आचरेत्। [3]कान्तारयेदिति प्रश्नः। वाञ्छां कान्तारमिव आचरेत्। कान्तारयेत् निष्फलतया [4]प्रवर्धयेत् इत्युत्तरम्। धूर्तस्य [5]कार्याकार्यमजानतो जनस्य धीः धूर्तधीः का बहिः सरेत्। प्रकाश-माप्नुयादिति प्रश्नः। धूर्तधीः बहिः कासर इव [6]आचरेत् कासरेदित्युत्तरम्।

*' लुलायो महिषो वाहद्विषत्कासरसैरिभा ' इत्यमरः। कासरो यथा न किञ्चिद्विचिन्त्य महाहृदे पतिष्यति तथेति भावः।

को शल्यदौ स्तां पितरौ का व्यासक्तिः प्रतिष्ठिता।
नदीप्राया च कात्युक्तिः सुखी स्यात्को विदेशभाक् ॥ ८॥

कौशल्यदाविति—शल्यं द्यतः खण्डयतः इति शल्यदौ दुःखपरिहारकौ पितरौ कौ स्तां भवेतामिति प्रश्नः। कौशल्यं दत्त इति कौशल्यदौ विद्याप्रदौ पितरौ स्तामित्युत्तरम्। कुशलस्य भावः कौशल्यम्। ब्राह्मणादित्वात् ष्यञ्। प्रतिष्ठिता व्यासक्तिः विशेषासक्तिः केति प्रश्नः काव्ये विद्यमाना आसक्तिः काव्यासक्तिः प्रतिष्ठितेत्युत्तरम्। अपि च का अत्युक्तिः अधिकोक्तिः नदीप्राय-प्रवाहसदृशीति प्रश्नः। नदीप्रा [7]अतेजस्वी याचकस्य अत्युक्तिः याचकात्युक्ति-रिति उत्तरम्। विदेशभाक् अपरिचितदेशगतः कस्सुखी स्यादिति प्रश्नः कोविदश्चासौ ईशश्च कोविदेशः कं भजतीति भाक् विद्वत्प्रभुमाश्रितः सुखी स्यादित्युत्तरम् *सन् सुधीः कोविदो बुधः इत्यमरः।

---

1 काचस्य कान्तिः या च कान्तिः काचा मृद्कृता मणिविशेषः तत कान्तिः कनीयसी। मुनिश्रेष्ठः इत्युत्तरम् आर्तः व्याधि—ग
2 प्रश्नः आर्ततां वाञ्छा—ग
3 कान्तारयेत् इत्यारभ्य आचरेत् इति पर्यन्तो भागः ग प्रतौ न दृश्यते।
4 प्रार्थयेत्।
5 मजानतो तस्य धीः।
6 आचरेत् इत्युत्तरं।
7 अतेजस्का याचकस्यात्युक्ति—ग
* अ. को. II-5-224
** अ को-II-7-410

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

कासारभूमिवृक्षाणां [1]नीरसेकोन्यसेद्वनम ।
पथिकैः कांक्षतेच्छाया कंदरं नातपो दहेत ॥ ९ ॥

[2]कासार इति वृक्षाणां कासारभूमिः सरः प्रान्तभूमिरित्युत्तरम। नीरसे निर्जलस्थले वनं कः न्यसेत् प्रतिष्ठापयेदिति प्रश्नः। नीरस्य उदकस्य [3]सेकः वनं न्येसेदित्युत्तरम्। पथि मार्गे छाया कैः काङ्क्षत इति प्रश्नः। पथिकैः पान्थैः छाया काङ्क्षत इत्युत्तरम। आतपः दरं स्वल्पमपि कं न दहेदिति प्रश्नः। आतपः कन्दरं गुहां न दहेदित्युत्तरम। *'दरीतु कन्दरो वा स्त्री' इत्यमरः

अवनौ कस्य दुर्गोऽब्धिः कोटिताढ्यस्समृद्धिमान् ।
[4]निर्बला का घनततिः वर्षोत्कर्षे स्रवन्ति काः ॥ १० ॥

अवनाविति-अवनौ भूलोके अब्धिः कस्य दुर्गः गन्तुमशक्यः इति प्रश्नः। अब्धिः अवनौकस्य नष्टनौकस्य दुर्ग इत्युत्तरम्। कः आढ्यः समृद्धिमान् अटिता सञ्चरेत् इति प्रश्नः। अटपटगतौ लुट्। कोटिः कोटिद्रव्यस्य तमः कोटिता। तया [5]आढ्यः कोटिताढ्यः कोटिद्रव्योपार्जकः समृद्धिमान् [6]अटिता इत्युत्तरम्। का घनततिः मेघपङ्क्तिः निर्बला शिथिलेति प्रश्नः। निर्गताः [7]बलाका पक्षिविशेषाः यस्यास्सा [8]निर्बलाका बलाकाभिवर्जिता घनततिरित्युत्तरम्। वर्षास्वेव [9]बलाकाभ्युदय इति [10]प्रसिद्धिः। काः वर्षोत्कर्षे वृष्ट्यतिशये स्रवन्ति प्रवहन्तीति प्रश्नः। स्रवन्तिका नद्यः वर्षोत्कर्षे स्रवन्तीत्युत्तरम्। प्रश्नगता स्रवन्तीति क्रिया उत्तरेऽप्यनुवर्तते। **'स्रवन्ती निम्नगाऽऽपगा' इत्यमरः

---

1 कोऽन्यसेवनम्—ग
2 कासार इति वृक्षाणां सारभूमिः केति प्रश्नः वृक्षाणां ग
3 नीरस्य सेकः नीरसेकः जलसेचनव्यापारः वनं—ग
4 निर्जला का घनततिः-ग
5 आढ्यः कोटिद्रव्योपार्जित-ग
6 अटितेत्युत्तरं प्रश्नगता अटितेति क्रिया उत्तरेऽप्यनुवर्तते। का घनततिः इति भागः ग प्रतौ दृश्यते।
7 जलौकाः ग
8 निर्जलाका जलाकाभिः-ग
9 जलाका-ग
10 प्रसिद्धं-ग
* अ को-II-3-47
** अ को I-12-287

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

कंदळौवं लतेति प्राङ्मृद्वीका श्लाध्यतेलता।
सकलं कं विधुं प्राहुः दिशोव्यक्ताः प्रभान्तिका ॥ ११ ॥

[1]लता प्राक् प्रथमदळौघं पत्रसमूहं कम् एति प्राप्नोतीति प्रश्नः। कंदळौवं किसलयसमूहं प्राक् एतीत्युत्तरम्। का लता मृद्वी श्लाध्यते इति [2]प्रश्नः। [3]मृद्वीका द्राक्षालता श्लाध्यते इत्युत्तरम्। *'मृद्वीका गोस्तनी द्राक्षा' इत्यमरः।

कं विधुं [4]चन्द्रं सकलं पूर्णम् अथवा कलाभिस्सहितं प्राहुरिति प्रश्नः। सकलंक कलंकयुक्तं विधुं प्राहुः इत्युत्तरम्। जना इति शेषः। काः दिशः व्यक्ताः प्रभान्तीति प्रश्नः। प्रभान्तिकाः प्रभा अन्तिके समीपे यासान्ताः प्रभान्तिकाः एवं भूता दिशः व्यक्ताः प्रभान्तीत्युत्तरम्। प्रश्नगतप्रभान्तीति क्रिया उत्तरेऽप्यनुवर्तते।

अपांश्रीः कैरवस्थानैः साराका रात्रिरुच्यते।
स्याच्चकोरसदृग्धीमान् केकालाभगळाः खगाः ॥ १२ ॥

अपामिति-अवतिष्ठन्तीत्यव्यवस्थानानि विषया इत्यर्थः। कैः अवस्थानैः विषयैः अपाम् उदकानां श्रीः कान्तिरिति प्रश्नः। कैरवस्थानैः कैरवाणां [5]कुमुदानां वर्तनैः अपां श्रीरित्युत्तरम्। का रात्रिस्सारा [6]उत्कृष्टा उच्यते इति प्रश्नः। सा प्रसिद्धा राकारात्रिः राकायाः [पू [7]]र्णिमातिथेः रात्रिः उच्यते इत्युत्तरम्। उभयत्र जनैरितिशेषः। अपि च [8]रसेदृक् ज्ञानं यस्य सः रसदृक् गुणज्ञः। एवं भूतः धीमान् कस्स्यादिति प्रश्नः। चकोरेण सदृक् यः धीमान् कस्स्यादिति प्रश्नः। चकोरेण सदृक् यः धीमान् स स्यादित्युत्तरम्। हिमकरकिरणेभ्यः [9]सुधाहरणचतुरिमाणं चकोर एव कलयति न हि सर्वे

1 कंदळौघमिति लता प्राक्-ग
2 प्रश्नः लताकंदळौघ का कंदळौघं किसलय समूहं कंदलं प्राक्-ग
3 मृद्वीका लता द्राक्षालता इत्युत्तरम् उभयत्र जनैरिति शेषः मृद्वीका गोस्तनी द्राक्षा-ग
4 चन्द्रप्राहुरिति प्रश्नः सकलं पूर्णम् अथवा कलाभिस्सहितं प्राहुरित्युत्तरम् उभयत्र जना इति शेषः-ग
5 कुमुदानां स्थानैर्वर्तनैः-ग
6 उत्कर्षा-ग
7 पौर्णिमाया तिथेः-ग। पौर्णमातिथे-'ल'
8 रसेगुणे दृक्ज्ञानं-ग
9 चिकुरिमाणं-ग
* अ को II-4-156

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

शकुन्ताः। अतो रसज्ञस्य धीमतः चकोरोपमा स्वीकृता। *दृग् ज्ञाने ज्ञातरि त्रिषु इत्यमरः। काला आभा येषां ते [1]कालाभा गळाः येषान्ते कालाभगळाः। एवंभूताः खगाः के इति प्रश्नः। केकायाः केकाध्वनेः लाभः प्राप्तिः येषु ते केकालाभाः गळाः येषां ते केकालाभगळाः मयूराः इत्युत्तरम्। [2]पर्यायोक्तिरलंकारः।

'पर्यायेणार्थसाधनमिति' लक्षणात्। **'केकावाणीमयूरस्य' इत्यमरः[3]

सूक्ष्मापिकोक्तिः श्राव्या स्यात्किं शुकाद्यैर्वृतं वनम्।
का मोहिता स्यात्सुलभा कंदर्पं भजते युवा ॥ १३ ॥

सूक्ष्मेति सूक्ष्मापि स्वल्पापि का उक्तिः फणितिः श्राव्या स्यादिति प्रश्नः। सूक्ष्मा कनीयसी पिकोक्तिः कोकिलोक्तिः श्राव्या स्यादित्युत्तरम्। उभयत्र जनः इति शेषः। शुकाद्यैः [4]कीरप्रभृतिभिः पक्षिभिः वृत्तम् आवृत्तं वनं किमिति प्रश्नः। किंशुकाद्यैः पलाशप्रभृतिभिः वृक्षैर्वृत्तंवनमित्युत्तरम् मोहिता सुलभा का स्यादिति प्रश्नः। कामेन स्मरेण ऊहिता तर्किता कामोहिता सुलभा स्यादित्युत्तरम्। युवा यौवनशाली पुमान कं काम इव दर्पं भजते इति प्रश्नः युवा कदर्पं मन्मथं मन्मथविकाररूपं दर्पं भजत इत्युत्तरम्।

कन्यायमिच्छेत्कान्तेप्सुः स्वप्तुमर्हा समश्चका।
कान्तां को रक्षितुं शक्तः कोमलांगोज्वलश्शिशुः ॥ १४ ॥

कमिति कान्ताम ईप्सुः कान्तेप्सुः कान्ताम् आप्तुमिच्छुः पुमान् कं कमेव न्यायमिच्छेदिति प्रश्नः। कान्तेप्सुः कन्यायाः वध्वाः अयं शुभावहविधिं विवाहं इच्छेदित्युत्तरम्। ***'अयश्शुभावहोविधिः' इत्यमरः। अपिच। समं साकंस्वप्तुं शेतुं अर्हाःके इति प्रश्नः।

1 कालाभासि कालाभगळा येषान्ते कालाभगळाः। ग

2 पर्यायोक्तिरलंकार इत्यारभ्य केकावाणी इति पर्यन्तो भागः 'ग' प्रतौ न दृश्यते।

3 इत्यमरः इत्यनन्तरं † "स्युः प्रभारुग्रुचिस्त्विड्भाभाश्छविद्युतिदीप्तयः" इत्यमरः इति पर्यन्तः भागः ल प्रतौ न दृश्यते।

4 प्रभृतिभिः वृत्तम् आवृत्तं वनमित्युत्तरम्- ग

* अ को III-3-372

** अ को II-5-252

† अ को I-4-151

*** अ को I-3-121

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

मश्वेन सह वर्तते इति समश्वका तल्पान्विता समं स्वप्तु-मर्हन्ती-त्युत्तरं प्रश्नगतं [1]सममिति पदं उत्तरेऽप्यनुवर्तते। कः कान्तां रक्षितुं परपुरुषमसंभाषयितुं शक्तः इति प्रश्नः। कान्तां [2]रक्षितुं कान्तस्य पत्युः अङ्कः उत्सङ्गः कान्ताङ्क इत्युत्तरम् प्रश्नगतं कान्तामिति कर्मपदं उत्तरेऽप्यनुवर्तते। *'उत्सङ्गचिह्नयोरङ्कः' इत्यमरः मलांङ्गोज्वलः मलिनदेहोपि प्रकाशमानः एवं भूतः शिशुः क इति प्रश्नः। कोमलाङ्गोज्वलः कोमलैः सुकुमारैः अङ्गैः अवयवैः उज्वलः शिशुरित्युत्तरम्।

वेश्याबुद्धिः काकुलीना कांचनाशोद्यतां त्यजेत्।
दंपती कौ तु कोपात्तौ कौमारार्हौ वधूवरौ ॥ १५॥

वेश्येति—वेश्याबुद्धिः कुलीना कुलश्रेष्ठा रसिकवशीकरणकुशला केति प्रश्नः। काकुलीना काक्वाम् अर्थान्तरचटुलोक्त्यां लीना [3]तत्परा वेश्याबुद्धिरित्युत्तरम्। अपि च नाशोद्यतां [4]नष्टविधाम् उद्यतां कां त्यजेदिति प्रश्नः। काञ्चनाशोद्यतां काञ्चनस्य स्वर्णस्य आशायाम् उद्यतां त्यजेदित्युत्तरम्। उभयत्रापि वेश्यामित्यनुवर्तते। धीमानिति शेषः। कोपात्तौ क्रोधान्वितौ दम्पती स्त्रीपुमांसौ कौ इति प्रश्नः। कौतुकोपात्तौ कुतूहलान्वितौ दम्पती इत्युत्तरम्। मारार्हौमन्मथविलास-योग्यौ वधूवरौ कौ इति प्रश्नः। कौमारेण यौवनोपान्त्यवयसा अर्हौ वधूवरावित्युत्तरम्।

लिपिश्चकास्ति वैधात्री निर्विचारस्सदेव कः।
गीतिः का रागतानार्हा वार्याका पुरुषस्थितिः ॥ १६॥

लिपिरिति—धात्री पोषणकर्त्री लिपिश्च लिपिस्तु का वै कानामास्तीति प्रश्नः। वैधात्री विधातृसंबन्धिनी लिपिः चकास्ति प्रकाशत इत्युत्तारम्। संरक्षण-कर्मणि सर्वलिपिभ्यः ब्रह्मलिपिरेव गरियसीति भावः। सदेव सर्वकालेऽपि निर्विचारः निर्व्यसनः कं इति प्रश्नः। सदेवकः देवेन भागधेयेन अथवा देवतानुग्रहेण सहितः सदेवत निर्विचार इत्युत्तारम्। रागतानार्हा रागस्य

---

1 समन्चपदं उत्तरत्रानुवर्तते-ग

2 रक्षितुं कान्तां कः कान्तायस्य पत्युः उत्सङ्गे सः कान्तां कः सः शक्त इत्युत्तरम्-ग

3 तत्त्व वा वैश्याबुद्धिरित्युत्तरम्-क

4 नष्टविधो उद्यतामुद्युक्तां-ग

* अ को III-3-159

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

तानानि कल्पनाविशेषाः तेभ्योऽर्हगीतिः [1]रागक्रिया केति प्रश्नः । कारागता निर्बन्धस्थलं प्राप्ता गीतिः नार्हेत्युत्तरम । स्वच्छन्दतया गीयमाना गीतिः एव कल्पनाविशेषैर्विजृम्भत इति भावः । वार्या वारयितुं योग्या पुरुषस्थितिः पुरुषाणां रीतिः केति प्रश्नः । कापुरुषस्थितिः कुत्सितपुरुष[2]रीतिः वार्येत्युत्तरम् ।

कालसत्ताफलवती समुत्काप्रीयते सभा ।
समानाकस्यनित्यं श्रीः जनुर्लब्ध्वाशुकोऽत्तरत ॥ १७ ॥

कालसत्तेति फलवती [3]इष्टार्थसाधनी । लसत्ता लसतोभावः लसत्ता । स्फूर्तिमत्ता केति प्रश्नः । कालस्य सत्ता कालसत्ता कालसमीचीनता फलवतीत्युत्तरम् । अनुकूले काले सकलसाधनानि स्वत एव फलं प्रविशन्ति नान्यथेति भावः । का सभा मुदा सहिता समुत् प्रीतियुक्ता सती प्रीयते इति प्रश्नः । समुत्का सम्यक् उत्का । अधिकउत्कण्ठान्विता सभा प्रीयते इत्युत्तरम् । *'उत्क उन्मनाः' इत्यमर. ।

कस्य श्रीः सम्पत् नित्यं निरंतरं समाना एकरूपा इति प्रश्नः । नाकस्य स्वर्गस्य श्रीः सम्पत् नित्यं समेत्युत्तरम् । जनुः जन्म लब्ध्वा आशु क्षिप्रं सतः पुमान् अतरत तरति स्मेति प्रश्नः । शुकः शुकमहर्षिः जनुर्लब्ध्वा अतरदित्युत्तरम् । गर्भतः पतनादुत्तरक्षण एव तपोनिष्ठया आत्मसाक्षात्कारं प्राप्तवान् इति भावः ।

पुनरावृत्तिविरहितं पदमक्षरलक्षदैर्नृपैर्भेजे ।
अथ च कविहृदयकुशलस्तावान् पुरुषोत्तमोऽस्ति कीर्त्यै ॥ १८ ॥

पुनरिति—अक्षरलक्षदैः [4]प्रत्यक्षरं लक्षसंख्यापरिमितिधनप्रदैः नृपैः

---

1 गानक्रिया-ल

2 रीतिस्थिति वार्या-ग

3 इष्टार्थसाधनी इत्यारभ्य लसतोभाव इति पर्यन्तो भागः 'ग' प्रतौ न दृश्यते ।

4 प्रत्यक्षरम् इत्यारभ्य पुरुषोत्तमः इति पर्यन्तं 'ग' प्रतौ अधोनिर्दिष्टरीत्या कृतिभागः दृश्यते ।

प्रत्यक्षरंलक्षसंख्या द्रव्यदैः नृपैः भोजादिभिः पुनरावृत्तिरहितं शाश्वतं पदं वैकुण्ठं भेजे लब्धम् । अपि च अनुरं कविहृदयकुशलः कवेः श्रीनिवासः कवेः हृदयकुशल· हृदयं मनः 'स्वान्तंहृन्मानसं मनः' इत्यमरः मनस्थिताभिप्रायं वेत्ति अर्थं स तावान् भवति पुरुषोत्तमोऽस्ति । —ग

* अ को III-1-8

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

भोजादिभिः पुनरावृत्तिविरहितं पदं कैवल्यं भेजे प्राप्तामित्यर्थः। भज सेवायां कर्मणि लिड्। अथ च अनन्तमपि कविहृदयकुशलः कविमानसत्वतज्ञवान् उक्तरीत्या प्रत्यक्षरलक्षवितरणविचक्षणः पुरुषोत्तमः नरश्रेष्ठः कीर्त्यै कीर्तिं संपादयितुं कः अस्तीति।

प्रश्नः अस्योत्तरं कीर्तयितुं योग्याः कीर्त्याः ब्रह्मरुद्रेन्द्रादयः तेषु एक. मुख्यः एव भूतः पुरुषोत्तमः [1]श्रीमान् विष्णुः अस्तीत्युत्तरम् '**एके मुख्यान्यकेवलाः इत्यमरः। स च विष्णुः कथंभूतः कविहृदये कुशलं क्षेमं यस्य सः कवीनां हृत्पद्ममेव अधितिष्ठतीत्यर्थः तावान्न इत्यनेन अक्षरलक्षट इत्यनुवर्तते। अक्षरं अनश्वरं यल्लक्ष्यं निजपदं तदपि ददान इत्यर्थः। अमुं हृदिस्थं ज्ञानचक्षुषा सत्कवय एव सुकृतिविशेषात् विज्ञाय प्रस्तुवन्तः कृतार्थाः स्युरिति भावः।

स्वयमीश्वरोऽस्ति नाम्ना सुतः कुमारः कुटुम्बिनी त्वार्या।
धाम तु धामैव परं स पुमान् ज्ञेय. कथं विनानुभवम ॥ १९ ॥

[2]स्वयमिति–यः स्वयं नाम्ना ईश्वरः प्रभुरिति संज्ञिकः अस्ति। यस्य सुतः नाम्ना कुमारः सुतः इत्येव संज्ञिकः अस्ति। यस्य कुटुम्बिनी तु

1 श्रीमान् विष्णुः इत्यारभ्य कृतार्थास्युरिति भावः इत्यन्तो भागः ग प्रतौ न दृश्यते।

2 स्वयमिश्वरोऽस्ति इति पद्यानन्तरं प्रकरणसमाप्तिपर्यन्तो भागः ग प्रतौ विभिन्नरूपेण असदृशतया च दृश्यते।

तद्यथा —

स्वयमीश्वरोऽस्ति नाम्ना सुतः कुमारः कुटुम्बिनीत्वार्या।
धाम तु धामैव परं स पुमान् ज्ञेयः कथंविनानुभवम् ॥

नाम्ना स्वयं ईश्वर केषां वा कुटुम्बिनीतु आर्या पूज्या इति धाम तु परंधामेव तेज एव। सुतः पुत्रः कुमारः कस्य वा स अनुभवं विना कथं ज्ञेयः। भवमनुभवं परमेश्वरं विना कथम् अन्येन ज्ञेयः ज्ञातुं शक्यः स्वानुभूत्या परमेश्वर एव जानाति न त्वपर इतरेषां तादृशानुभवो नास्तीत्यर्थः।

†मनुष्याणां सहस्रेषु कश्चिद्यतति सिद्धये।
यततामपि सिद्धानां कश्चिन्मां वेत्ति तत्त्वतः ॥

तथा च भगवद्गीतायां-न ही कल्याणकृत् कश्चित् दुर्गतिं तात गच्छति इति सहस्रषु पुमान् कश्चित् कश्चित् कश्चित् वेत्ति योगयुतो नरः न सर्वे योगनिरताः जना विन्दन्ति मां परम्।

श्रीनिवास कवि सार्वभौमवावसर्वभूमिविधता जयत्यसौ।
यत्समं फणितुमुत्तरावळिं नामराश्चपटवः क पामराः ॥

* अ को I-4-155

** अ. को. III 3-171

† भ. गी. VII-3

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

नाम्ना आर्या श्रेष्ठा इति संज्ञिका अस्ति। यस्य धाम तु गृहमपि नाम्ना धामैव धामसञ्ज्ञिकमेव परं केवलम् अस्ति सर्वत्र यच्छब्दश्शेषः नाम्नेत्यनुवर्तते।

सः उक्तप्रकारः पुमान् अनुभवं विना यत्किंचिदनुषंगं प्रतीतिं विना कथं ज्ञेय इति प्रश्नः। स पुमान् भवं विना शिवमन्तरा कथं नु ज्ञेय इति प्रश्नः वाक्यादेव लभ्यते। भवशब्दवाच्यश्शिव एव स पुमान् ज्ञेय इति फलितोऽर्थः। उभयत्र जनैरितिशेषः *"व्योमकेशो भवो भीमः" इत्यमरः शिवपरत्वेन पादत्रयार्थस्स्पष्ट एव। ईश्वरश्शर्व ईशान इति। कुमारः क्रौंचधारण इति। 'आर्या दाक्षायिणी' चेति 'धामान्यथ चतुष्पथे' इति च अमरः एवं षट् षष्टि वाक्यानि संदर्भा [नु] गुणं निरूप्य ग्रन्थान्ते स्वप्रतिष्ठा विधानं प्रकाशयन् रचितायाः कृते अन्यादृशत्वं अत्युक्तिमाश्रित्य निर्दिशति।

श्रीनिवासकविसार्वभौमवाक्सर्वभूमिवि[1]दिता जयत्यसौ
यत्समं फणितुमुत्तरावळिं नामराश्चपटवः क्व पामराः॥ २०॥

श्रीनिवासेति—असौ प्रश्नाभिन्नोत्तरात्मिका श्रीनिवासकविसार्वभौमवाक्। सर्वभूमिविदिता सकलदेशप्रथिता जयति। वाचः सर्वभूमिविदितेति विशेषणकथनेन सर्वभूमौ विदितस्सार्वभौम इति प्रकृते प्रयुक्तस्य सार्वभौमपदस्य विग्रहः प्रदर्शितः। तस्येश्वरः तत्र विदितः इति उभयार्थकोऽयं तद्धितो बोध्यः। अमराश्च देवाश्च अपि उत्तरावळिं उत्तरपरंपरां यत्समं येन सदृशं यथा तथा फणितुं न पटवः न समर्थाः। एवं सति पामराः क्व प्राकृत जनाः तस्यां धुरीत्यर्थः। काव्यार्थापत्तिरलंकारः। [2]"कैमुत्येनार्थसंसिद्धिः काव्यार्थापत्तिरिष्यते" इति लक्षणात्।

इति प्रश्नाभिन्नोत्तरावळिंव्याख्या सम्पूर्णा।

---

1 विजिता ल
2 च· लो· 117
* अ. को. I 1-38

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

प्रश्नान्तराभिन्नोत्तरावळिः
तृतीयः क्रमः

वेङ्कटविभुं भजेऽहं सततं मां त्रायतां स कीदृशश्चेत् ।
तद्विबुधैरवधार्यं सरस्वतीत्युत्तरस्य यः प्रश्नः ॥ १ ॥

कारुण्यभृत ।

अहं वेङ्कटविभुं वेङ्कटेश्वरं वन्दे । सः माम् अनवरतं रक्षतु । सः कीदृशः अस्ति इति प्रश्नः । एवमेव सरस्वती इति उत्तरस्य च यः प्रश्नः अस्ति स प्रश्नः कः इति पृष्टेसति अनयोः द्वयोः प्रश्नयोः एकमेवोत्तरम् कारुण्यभृत इति । वेङ्कटविभुः सर्वदा कारुण्यभृत् करुणाभरः इति भावः । एवमेव सरस्वती नाम ज्ञानं कारुण्यभृत । सा सरस्वती आरुण्यभृत् अरुणस्य भावः आरुण्यं रक्तता इति भावः आरुण्यं बिभर्ति इति आरुण्यभृत् अत्र रक्त इति शब्दस्य अनुरक्ता इत्यर्थः । अत्र आरुण्यभृत् इत्यस्य अनुरागविशिष्टा अथवा अनुग्रहविशिष्टा इति विवक्षितोऽर्थः । सा का इति प्रश्नः सरस्वती इत्युत्तरम् ।

तनयौ गिरितनयायाः कटिसूत्रमुपेत्य कीदृशौ स्फुरतः
तद्विबुधैरवधार्यं स्तनाविति ह्युत्तरस्य यः प्रश्नः ॥ २ ॥

कौपीनसुन्दरौ ।

पार्वत्याः सुतौ कटिसूत्रं बद्ध्वा कथं स्फुरतः इति प्रश्नः । तस्य उत्तरं कौपीनसुन्दरौ इति । कौपीनधारणेनापि तस्याः तनयौ स्कन्दगणेशौ सुन्दरौ स्फुरतः इति कौपीनसुन्दरौ इत्युत्तरं भवति । तदेव उत्तरं स्तनौ इति उत्तरस्य प्रश्नरूपं भवति कौ पीनसुन्दरौ इति प्रश्नः प्रश्नकरणवेलायां सभङ्गश्लेषः । उत्तरकथनवेलायां अभङ्गश्लेषः इति विवेकः । कौ पीनौ च सुन्दरौ च भवतः इति प्रश्नस्य स्तनाविति उत्तरम् । एवं कौपीनसुन्दरौ इत्येकमेव पदं प्रथमतः उत्तरं भवति ततः प्रश्नश्च भवति ।

रणरङ्गव्यासङ्गश्शूरेभ्यो मनसि रोचते कीदृक् ।
तद्विबुधैरवधार्यं चिकुरा इत्युत्तरस्य यः प्रश्नः ॥ ३ ॥

केळिसदृश

रणाङ्गणे युद्धनिरतेभ्यः वीरेभ्यः मनः कीदृक् रोचते इति प्रश्नः । तस्य उत्तरं केलिसदृशः इति । अत्यन्तं भयान्वितं युद्धमपि शूरा योधाः

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

केलिवदाचरन्ति निरायासेन युद्धनिरता भवन्ति। भयस्य छायापि नास्ति इति भावः। तदेव चिकुरा इति उत्तरस्य प्रश्नरूपं भवति। के अलिसदृशः इति प्रश्नः। प्रश्नकरणवेलायां सभङ्गश्लेषः। उत्तरकथनवेलायां अभङ्गश्लेषः इति। के अलिसदृशः इति प्रश्नस्य चिकुराः इति उत्तरम्। एवं केलिसदृशः इत्येकमेव पदं प्रथमे उत्तरं भवति तदेव प्रश्नोऽपि भवति।

कामिन्याः कुचकुम्भः भामिन्याः कीदृशश्च निटिलेन्दुः।
तद्विबुधैरवधार्यं शुभविधिरित्युत्तरस्य यः प्रश्नः ॥ ४ ॥

कस्तूर्याढ्यः ॥

अत्र द्वौ प्रश्नौ भवतः। कामिन्याः कुम्भसदृशस्तनौ कीदृशौ स्फुरतः। तथा विलासवत्याः मुखेन्दुः कीदृक् स्फुरति इति द्वौ प्रश्नौ। सुगन्धयुक्त कस्तूरिकामोदेन कामिन्याः स्तनौ शोभेते। भामिन्याः मुखेन्दुरपि कस्तूरीतिलकेन शोभते इति उत्तरम्। तदेव उत्तरम शुभविधिः इति उत्तरस्य प्रश्नरूपं भवति। कः तूर्याढ्यः इति प्रश्नः कः तूर्येण आढ्यः मङ्गलवाद्येन श्रेष्ठतमः इति प्रश्नस्य शुभविधिः विधिपूर्वकी मङ्गलकार्यम् इति उत्तरम। एवं कस्तूर्याढ्यः इति एकमेवपदं उत्तरं प्रश्नश्च भवति।

कृपणमतिः कृषिकधृतिः कृपाणलतिका च कीर्त्यते कीदृक्
तद्विबुधैरवधार्यं पूर्वदिगित्युत्तरस्य यः प्रश्नः ॥ ५ ॥

[1]कोषस्फूर्तिः ॥

अत्र त्रयः प्रश्नाः सन्ति। कृपणबुद्धिः कृषिकस्य धैर्यं लता सदृशः खड्गः एते त्रयः कथं कीर्त्यन्ते। भिन्नार्थयुक्तानां त्रयाणां प्रश्ननानां एकेनैव पदेनोत्तरं भवति। कृपणबुद्धिमान् नरः सदा धनसंपादनं कृत्वा तस्य कोषं पूरयितुमेव इच्छति इति कीर्त्यते। कृषिकोऽपि धान्येन तस्य कोषं (धान्यशेखरणस्थानम्) पूरयितुमेव वाञ्छति। लतासदृशखड्गोपि कोषे स्थित्वा युद्धसमये उपयोक्तुं अर्हः इति भिन्नप्रश्नानां एकमेव उत्तरम।

तदेव उत्तरं पूर्वदिक् इति उत्तस्य प्रश्नरूपं भवति। का उषस्फूर्तीः इति प्रश्नः। प्रश्नकरणवेलायां सभङ्गश्लेषः उत्तरकथने अभङ्गश्लेषः का उषस्स्फूर्तीः इति प्रश्नस्य पूर्वदिक् इति उत्तरम्। एवं कोषस्फूर्ती इत्येकमेव पदम् उत्तरं प्रश्नश्च भवति।

1 कोपस्फूर्ता—क

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

अनतिचिरमनति कृच्छ्रात्फलप्रदा भवति कीदृशी भूमिः ।
तद्विबुधैरवधार्यं यः प्रश्नोऽर्हति [1]मरुत्प्रवर सुहृदाम ।

कोद्रवभाक् । ६ ।

अत्यल्पकाले अनायासेन फलदायिनी भूमिः कीदृशी स्यात इति प्रश्नः । तस्य कोद्रवभाक् इति उत्तरम । कोद्रवः कश्चन धान्यविशेषः । स तु अत्यल्पकाले फलति । तदुत्पादनार्थं अतिप्रयत्नोऽपि नावश्यकः । अतः तादृश-धान्यं भजते या भूमिः सा कोद्रवभाक् । तादृशी भूमिः फलप्रदा इत्यर्थः ।

को द्रवभाक् इति प्रश्नः । द्रुगतौ इत्यस्मात धातो द्रवति इति द्रवः—गमनमित्यर्थः । द्रवं भजते इति द्रवभाक् गमनशाली इत्यभिप्रायः । गमनशीलः कः इति प्रश्नः । तस्य मरुत्प्रवर इत्युत्तरम् श्रेष्ठः वायुः सर्वदा गतिशीलः इति । एवं मरुत्प्रवर इत्यस्य को द्रवभाक् इति सभङ्गेन प्रश्नः । भूमिः इत्यस्य उत्तरसमये कोद्रवभाक् इत्यभङ्गश्लेषः । एवं कोद्रवभागिति पदम् उत्तरप्रश्नरूपमस्ति ।

पृष्ठं कया धरण्याः नितम्बो विभाति च रमण्याः ।
तद्विबुधैरवधार्यं यः प्रश्नः सुरतेश्च सुगतेस्स्यात ॥ ७ ॥

काञ्च्या ।

धरण्याः नितम्बः भूमध्यभागः कया विभाति इति प्रश्नः । एवमेव रमण्याः नार्याः नितम्बभागः कया शोभते इति प्रश्नः । उभयोः प्रश्नयोः काञ्च्या इति उत्तरम् । धरण्याः मध्यभागस्य इयं काञ्ची नगरी अतीव शोभाधायिनी इति । काञ्चीपट्टणसंबन्धात भूमेः श्रेष्ठता इति । एवं रमण्याः नितम्बप्रदेशः काञ्च्या कट्याभरणेन शोभते इत्यर्थः का अञ्चा इति प्रश्नः । अञ्चति इति अञ्ची गमनं इत्यर्थः । तदा का गतिः इतिः प्रश्नः । उत्तरन्तु सुगतिः शोभनगमनमेव गतिः इति भावः । एवं का अञ्ची इति प्रश्नस्य संतोषशालिनी का इति प्रश्नः । तस्य सुरतिः इत्युत्तरम् । एवं काञ्ची इति पदम उत्तररूपं प्रश्नरूपं चेति भाव्यम् ।

अभिलषते मूढजनः कया परधनं कया परवधूं च
तद्विबुधैरवधार्यं कविवाणीत्युत्तरस्य यः प्रश्नः ॥ ८ ॥ कामधुरा ।

परधनं परवधूं च कया अभिलषते । कः मन्दमतिः परवधूं परधनं च इच्छति इति द्वौ प्रश्नौ । तयोः उत्तरं कामधुरा इति । कामान्धः

1. मरुत्प्रदर – क

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

मन्दमतिः विवेचनराहित्येन केवल कामतृप्तिरेव सर्वस्वमिति मत्वा तस्याः सिद्धये परयोषितं परधनं च कामभावेन अभिलषति इति भावः। तदेव उत्तरं कविवाणीति उत्तरस्य प्रश्नरूपं भवति। का मधुरा इति प्रश्नः। तस्य कविवाणी इति उत्तरम्। एवं कामधुरा इत्येकमेव पदं प्रथमं उत्तरम् अनन्तरं प्रश्नश्च भवति।

[1]गोवर्धनगिरेश्चक्रदण्डतामुपयाति कः।
गृध्रा इत्युत्तरं यस्य प्रश्नस्य सचिवोत्तरम्॥ ९॥ केशवभुजः।

गोवर्धनगिरिं यः चक्रदण्डमिव कृत इति प्रश्नः। महत्तरं गोवर्धनं गिरिं स लीलया स्वहस्ते सदा स्थितं चक्रदण्डमिव येन आचरितं तत् केशव भुज कृष्णस्यभुजः इति उत्तरम्। तदेव उत्तरं गृध्रा इति उत्तरस्य प्रश्नरूपं भवति। के शवभुज (के शवभुक्) इति प्रश्नः। के शव भुजः इति प्रश्नस्य गृध्रा इति उत्तरं भवति। गृध्राः शवभक्षकाः इति प्रसिद्धम्। "केशव-भुज" इत्येकमेव पदम् उत्तरं प्रश्नश्च भवति।

आदौ कारुण्यभृद्वाच्यं ततः कौपीनसुन्दरौ
ततस्तु केळिसदृशः कस्तूर्याढ्यः ततः परम्॥ १०॥

कोषस्फूर्ती कोद्रवभाक् काञ्च्या कामधुरा ततः।
यन्मृग्यम् तन्निगदितं शेषं व्यक्तं हि धीमताम्॥ ११॥

कुशलधियां कुतुकार्थं संक्षिप्तं या श्रीनिवाससंग्रथिता।
चिरमुत्तरावळिरियं जयतु प्रश्नान्तराभिन्ना॥ १२॥

इति श्रीनिवासविरचिते प्रश्नोत्तरसुभाषिते प्रश्नान्तराभिन्नोत्तरावळिः तृतीयः क्रमः।

अत्र प्रश्नान्तरभिन्नोत्तरावल्याः परिसमाप्तौ कविः पुनः दशमएकादश-श्लोकाभ्यां (श्लोकद्वयेन) उत्तराणि संक्षेपेण पुन भणित्वा ततः कुशलमतीनां कुतूहलार्थम् (आश्चर्यकरणार्थं) संक्षेपेण कृता। एषा प्रश्नान्तराभिन्ना उत्तरवलिः सदा जयतु इति शुभाशंसनं व्याहरति।

---

1 गोवर्धनगिरेः इति श्लोकः क प्रतौ न दृश्यते। इतः आरभ्य तृतीयक्रमः इति पर्यन्तो भागः 'ल' प्रतौ न दृश्यते।

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

प्रश्नविलोमोत्तरावळिः

चतुर्थः क्रमः

भाविकहिताक्षमाकानुता मणिवास्ति का धिया सेव्या ।
का वैशिष्टा देवे मारनुताख्यास्ति का च स्त्री ॥ १ ॥

का देवतास्ति गेया भाति प्रतिभाहि का शिवे निरता ।
का नेया भाति नुरिह भाव्या का साहिती स्वभावनया ॥ २ ॥

भाति ननु का विभास्वा कालिनाया प्रिया हि तिष्ठति सः ।
छाया हिताश्रिया का साध्यादिष्टयस्तु नैज भूम्या का ॥ ३ ॥

भार्या कातिमतविभातिरस्फुरति कातु कुसुमाभा ।
साहसरसत्तमा का नाधीना काति दूराग जारा ॥ ४ ॥

कालं रावणरचना ज्ञाता भुवि सरसताहि वर्या का ।
स्त्री कालोभ्या ना जनिका श्रीर्मनसस्तु जातिनीतिज्ञा ॥ ५ ॥

राकासाररसाका विदिता दिवि चारु का रता नाना ।
का हि मिताद्रिमुख चयास्तुत्या कांत्यास्तु कापि वा सरसा ॥ ६ ॥

का निवसति भाव्याक्ष्मामाराहं काळिपानसूय्या वा ।
सेवासुरानुधेया पिकातिभा का च मेया द्यौः ॥ ७ ॥

का नाम सभासजया साररसा का विभेदनं गातुम् ।
का ताप विदित भाव्या कालं कवितानुभासतां स विभुः ॥ ८ ॥

द्वात्रिंशद्वाक्यमिता ग्रन्थोऽयं श्रीनिवाससत्कविना ।
प्रीत्यै हरेर्विजयतां प्रश्नविलोमोत्तरावळिरपूर्वा ॥ ९ ॥

श्रीनिवासकविसार्वभौमवान् सर्वभूमिविदिता जयत्यसौ ।
यत्समं फणितुमुत्तरावळिं नामराश्च पटवः क्व पामराः ॥ १० ॥

इति श्रीनिवासविरचिते प्रश्नोत्तरसुभाषिते प्रश्नविलोमोत्तरावलिः चतुर्थ क्रमः ।

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

ग्रन्थस्थ पद्यानाम् अकरादिसूची पुटसंख्या

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

ग्रन्थमध्ये उदधृतानां अन्येषां श्लोकानाम् अकरादिसूची

wo 5398—MUPM—1000 copies—6-1-99

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರಸುಭಾಷಿತಮ್

ಮೊದಲನೆಯ ಕ್ರಮ

೧. ತ್ರಿಲೋಕಾಮೋದಕಃ ಕಶ್ಚಿತ್ಕರೇ ಕಲಿತಮೋದಕಃ ।
ಸ್ರವದ್ದಾನೋದಕೋ ದೇವಃ ಪಾತು ವಿಘ್ನಾಪನೋದಕಃ ॥

ಮೂರುಲೋಕಗಳಿಗೂ ಸಂತಸವನ್ನು ನೀಡಲು ಸಮರ್ಥನಾದ ಮೋದಕಧಾರಿಯೂ ಮದೋದಕಧಾರಿಯೂ (ಕಪೋಲದಲ್ಲಿ ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ ಮದವುಳ್ಳ) ವಿಘ್ನವಿನಾಶ ಕಾರಿಯೂ ಆದ ಗಜಮುಖನು ಸುಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಕಾಪಾಡಲಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಗ್ರಂಥದ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ವಿಘ್ನಪರಿಹಾರಕ್ಕೋಸುಗ ಕವಿ ವಿಘ್ನನಿವಾರಕನಾದ ಗಜಮುಖ-ನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ನಮಸ್ಕಾರರೂಪ ಮಂಗಳವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ.

೨. ಸ್ವೀಕರ್ತವ್ಯಮಿದಂ ಸುಜ್ಞೈಃ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರಸುಭಾಷಿತಮ್ ।
ಕ್ರಮೈಶ್ಚತುರ್ಭಿಸ್ಸರಸಂ ಶ್ರೀನಿವಾಸೋ ನಿಯೋಕ್ಷ್ಯತಿ ॥

ನಾಲ್ಕು ಕ್ರಮಗಳಿಂದ (ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿಂದ) ಕೂಡಿ ಅತ್ಯಂತ ಚಮತ್ಕಾರಯುತವೂ ಆಗಿ ಬುದ್ಧಿವಂತರಿಗೆ ಆನಂದದಾಯಕವಾಗಿರುವ ಶ್ರೀನಿವಾಸಕವಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದ "ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರಸುಭಾಷಿತಮ್" ಎಂಬ ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಸಹೃದಯತೆ-ಯಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿ ಎಂದು ಕವಿ ಸಹೃದಯ ವಿದ್ವಾಂಸರಲ್ಲಿ ವಿನಂತಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದರ ಮೂಲಕ ತನ್ನ ಸರಳ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ.

೩. ದ್ವಿತ್ರ್ಯಾದ್ಯೈರುತ್ತರೈರಾದೌ ಪ್ರಶ್ನಾಭಿನ್ನೈಸ್ತತಃ ಪರಮ್ ।
ತತಃ ಪ್ರಶ್ನಾಂತರಾಭಿನ್ನೈಃ ವಿಲೋಮೈಶ್ಚಾತ್ರ ಭೂಯತೇ ॥

ಕವಿ ತನ್ನ ಗ್ರಂಥರಚನೆಯಲ್ಲಿನ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕ್ರಮದಲ್ಲಿಯೂ ಅನುಸರಿಸಿರುವ ರೀತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿ ದಂತೆ ಎರಡು ಅಥವಾ ಮೂರು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ. ಉತ್ತರಗಳು ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನ-ವಾಗಿರುತ್ತವೆ.

ಎರಡನೆಯ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಪದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನೆ ಹಾಗೂ ಉತ್ತರಗಳು ದೊರಕುವಂತೆ ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಮೂರನೆಯ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವು ಯಾವ ಪದವಾಗುತ್ತದೆಯೋ ಎರಡನೆಯ ಬಾರಿಗೆ ಅದೇ ಪದವು ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಪ್ರಶ್ನೆ ಯಾಗುತ್ತದೆ. ಎಂದರೆ ಒಂದೇ ಪದವು ಉತ್ತರ ಹಾಗೂ ಪ್ರಶ್ನರೂಪವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಕವಿ ಮೂರನೆಯ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನೂತನ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದ್ದಾನೆ.

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

ಕಡೆಯದಾದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಅನುಲೋಮ ವಿಲೋಮ ಕ್ರಮದಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರ ನಿರೂಪಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

೪. ಶ್ರೀರಂಗಪುರವಾಸೇನ ಶ್ರೀನಿವಾಸಮಹಾಕವೇಃ ।
ಪಂಚಾಶತ್ಪ್ರಶ್ನಕಾವ್ಯಾಖ್ಯಾ ಕ್ರಿಯತೇ ಬುಧತುಷ್ಟಿದಾ ॥

ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣವಾಸಿಯಾದ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಕವಿಯು ಐವತ್ತು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ತನ್ನ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಂತೋಷಕ್ಕೋಸ್ಕರ ರಚಿಸಿರುವೆನೆಂದು ಹೇಳಿ-ಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕವಿಯ ವಾಸಸ್ಥಳ ಅವನ ಹೆಸರು ಹಾಗೂ ಕಾವ್ಯರಚನೆಯ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ.

೫. ಆಗಚ್ಛತೋ ಗಚ್ಛತೋ ದ್ವೇ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ದ್ವೇ ನೈವ ಗಚ್ಛತಃ ।
ಗತೌ ದ್ವೌ ನಾಪ್ನುತಃ ಪಶ್ಚಾತ್ ಶ್ರೀನಿವಾಸಕೃತಂ ಮಹತ್ ॥

ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಬಂದು ನಂತರ ನಿಲ್ಲದೆ ಹೋಗತಕ್ಕಂತಹವು ಎರಡು, ಬಂದನಂತರ ಹೋಗದೇ ನಮ್ಮಲ್ಲೇ ಉಳಿಯತಕ್ಕಂತಹವು ಎರಡು, ನಮ್ಮಿಂದ ದೂರವಾದನಂತರ ಮತ್ತೆ ಮರಳಿ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ಬಾರದೇ ಇರುವ ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳು ಯಾವುವು ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಮೂರು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಕೇಳಲಾಗಿದೆ.

೬. ಆಗಚ್ಛತೋ ಗಚ್ಛತೋ ದ್ವೇ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಸಂಪದಾಪದೌ ।
ಕೀರ್ತಿರಪ್ಯಪಕೀರ್ತಿಶ್ಚ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ದ್ವೇ ನೈವ ಗಚ್ಛತಃ ॥

ಸಕಲ ಜನರಿಗೂ ಬಂದು ನಿಲ್ಲದೆ ಹೋಗತಕ್ಕವುಗಳೆಂದರೆ ಐಶ್ವರ್ಯ ಹಾಗು ಕಷ್ಟಗಳು (ಆಪತ್ತುಗಳು). ಸುಖವಾಗಲೀ ಕಷ್ಟವಾಗಲೀ ಇಡೀ ಜೀವನಪರ್ಯಂತ ಯಾರಲ್ಲೂ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಕಷ್ಟಗಳೇ ಆಗಲಿ ಸುಖವೇ ಆಗಲಿ ನಾಲ್ಕಾರು ವರ್ಷ ಗಳಿದ್ದು ಒಂದುದಿನ ಹೋಗತಕ್ಕಂತಹವುಗಳು. ಆದರೆ ಕೀರ್ತಿ ಹಾಗೂ ಅಪಕೀರ್ತಿಗಳು ಮಾತ್ರ ಒಮ್ಮೆ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತವೆ. ಒಮ್ಮೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಹೆಸರನ್ನು ಗಳಿಸಿಕೊಂಡ ನಂತರ ಆಕಸ್ಮಾತ್ ಅಲ್ಪ ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದರೂ ಜನರು ಅದನ್ನು ಲೆಕ್ಕಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಅವನ ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣವನ್ನೇ ನೋಡುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಒಮ್ಮೆ ಕೆಟ್ಟವನಾಗಿ ಅಯಶಸ್ಸಿಗೆ ಕಾರಣನಾದರೆ ಅದೇ ಕೊನೆಯವರವಿಗೂ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಗಳಿಸುವತ್ತ ಸಾಗಬೇಕೆಂಬುದೇ ಆಶಯ.

೭. ಯಥಾ ಪ್ರಾಣಃ ತಥಾ ಮಾನಃ ಗತೌ ದ್ವೌ ನಾಪ್ನುತಃ ಪುನಃ ।
ವಸ್ತುದ್ವಯತ್ರಿಕಂ ತ್ರೇಧಾ ಜ್ಞೇಯಮಿತ್ಥಂ ಮನೀಷಿಭಿಃ ॥

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

ಪ್ರಾಣ ಹಾಗೂ ಮರ್ಯಾದೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಒಮ್ಮೆ ಕಳೆದುಕೊಂಡರೆ ಮತ್ತೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮರಣಹೊಂದಿದರೆ ಅದೇ ಕೊನೆ. ಹಾಗೇ ಮನುಷ್ಯ ತನ್ನ ಗೌರವವನ್ನು ಒಮ್ಮೆ ಕಳೆದುಕೊಂಡರೆ ಮತ್ತೆ ಎಂದಿಗೂ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡಲಾರ. ಆದುದರಿಂದ ಇವೆರಡನ್ನೂ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಹೀಗೆ ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಮೂರು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಅದಕ್ಕೆ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಭಿನ್ನ ಉತ್ತರಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

೮. ದ್ವೇ ಬಾಧೇತೇ ಸದಾ ಜಂತೂನ್ ದ್ವೇ ವರ್ಧೇತೇ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣಮ್ ।
ಪ್ರತಿಕ್ಷಣಂ ನಶ್ಯತೋ ದ್ವೇ ಶ್ರೀನಿವಾಸಕೃತಂ ಮಹತ್ ॥

ಯಾವಾಗಲೂ ಮನುಷ್ಯಾದಿ ಪ್ರಾಣಿವರ್ಗಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಎರಡು (ವಿಷಯಗಳು) ಬಾಧಿಸುತ್ತವೆ. ಅಂತೆಯೇ ಪ್ರತಿ ನಿಮಿಷದಲ್ಲಿಯೂ ಎರಡು ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲೂ ಎರಡು ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳು ಯಾವುವು?

೯. ದ್ವೇ ಬಾಧೇತೇ ಸದಾ ಜಂತೂನ್ ಕ್ಷುಧಾ ತೃಷ್ಣಾ ವಿಶೇಷತಃ ।
ಸುಕೃತಂ ದುಷ್ಕೃತಂ ಚೈವ ದ್ವೇ ವರ್ಧೇತೇ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣಮ್ ॥

ಮನುಷ್ಯ ಹಾಗೂ ಪ್ರಾಣಿವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಆಹಾರ ಸೇವನೆ ಹಾಗೂ ಜಲಪಾನ ಇವೆರಡೂ ಅತಿ ಮುಖ್ಯ. ಒಂದು ದಿನ ಆಹಾರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಕುಡಿಯಲು ನೀರಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಮನುಷ್ಯನು ತುಂಬಾ ಬಳಲುತ್ತಾನೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ತುಂಬಾ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ದಿನನಿತ್ಯ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಅವುಗಳು ಸಿಗದಿದ್ದರೆ ಮನುಷ್ಯ ತುಂಬಾ ಬಾಧೆಗೊಳಗಾಗುವುದರಿಂದಲೇ ಅವೆರಡೂ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಬಾಧಿಸುತ್ತವೆ.

ಒಮ್ಮೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿ ಪುಣ್ಯವನ್ನು ಗಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ಅಥವಾ ದುಷ್ಕೃತ್ಯವನ್ನು ಆಚರಿಸಿ ಪಾಪವನ್ನು ಗಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ, ಈ ಎರಡು ಪುಣ್ಯ ಮತ್ತು ಪಾಪಗಳು ನಮಗರಿವಿಲ್ಲದಂತೆಯೇ (ಬ್ಯಾಂಕಿನಲ್ಲಿ ಡಿಪಾಸಿಟ್ ಮಾಡಿದ ಅಸಲು ಹಣಕ್ಕೆ ಬಡ್ಡಿಯು ವೃದ್ಧಿಸುವಂತೆ) ವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಅದರ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ನಾವು ಸುಖದುಃಖಗಳನ್ನು ಪಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯ ಸದಾ ವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದತಕ್ಕ ಸುಕೃತವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದೇ ಕವಿಯ ಆಶಯ.

೧೦. ಪ್ರತಿಕ್ಷಣಂ ನಶ್ಯತೋ ದ್ವೇ ಯಥಾ ಚಾಯುಸ್ತಥಾ ವಯಃ ।
ವಸ್ತುದ್ವಯತ್ರಿಕಂ ತ್ರೇಧಾ ಜ್ಞೇಯಮಿತ್ಥಂ ಮನೀಷಿಭಿಃ ॥

ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಕರುಣಿಸಿರುವ ಎರಡು ವರಗಳೆಂದರೆ ಆಯುಷ್ಯ ಹಾಗೂ ವಯಸ್ಸು. ಇವು ಬಾಲ್ಯದಿಂದ ವೃದ್ಧರಾಗುವವರೆವಿಗೂ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೂ ನಾಶ

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

ವಾಗುತ್ತಾ ಇರುತ್ತವೆ. ಬೆಳಗ್ಗೆ ೮ ಗಂಟೆಗೆ ಇದ್ದ ವಯಸ್ಸು ಹಾಗೂ ಆಯುಸ್ಸಿನ ೮-೦೫ ಕ್ಕೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಕಾಲ ಗತಿಸಿದಂತೆಲ್ಲಾ ನಾವು ಸಮಾಧಿಯ ಹತ್ತಿರ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುತ್ತೇವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇವೆರಡೂ ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗಲೇ ಎಚ್ಚರದಿಂದ ಸುಕೃತ ಸಂಪಾದನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇದೇ ಮೂರನೆಯ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರ. ಹೀಗೆ ಮೂರು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೂ ಭಿನ್ನಭಿನ್ನವಾದ ಮೂರು ಉತ್ತರಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

೧೧. ಉಪೇಕ್ಷಿತುಂ ನ ಯೋಗ್ಯೌ ದ್ವೌ ದ್ವೌ ನ ಯೋಗ್ಯೌ ಪರೀಕ್ಷಿತುಮ್ ।
ಶಿಕ್ಷಿತುಂ ದ್ವೌ ನ ಯೋಗ್ಯೌ ಚ ಶ್ರೀನಿವಾಸಕೃತಂ ಮಹತ್ ॥

ಹಿಂದಿನಂತೆಯೇ ಮತ್ತೆ ಮೂರು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಕೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮನುಷ್ಯ ಯಾವಾಗಲೂ ಎರಡರ ಬಗೆಗೆ ಉದಾಸೀನದಿಂದಿರಬಾರದು. ಅವು ಯಾವುವು? ಎರಡನ್ನು (ಈರ್ವರನ್ನು) ಪರೀಕ್ಷಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಹೋಗಬಾರದು, ಮತ್ತು ಈರ್ವರಿಗೆ ಎಂತಹ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕೊಡಬಾರದು. ಇವುಗಳು ಯಾವುವು ?

೧೨. ಉಪೇಕ್ಷಿತುಂ ನ ಯೋಗ್ಯೌ ದ್ವೌ ಯಥಾ ಶತ್ರುಸ್ತಥಾ ಸಖಾ ।
ಯಥಾ ಗುರುಸ್ತಥಾ ನಾಥೋ ದ್ವೌ ನ ಯೋಗ್ಯೌ ಪರೀಕ್ಷಿತುಮ್ ॥

ಶತ್ರು ಹಾಗೂ ಮಿತ್ರರನ್ನು ಉಪೇಕ್ಷಿಸಬಾರದು, ಉದಾಸೀನಭಾವದಿಂದಿರಬಾರದು. ಶತ್ರು ತುಂಬಾ ದುರ್ಬಲನಾಗಿದ್ದಾನೆ, ಅವನಿಂದ ಯಾವ ತೊಂದರೆಯೂ ಉಂಟಾಗಲಾರದು ಎಂದು ಉದಾಸೀನ ಮಾಡಿದರೆ ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ದಿನ ಅವನೇ ಪ್ರಬಲನಾಗಿ ತೊಂದರೆ ಕೊಡಬಹುದು. ಅಂತೆಯೇ ಒಮ್ಮೆ ಮಿತ್ರನ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಗಳಿಸಿಕೊಂಡನಂತರ, ಪ್ರಬಲನಾಗಿರುವ ನನಗೆ ಅವನಿಂದ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನವಾದೀತು ಎಂದು ಮಿತ್ರನನ್ನು ಉದಾಸೀನಭಾವದಿಂದ ನೋಡಬಾರದು. ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹುಲ್ಲುಕಡ್ಡಿಯೂ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಶತ್ರುಮಿತ್ರರನ್ನು ಉಪೇಕ್ಷಿಸಬಾರದು.

ಗುರು ಹಾಗೂ ಸ್ವಾಮಿ (ಒಡೆಯ, ಯಜಮಾನ) ಇವರುಗಳನ್ನು ಸಂಶಯದಿಂದ ಪರೀಕ್ಷಿಸಬಾರದು. ಗುರುವಿನ ಸ್ಥಾನ ತುಂಬಾ ಉನ್ನತವಾಗಿಯೇ ಇದ್ದು, ಅವನು ಯಾವಾಗಲೂ ಶಿಷ್ಯನ ಕ್ಷೇಮವನ್ನೇ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಾ ಅವನ ಅಭ್ಯುದಯಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರಮಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ. ಅಂತಹವರನ್ನು ಸಂಶಯಾತ್ಮಕಭಾವದಿಂದ ನೋಡಿದರೆ ಕೆಡುಕಾಗುತ್ತದೆ. ಯಜಮಾನನೂ ಅಂತೆಯೇ ತನ್ನ ಸೇವಕನ ವೃದ್ಧಿಕ್ಷೇಮಗಳಿಗೆ ಸದಾ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವತ್ತ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ. ಈರ್ವರ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಏಕಭಾವದಿಂದ ವಿಧೇಯರಾಗಿ ವರ್ತಿಸಬೇಕು.

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

೧೩. ಶಿಕ್ಷಿತುಂ ದ್ವೌ ನ ಯೋಗ್ಯೌ ಚ ಯಥಾ ಧೇನುಸ್ತಥಾ ದ್ವಿಜಃ ।
ವಸ್ತುದ್ವಯತ್ರಿಕಂ ತ್ರೇಧಾ ಜ್ಞೇಯಮಿತ್ಥಂ ಮನೀಷಿಭಿಃ ॥

ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಅಮೃತೋಪಾದಿಯಂತಿರುವ ಹಾಲನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾ ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಸಾಧುಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಧೇನು (ಹಸು)ವನ್ನು ಕನಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ಶಿಕ್ಷಿಸಬಾರದು. ಅಂತೆಯೇ ಸದಾ ಧರ್ಮಮಾರ್ಗಾವಲಂಬಿಯಾಗಿ, ವೇದಾಧ್ಯಯನಸಂಪನ್ನನಾಗಿ ಸ್ವಾರ್ಥರಹಿತ ನಾಗಿ, ಲೋಕಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಜೀವಿಸುತ್ತಿರುವ, ಕ್ಷಣಕಾಲವೂ ದುಷ್ಟ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆಳಸದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೂ, ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಅರ್ಹನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇವರೀರ್ವರನ್ನೂ ಪೂಜ್ಯಭಾವದಿಂದ ನೋಡಬೇಕು.

೧೪. ಕ್ರಮಶೋ ವರ್ಜನೀಯೌ ದ್ವೌ ದ್ವೌ ಕರ್ತವ್ಯೌ ವಿಚಾರತಃ ।
ಅವಶ್ಯಂ ಸಾಧನೀಯೌ ದ್ವೌ ಶ್ರೀನಿವಾಸಕೃತಂ ಮಹತ್ ॥

ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ತ್ಯಜಿಸಬೇಕಾದ ಎರಡು ವಿಷಯಗಳು ಯಾವುವು? ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಆಲೋಚಿಸಿಯೇ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಎರಡು ವಿಷಯಗಳು ಯಾವುವು? ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯನು ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಸಾಧಿಸಲೇಬೇಕಾದ ವಿಷಯಗಳು ಯಾವುವು?

೧೫. ಕ್ರಮಶೋ ವರ್ಜನೀಯೌ ದ್ವೌ ಕಾಮಕ್ರೋಧೌ ಸುಖೇಪ್ಸುಭಿಃ ।
ತ್ಯಾಗಭೋಗೌ ಯಥಾಯೋಗ್ಯಂ ದ್ವೌ ಕರ್ತವ್ಯೌ ವಿಚಾರತಃ ॥

ಮನುಷ್ಯನು ಕಾಮಕ್ರೋಧಗಳನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು. ಇವೆರಡೂ ದುಃಖವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತವೆ. ನಾವು ಕಾಮಿಸಿದ (ಆಶಿಸಿದ) ವಸ್ತು ಸಿಗದಿದ್ದಾಗ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗುತ್ತೇವೆ, ಅಂತೆಯೇ ಕೋಪೋದ್ರಿಕ್ತನಾದ ಮನುಷ್ಯನು ಯುಕ್ತಾ-ಯುಕ್ತ ವಿವೇಚನೆ ಇಲ್ಲದೆ, ಕೋಪದ ಆವೇಶದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬಾರದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿ ಸಂಕಟಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗುತ್ತಾನೆ. ಸಂಗಾತ್ ಸಂಜಾಯತೇ ಕಾಮಃ ..... ಬುದ್ಧಿನಾಶಾತ್ ಪ್ರಣಶ್ಯತಿ ಎಂದು ಗೀತೆಯಲ್ಲೂ ಹೇಳಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವೆರಡನ್ನೂ ತ್ಯಾಗಮಾಡಬೇಕು.

ತ್ಯಾಗ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಮನುಷ್ಯನ ಮಿತಿಯಲ್ಲಿ ಅನುಸರಿಸಬೇಕು. ಭೋಗವು ಸುಖಜನಕವೇ ಆದರೂ ಮಿತಿಮೀರಿದರೆ ಅವೇ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಭೋಗದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪತ್ಯಾಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಬೇಕು. ತ್ಯಾಗವು ಮನುಷ್ಯನ ಸುಖ ಹಾಗೂ ಧರ್ಮಾರ್ಜನೆಗೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. (ಅತಿ ಸರ್ವತ್ರ ವರ್ಜಯೇತ್) ಆದುದರಿಂದ ಕಾಮ, ಕ್ರೋಧ, ತ್ಯಾಗ, ಭೋಗಗಳನ್ನು ಔಚಿತ್ಯಪೂರಕವಾಗಿ ಅನುಭವಿಸಬೇಕು.

೧೬. ಅವಶ್ಯಂ ಸಾಧನೀಯೌ ದ್ವೌ ಯೋಗಕ್ಷೇಮೌ ಪ್ರಯತ್ನತಃ ।
ವಸ್ತುದ್ವಯತ್ರಿಕಂ ತ್ರೇಧಾ ಜ್ಞೇಯಮಿತ್ಥಂ ಮನೀಷಿಭಿಃ ॥

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

ಸಿಗದೆ ಇರುವುದನ್ನು ದೊರಕಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದೇ ಯೋಗ (ಅಲಬ್ಧಸ್ಯ ಲಾಭಃ ಯೋಗಃ). ದೊರೆತನಂತರ ಅದನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸುವುದೇ ಕ್ಷೇಮ (ಲಬ್ಧಸ್ಯ ಪರಿಪಾಲನಂ ಕ್ಷೇಮಂ). ಮನುಷ್ಯಜನ್ಮವು ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು. ಹೀಗೆ ಮನಷ್ಯನಾಗಿ ಜನಿಸಿದನಂತರ ಪುರುಷಾರ್ಥಸಾಧನೆಗೆ ಅತ್ಯವಶ್ಯವೆನಿಸಿದ ಯೋಗಕ್ಷೇಮಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಂಡು ಜನ್ಮವನ್ನು ಸಾರ್ಥಕಗೊಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಇದೇ ಮೂರನೆಯ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರ.

೧೭. ಪ್ರತಿವಸ್ತು ದ್ವಯೋರ್ಯೋಗೋ ವಿಯೋಗಶ್ಶಾಶ್ವತೋ ದ್ವಯೋಃ ।
ಪ್ರತಿಮಾಸಂ ದ್ವಯೋರ್ಯೋಗಃ ಶ್ರೀನಿವಾಸಕೃತಂ ಮಹತ್ ॥

ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳು ಸದಾ ಒಟ್ಟಿಗೇ ಇರುತ್ತವೆ (ಇವೆರಡಕ್ಕೂ ಶಾಶ್ವತವಾದಯೋಗ) ಅವು ಯಾವುವು? ಮತ್ತೆ ಎರಡಕ್ಕೆ ಶಾಶ್ವತವಾದ ವಿಯೋಗವಿರುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಇದ್ದಾಗ ಮತ್ತೊಂದು ಅದರ ಜೊತೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆ ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳು ಯಾವುವು? ಪ್ರತಿ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಒಮ್ಮೆ ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳು ಸಂಧಿಸುತ್ತವೆ (ಸಂಬಂಧ ಪಡೆಯುತ್ತವೆ). ಆದುದರಿಂದ ಅವೆರಡಕ್ಕೆ ತಿಂಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ಯೋಗ ಆ ಎರಡು ಯಾವುವು? ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಮೂರು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿವೆ.

೧೮. ಪ್ರತಿವಸ್ತು ದ್ವಯೋರ್ಯೋಗೋ ಗುಣಸ್ಯಾವಗುಣಸ್ಯ ಚ ।
ತೇಜಸಸ್ತಮಸಶ್ಚೈವ ವಿಯೋಗಶ್ಶಾಶ್ವತೋ ಮಿಥಃ ॥

ವಿರುದ್ಧವಾದ ಗುಣ ಅವಗುಣಗಳು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಇರುತ್ತವೆ. ಕೇವಲ ಗುಣ ವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಮನುಷ್ಯನು ದೊರಕುವುದು ದುರ್ಲಭ. ಎಷ್ಟೇ ಗುಣವುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯ ನಲ್ಲಿಯೂ ಅಲ್ಪವಾದರೂ ದೋಷವು ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಮನುಷ್ಯನು ಸ್ವಭಾವತಃ ಗುಣ, ಅವಗುಣಗಳೆಂಬ ಎರಡನ್ನೂ ಹೊಂದಿರುತ್ತಾನೆ. ಗುಣ ಹಾಗೂ ದೋಷಗಳೆರಡರ ಯೋಗವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು.

ಎರಡನೆಯ ಪ್ರಶ್ನೆಯಲ್ಲಿ ಶಾಶ್ವತವಾದ ವಿಯೋಗವನ್ನು ಗುರುತಿಸುತ್ತೇವೆ. ತಮಸ್ಸು ಹಾಗೂ ತೇಜಸ್ಸು ಕತ್ತಲೆ ಹಾಗೂ ಪ್ರಕಾಶ (ಬೆಳಕು) ಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ವಿಯೋಗವನ್ನು ನೋಡುತ್ತೇವೆ. ಇವೆರಡೂ ವಿರುದ್ಧ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದ ರಿಂದ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂತೆಯೇ ಇವೆರಡಕ್ಕೂ ವಿಯೋಗವು ಶಾಶ್ವತವಾದುದು. ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ ವಿಯೋಗವನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು.

೧೯. ಪ್ರತಿಮಾಸು ದ್ವಯೋರ್ಯೋಗೋ ದರ್ಶೇ ಸ್ಯಾಚ್ಚಂದ್ರಸೂರ್ಯಯೋಃ ।
ವಸ್ತುದ್ವಯತ್ರಿಕಂ ತ್ರೇಧಾ ಜ್ಞೇಯಮಿತ್ಥಂ ಮನೀಷಿಭಿಃ ॥

ಪ್ರತಿತಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿಯೂ ಒಮ್ಮೆ ಸೂರ್ಯ ಹಾಗೂ ಚಂದ್ರರು ಒಂದೇ ಕಡೆ ಬರುತ್ತಾರೆ. ಈರ್ವರ ಸಂಗಮವಾಗುತ್ತದೆ. ಇವರೀರ್ವರ ಸಂಗಮವಾಗುವುದು ಎಂದರೆ ಇವೆರಡರ

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

"ಯೋಗ". ಹೀಗೆ ಸಂಗಮವಾದಾಗಲೇ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಅಮಾವಾಸ್ಯಾ ತ್ವಮಾವಸ್ಯಾ ದರ್ಶಸ್ಸೂರ್ಯೇಂದು ಸಂಗಮಃ). ಇದೇ ಮೂರನೆಯ ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಉತ್ತರ.

೨೦. ದ್ವೇ ಚೇತ್ ಪ್ರಸದ್ಯತಾಂ ತೃಪ್ತಿಃ ದ್ವೌ ನ ಚೇದ್ ಜ್ಞಾಯತಾಂ ಸುಖಮ್ ।
ಪ್ರತೀಕ್ಷಣೀಯೌ ದ್ವೌ ಸರ್ವೈಃ ಶ್ರೀನಿವಾಸಕೃತಂ ಮಹತ್ ॥

(೧) ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳಾವುವು ?
(೨) ಯಾವುವು ಎರಡಿದ್ದರೆ ಸುಖವುಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ ?
(೩) ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಯಾವ ಎರಡು ವಿಷಯಗಳು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು ? (ಯಾವುದನ್ನು ಜನರು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ)

೨೧. ದ್ವೇ ಚೇತ್ ಪ್ರಸದ್ಯತಾಂ ತೃಪ್ತಿಃ ಯಥೈವಾನ್ನಂ ತಥಾಂಬರಮ್ ।
ಋಣಂ ಯಥಾ ತಥಾ ರೋಗಃ ದ್ವೌನ ಚೇತ್ ಜ್ಞಾಯತಾಂ ಸುಖಮ್ ॥

ಮನುಷ್ಯಾದಿ ಸಮಸ್ತ ವರ್ಗಗಳಿಗೂ ಹಸಿವಿನ ನಿವಾರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಜೀವಿಸಲು ಅನ್ನವು ಅತ್ಯಂತ ಮುಖ್ಯವಾದುದು; ಹಾಗೆಯೇ ದೇಹರಕ್ಷಣೆಗೆ ಬಟ್ಟೆಯೂ ಬೇಕೇಬೇಕು. ಆಗ ಮಾತ್ರ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಮನುಷ್ಯನ ತೃಪ್ತಿಗೆ ಅತಿಮುಖ್ಯವಾದ ಕಾರಣ ಅನ್ನ, ಬಟ್ಟೆ. ನಂತರ ಮನೆ ಐಶ್ವರ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಗಳು ಕಾರಣವಾಗುತ್ತವೆ.

ಋಣ (ಸಾಲ) ಬಾಧೆಯು ಎಲ್ಲ ಬಾಧೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ತೀವ್ರತರವಾದುದು. ಋಣ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ನಿದ್ರೆಯಲ್ಲೂ ಬಾಧಿಸುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಹಗಲಿರುಳೂ ಇದರ ಚಿಂತೆಯಿಂದ ಮನುಷ್ಯ ಜೀವಚ್ಛವವಾಗುತ್ತಾನೆ. ಅಂತೆಯೇ ರೋಗದಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದವನು ಬದುಕಿದ್ದೂ ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕನೆನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಋಣ, ರೋಗ ಎರಡನ್ನೂ ಹೊಂದದೆ ಇರುವವನು ಮಾತ್ರ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಲು ಅರ್ಹನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಈ ಎರಡರಿಂದ ಸುಖ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

೨೨. ಪ್ರತೀಕ್ಷಣೀಯೌ ದ್ವೌ ಸರ್ವೈಃ ದೇಶಕಾಲೌ ವಿವೇಕತಃ ।
ವಸ್ತುದ್ವಯತ್ರಿಕಂ ತ್ರೇಧಾ ಜ್ಞೇಯಮಿತ್ಥಂಮನೀಷಿಭಿಃ ॥

ಪ್ರತಿಯೋರ್ವ ಮನುಷ್ಯನೂ ದೇಶ ಹಾಗೂ ಕಾಲಗಳನ್ನು ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತತೆಯಿಂದ (ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ) ಗಮನಿಸುತ್ತಾ ತನ್ನ ಸುಖದತ್ತ ಸಾಗಬೇಕು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಯಾವ ದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅಥವಾ ದೇಶದಲ್ಲಿನ ಯಾವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ನಾನು ಸುಖವಾಗಿ ನಿಶ್ಚಿಂತೆಯಿಂದಿರಬಹುದು ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ತಿಳಿದು ಅದರ ನಿರೀಕ್ಷಣೆ

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

ಯಲ್ಲಿ ಸಾಗಬೇಕು. ಅಂತೆಯೇ ಎಲ್ಲ ಕಾಲವೂ ಮನುಷ್ಯನ ಕೆಲಸದ ಜಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಘ್ನಪರಂಪರೆಯೇ ಬರಬಹುದು. ಆದುದರಿಂದ ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದರೆ ಕಾರ್ಯವು ಕೈಗೂಡಬಹುದು ? ಎಂದು ತಿಳಿದು ಮಾಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ತಕ್ಕ ದೇಶ, ಕಾಲಗಳ ನಿರೀಕ್ಷಣೆಯೇ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಸುಖಜನಕವಾಗುತ್ತದೆ.

೨೬. ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ ವ್ಯವಸ್ಥಿತೋ ಧರ್ಮೋ ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಮೋಕ್ಷೋ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಃ ।
ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಕಾಮೋ ಧನಂ ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಶ್ರೀನಿವಾಸಕೃತಂ ಮಹತ್ ॥

ಹಿಂದಿನಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಮೂರು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿವೆ :—

ಯಾವ ಎರಡರಿಂದ ಧರ್ಮವನ್ನು ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ಸಂಪಾದಿಸಬಹುದು ? ಯಾವ ಎರಡರಿಂದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಬಹುದು ? ಕಾಮ ಮತ್ತು ಹಣ (ಐಶ್ವರ್ಯ) ಗಳನ್ನು ಯಾವ ಎರಡು ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವುದರಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಬಹುದು ?

೨೭. ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ ವ್ಯವಸ್ಥಿತೋ ಧರ್ಮೋ ದಾನೇನಾದರಣೇನ ಚ ।
ಗುರೂಕ್ತಿಸ್ವಾನುಭೂತಿಭ್ಯಾಂ ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಮೋಕ್ಷೋ ವ್ಯವಸ್ಥಿತ : ॥

ದಾನವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ ಉಳ್ಳವರು ಇಲ್ಲದವರಿಗೆ ದಾನವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಮಾತ್ರ ಧರ್ಮವನ್ನು ಗಳಿಸಬಹುದು. ಆದರಲ್ಲಿಯೂ ದಾನವನ್ನು ಕೊಡುವಾಗ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕೊಡಬೇಕು. ಗರ್ವದಿಂದ ಕೊಡಬಾರದು. ಹಾಗೆ ಕೊಟ್ಟರೆ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಧಕ್ಕೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಗರ್ವದಿಂದ ಮಾಡಿದ ದಾನ ದ್ರವ್ಯದ ಕೇಡು ಎಂಬ ಶಿವಶರಣರ ಮಾತಿನಂತೆ ಸುಮ್ಮನೆ ಹಣವನ್ನು ವ್ಯಯ ಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ''ದಾನ'' ಹಾಗೂ ಆದರ ಇವೆರಡರ ತಳಹದಿಯಮೇಲೆ ಧರ್ಮದ ಸೌಧವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಕೇವಲ ಗುರುಗಳನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಪಡೆದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷವು ಲಭಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಶಿಷ್ಯನು ಶ್ರದ್ಧಾಭಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಉಪದೇಶದಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆಯನ್ನಿಟ್ಟು ನಿಶ್ಚಲ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಉಪದೇಶದ ಅನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಮಾತ್ರ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಗುರುಗಳ ಉಪದೇಶ ಮತ್ತು ಅದರ ಅನುಷ್ಠಾನವೇ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ.

೨೮. ಕಾಮಸ್ತು ಲಜ್ಜಾಮಾನಾಭ್ಯಾಂ ಪರ್ಜನ್ಯಾಚ್ಚ ಕೃಷೇರ್ಧನಮ್ ।
ದ್ವಿಚತುಷ್ಕಂ ಚತುರ್ಥಾ ಚ ಜ್ಞೇಯಮಿತ್ಥಂ ಮನೀಷಿಭಿಃ ॥

ನಾಚಿಕೆ ಹಾಗೂ ಅಭಿಮಾನಗಳು ಕಾಮದಲ್ಲಿನ ನೈಜ ಸಂತೋಷಕ್ಕೆ ಹಾಗೂ ಸ್ಥಿರೀಕರಣಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲಕರವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಇವೆರಡು ಇಲ್ಲದ ಕಾಮ ಬಹಳಕಾಲ

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

ಸಂತೋಷವನ್ನೀಯುವುದಿಲ್ಲ. ಕಾಲ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಆಗುವ ಮಳೆ ತನ್ಮೂಲಕ ಮಾಡುವ ಕೃಷಿ ಇವುಗಳಿಂದ ಧನ ವೃದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಇಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರಿಸಲಾಗಿದೆ.

೨೬. ದ್ವೇ ಜಾನಂತಿ ನರಾಃ ಸರ್ವೇ ದ್ವೇ ಜಾನಂತಿ ನರೋತ್ತಮಾಃ ।
ದ್ವೇ ಜಾನನ್ನಸ್ತಿ ವಾ ನೋ ವಾ ಶ್ರೀನಿವಾಸಕೃತಂ ಮಹತ್ ॥

ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರು ಯಾವ ಎರಡು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ ? ಪುರುಷಶ್ರೇಷ್ಠರು ಸಾಮಾನ್ಯಜನರಿಗಿಂತಲೂ ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಮೇಲ್ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿರುವವರು ಯಾವ ಎರಡು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ ? ಮತ್ತೆ ಎರಡು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಬಹುಶಃ ಯಾರಾದರೂ ತಿಳಿದಿರುವರೋ ಅಥವಾ ಯಾರೂ ತಿಳಿದಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಆ ಎರಡು ವಿಷಯಗಳು ಯಾವುವು ? ಹೀಗೆ ಮೂರು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳು.

೨೭. ದ್ವೇ ಜಾನಂತಿ ನರಾಃ ಸರ್ವೇ ಅಶನಂ ಶಯನಂ ತಥಾ ।
ಶ್ರವಣಂ ಮನನಂ ಚೈವ ದ್ವೇ ಜಾನಂತಿ ನರೋತ್ತಮಾಃ ॥

ಇಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ಜನಸಮುದಾಯವನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯರು ಮತ್ತು ಶ್ರೇಷ್ಠರು ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರು ತಮಗೆ ಸದ್ಯ ತೃಪ್ತಿಯೆನಿಸಿದ ಅನ್ನ ಹಾಗೂ ಶಯನಗಳೇ ಜೀವನದ ಸರ್ವಸ್ವವೆಂದು ತಿಳಿದಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಹಲೋಕದ ಸುಖವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇವರಿಗೆ ಪರಲೋಕದ (ಮೋಕ್ಷದ) ಶಾಶ್ವತ ಸುಖದತ್ತ ಮನಸ್ಸು ಹರಿಯುವುದಿಲ್ಲ.

ಆದರೆ ಇವರಿಗಿಂತ ಮೇಲ್ಮಟ್ಟದ ಪುರುಷಶ್ರೇಷ್ಠರು ಇಹಲೋಕದ ಅಶಾಶ್ವತ ಸುಖಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವನ್ನು ಕೊಡದೆ ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯವೆನಿಸಿದ ವೇದೋಪನಿಷತ್ತುಗಳನ್ನು ಕೇಳುವುದು ಹಾಗೂ ಆ ಬಗ್ಗೆ ಆಳವಾಗಿ ಆಲೋಚಿಸುತ್ತಾ ಬ್ರಹ್ಮ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದತ್ತ ಸಾಗುತ್ತಾರೆ.

೨೮. ದ್ವೇ ಜಾನನ್ನಸ್ತಿ ವಾ ನೋ ವಾ ಭಾಗಧೇಯಂ ಕವೇಶ್ಚ ಹೃತ್ ।
ವಸ್ತುದ್ವಯತ್ರಿಕಂ ತ್ರೇಧಾ ಜ್ಞೇಯಮಿತ್ಥಂ ಮನೀಷಿಭಿಃ ॥

ಪ್ರಥಮ ಕ್ರಮದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಬಹುಶಃ ಕವಿಯು ತನ್ನ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಅಥವಾ ಸಂದೇಶವನ್ನು ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ಮನುಷ್ಯರು ಹಾಗೂ ಉತ್ತಮ ಮನುಷ್ಯರು ಇಹ ಪರಗಳೆರಡರಲ್ಲಿನ ಸರ್ವ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಶಕ್ತರಾಗಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಅವರು ಅದೃಷ್ಟ ಹಾಗೂ ಕವಿಯ ಹೃದಯವನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಯಲಾರರು ಎಂದು ಸಂದೇಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಹೆಸರೇ ಸೂಚಿಸುವಂತೆ ಅದೃಷ್ಟ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವಂತಹುದಲ್ಲ ಮತ್ತು 'ನಾನೃಷಿಃ ಕುರುತೇ ಕಾವ್ಯಂ' ಎಂಬ ಉಕ್ತಿಯಂತೆ ತ್ರಿಕಾಲಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಋಷಿಗಳಂತೆಯೇ ಕವಿಯೂ

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

ಸರ್ವಜ್ಞನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವೆರಡನ್ನೂ ಯಾವವರ್ಗದ ಮನುಷ್ಯರೇ ಆಗಲಿ ತಿಳಿಯಲು ಅಸಮರ್ಥರೇ ಆಗಿರಬಹುದು ಎಂದು ಸಂದೇಹಿಸಿರುತ್ತಾನೆ.

ಪಂಚಾಶತ್ಪ್ರಶ್ನಿಕಾಮೇತಾಂ ಪ್ರಸ್ತಾವವಿಹಿತೋತ್ತರಾಮ್ ।
ಶ್ರೀನಿವಾಸೇನ ಕಥಿತಾಂ ಸ್ವೀಕುರ್ವಂತು ಮನೀಷಿಣಃ ॥

ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸಕವಿಯು ರಚಿಸಿರುವ ಐವತ್ತು ಪ್ರಶ್ನೆ ಹಾಗೂ ಉತ್ತರಗಳುಳ್ಳ ಪ್ರಥಮ ಕ್ರಮವನ್ನು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿ ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ.

ಎರಡನೆಯ ಕ್ರಮ

೧. ಯಾ ಸ್ಯಾದ್ವಿಶೇಷಗಣಿತಾ ಸಕಲೈರ್ದೇಶಾಧಿಪೈಶ್ಚ ದಿಕ್ಪತಿಭಿಃ ।
ತಾಂ ಶ್ರೀನಿವಾಸಕವಿರಥ ಪ್ರಶ್ನಾಭಿನ್ನೋತ್ತರಾವಲಿಂ ಭಣತಿ ॥

ಸಮಸ್ತದೇಶದ ರಾಜರುಗಳು ಹಾಗೂ ದಿಕ್ಪತಿಗಳಿಂದ ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಶ್ನಾಭಿನ್ನೋತ್ತರಾವಳಿಯು ಶ್ರೀನಿವಾಸಕವಿಯಿಂದ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನೆ ಹಾಗೂ ಉತ್ತರ ವಾಕ್ಯಗಳು ಒಂದೇ ಆಗಿರುತ್ತವೆ.

೨. ಮಾನಾಯಕಃ ಪ್ರಭುಸ್ಸೇವ್ಯಃ ಕಾಮನಾಗ್ಲಾನಿರುಜ್ಝ್ಯತಾಮ್ ।
ಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಾಃ ಕಂಜಗೃಹೇ ವಾಸಂ ಕಿಂನರೇಶಪದಂ ಮಹತ್ ॥

ಮೊದಲನೆಯ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾನಾಯಕಃ ಪ್ರಭುಃ ಸೇವ್ಯಃ–ಗೌರವಕ್ಕೆ ಯಾವ ಸ್ವಾಮಿಯನ್ನು ಸೇವಿಸಬೇಕು ಎಂಬುದು ಪ್ರಶ್ನೆ. ಮಾನಾಯಕಃ ಪ್ರಭುಃ ಸೇವ್ಯಃ— ದೇವನಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯನ್ನು ಸೇವಿಸಬೇಕು ಎಂಬುದು ಉತ್ತರ. ಹೀಗೆ ಒಂದೇ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನೆ ಹಾಗೂ ಉತ್ತರಗಳಿರುವುದನ್ನು ಸಭಂಗಶ್ಲೇಷರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಬಹುದು.

ಕಾ ಮನಾಕ್ ಗ್ಲಾನಿಃ ಉಜ್ಝ್ಯತಾಂ – ಯಾವ ಚಿಂತೆಯನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು ?

ಕಾಮನಾಗ್ಲಾನಿಃ ಉಜ್ಝ್ಯತಾಂ — ಆಸೆಯಿಂದ ಬರತಕ್ಕ ಮನಸ್ಸಿನ ದೌರ್ಬಲ್ಯವನ್ನು ಬಿಡತಕ್ಕದ್ದು (ಕಾಮನಯಾ–ವಾಂಛಯಾ)

ಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಾಃ ಕಂ ಜಗೃಹೇ ವಾಸಂ — ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಯಾವುದನ್ನು ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾಳೆ ?

ಲಕ್ಷ್ಮ್ಯಾಃ ಕಂಜಗೃಹೇ ವಾಸಂ—ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಕಮಲವನ್ನು ತನ್ನ ವಾಸಸ್ಥಾನವನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾಳೆ.

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

ಕಿಂ ನರೇಶಪದಂ ಮಹತ್—ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರಾಜನ ಅಧಿಷ್ಠಾನ(ಸ್ಥಾನ) ಯಾವುದು ?

ಕಿನ್ನರೇಶಪದಂ ಮಹತ್—ಕುಬೇರನ ಸ್ಥಾನವೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು.

೩. ಕಾ ಶಾಸನೇ ತಪಃ ಸಿದ್ಧಿಃ ಕೇಶಾಂತ ತನು ಬುದ್ಧಯಃ ।
ಕಾ ಶ್ಯಾಮಾರಾಧ್ಯತಾಂ ಕಾಳೀ ಪ್ರಾಹುಃ ಕಂ ಕಾಲಹಾರಿಣಮ್ ॥

ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿದ್ದು ಉತ್ತರವೂ ಆಯಾ ಪ್ರಶ್ನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಅಡಕವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು.

ಕಾ ಶಾಸನೇ ತಪಃ ಸಿದ್ಧಿಃ-ನಿಗ್ರಹಾನುಗ್ರಹಸಿದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಹೇಗೆ ಮಾಡಬೇಕು ? (ಅಂತಹ ತಪಸ್ಸು ಯಾವುದು ?). ಕಾಶಾಸನೇ ತಪಸ್ಸಿದ್ಧಿಃ-ಪವಿತ್ರವಾದ ದರ್ಭೆಯನ್ನೇ ಆಸನವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಆಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಬರುವ ತಪಸ್ಸಿದ್ಧಿಯು ನಿಗ್ರಹಾನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕೇ ಶಾಂತತನುಬುದ್ಧಯಃ—ಶರೀರವೇ ಆತ್ಮ, ಶರೀರವೇ ನಾನು ಎಂಬ ಮಮಕಾರವಿಲ್ಲದವರು ಯಾರು ? ಇದು ಪ್ರಶ್ನೆ. ಕೇಶಾಂತ ತನುಬದ್ಧಯಃ—ಕೂದಲಿನ ಅಗ್ರಭಾಗದಂತೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರು ಎಂದರೆ ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತವಿವೇಚನೆಯಿಂದ ಆಲೋಚಿಸುವ ಸೂಕ್ಷ್ಮಮತಿಗಳು ಮಾತ್ರ ಶರೀರವೇ ಆತ್ಮವಲ್ಲ, ಆತ್ಮನೇ ಬೇರೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಕಾ ಶ್ಯಾಮಕಾಳೀ ಆರಾಧ್ಯತಾಂ—ಯಾವ ಪಾರ್ವತಿಯು (ಕಾಳಿಯು) ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾಳೆ. ಕಾಶ್ಯಾಂ ಆರಾಧ್ಯತಾಂ ಕಾಳೀ—ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪಾರ್ವತಿಯು ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾಳೆ. (ಕಾಶೀಕ್ಷೇತ್ರದ ಮಹಾತ್ಮೆಯಿಂದ ಅಲ್ಲಿರುವ ಕಾಳಿಯನ್ನು ಆರಾಧಿಸಿದರೆ ಜಾಗ್ರತೆ ಪ್ರಸನ್ನಳಾಗುತ್ತಾಳೆ ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆ ಇದೆ.)

ಪ್ರಾಹುಃ ಕಂ ಕಾಲಹಾರಿಣಂ-ಯಾರನ್ನು ಮೃತ್ಯುನಿವಾರಕ (ಮೃತ್ಯುಂಜಯ)ನೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ ? (ಕಾಲಹಾರೀ = ಮೃತ್ಯುನಿವಾರಕ)

ಪ್ರಾಹುಃ ಕಂಕಾಲ ಹಾರಿಣಮ್-ಅಸ್ಥಿಮಾಲೆಯನ್ನು (ರುಂಡಮಾಲೆಯನ್ನು) ಹಾರದಂತೆ ಧರಿಸಿರುವ ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನು ಮೃತ್ಯುನಿವಾರಕನೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. (ಕಂಕಾಲ = ರುಂಡಮಾಲೆ). ಹೀಗೆ ಯಾವುದು ಪ್ರಶ್ನೆಯೋ ಅದೇ ವಾಕ್ಯವು ಭಿನ್ನ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪದಚ್ಛೇದ ಮಾಡಿದಾಗ ಉತ್ತರವೂ ಆಗುವುದು.

೪. ಕುತೋ ದರ್ಪೋ ನರೇಂದ್ರಾಣಾಂ ಕೋದಂಡನಿಪುಣೋ ನೃಪಃ ।
ರಾಜಪೂಜ್ಯಾಃಕೇತುಪಟಾಃ ಕಾರಣಾಧ್ಯಾ ಚಮೂರ್ಜಯೇತ್ ॥

ಕುತೋ ದರ್ಪೋ ನರೇಂದ್ರಾಣಾಂ—ರಾಜರುಗಳಿಗೆ ದರ್ಪವು (ಅಹಂಕಾರವು) ಬರಲು ಕಾರಣವೇನು ? ಕುತಃ ದರ್ಪಃನರೇಂದ್ರಾಣಾಂ–(ಕು ಎಂದರೆ ಭೂಮಿ) ವಿಶಾಲವಾದ

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

ಭೂಭಾಗವನ್ನು ನಿಗ್ರಹಾನುಗ್ರಹವುಳ್ಳವರಾಗಿ ಆಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ರಾಜರು ದರ್ಪದಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಕೋ ದಂಡನಿಪುಣಃ ನೃಪಃ - ಸಾಮ, ದಾನ, ಭೇದೋ-ಪಾಯಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದ ದಂಡೋಪಾಯ (ಶಿಕ್ಷೆ)ದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದ ರಾಜನು ಯಾರು ? ಕೋದಂಡ ನಿಪುಣಃ ನೃಪಃ—ಧನುರ್ವಿದ್ಯಾನಿಪುಣನಾದ ರಾಜನು ಮಾತ್ರ ದಂಡೋಪಾಯದಲ್ಲಿ ಚತುರತೆಯುಳ್ಳವನಾಗಬಲ್ಲನು, ಅಂದರೆ, ಸಾಮ, ದಾನ, ಭೇದಗಳಿಂದ ಸರಿಪಡಿಸಲಾಗದ ಶತ್ರುವನ್ನು ಬಿಲ್ಲುವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನಾದವನು ಮಾತ್ರ ನಿಗ್ರಹಿಸಬಲ್ಲ.

ರಾಜಪೂಜ್ಯಾ ಪಟಾಸ್ತು ಕೇ—ರಾಜನಿಂದ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ (ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುವ) ವಸ್ತ್ರಗಳು ಯಾವುದು ? ಕೇತುಪಟಾಃ ರಾಜಪೂಜ್ಯಾಃ - ಧ್ವಜವಸ್ತ್ರಗಳು ರಾಜನಿಂದ ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ರಾಜರುಗಳು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಾಗ ಜಯ ಶಾಲಿಗಳಾಗಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಧ್ವಜಕ್ಕೆ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಭೆ ಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲಿ ಧ್ವಜವು ಪೂಜೆಗೊಳಗಾಗುತ್ತದೆ.

ಕಾ ರಣಾಢ್ಯಾ ಚಮೂಃ ಜಯೇತ್—ಯುದ್ಧ ಚಾತುರ್ಯವುಳ್ಳ ಯಾವ ಸೈನ್ಯವು ಜಯಶಾಲಿಯಾಗಬಲ್ಲದು ? ಕಾರಣ-ಆಢ್ಯಾ ಚಮೂಃಜಯೇತ್—ಆಯಾ ದೇಶಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಯಾವ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಯಾವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ (ಬೆಟ್ಟಗುಡ್ಡ ಪ್ರದೇಶ ಹಾಗೂ ಮೈದಾನ ಪ್ರದೇಶಗಳಿರಬಹುದು ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸಂಗಡದ ದೇಶಗಳಿರಬಹುದು) ಕಾಲ ಎಂದರೆ ಛಳಿಗಾಲ, ಮಳೆಗಾಲವಿರಬಹುದು. ಏನೇ ಇರಲಿ ಆಯಾ ದೇಶಗಳಿಗೆ ಆಯಾ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾವ ಯುದ್ಧೋಪಕರಣಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದರೆ ಜಯಗಳಿಸಬಹುದು ಎಂಬುದಾಗಿ ಆಯಾ ಸಾಧನಗಳಿಂದ (ಆಢ್ಯಾ) ಸಮೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿರುವ ಸೈನ್ಯವು ಮಾತ್ರ ಜಯಶಾಲಿಯಾಗಬಲ್ಲದು. (ಚಮೂಃ ಸೈನ್ಯ). ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳು ಇದ್ದು ಸಂದರ್ಭೋಚಿತ ವಾಗಿ ಪದಚ್ಛೇದಮಾಡಿದಾಗ ಉತ್ತರವೂ ಇರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು.

೫. ಕೇ ಬಲಾಢ್ಯಾಃ ಪ್ರಶಂಸ್ಯಂತಾಂ ಕಾಮಿತೋಕ್ತಿರ್ಹಿತಾಭವೇತ್ ।
ಕಿಂ ಕರಸ್ಥಂಧನಂ ಕಾರ್ಯಂ ಕಾಮಾನ್ಯಾ ಪ್ರೀತಿರೇಧತೇ ॥

ಕೇ ಬಲಾಢ್ಯಾಃ ಪ್ರಶಂಸ್ಯಂತಾಂ—ಯಾವ ಶೂರರು ಹೊಗಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ ? (ಜನರು ಯಾರನ್ನು ಹೊಗಳುತ್ತಾರೆ ?) ಕೇವಲಾಢ್ಯಾಃ ಪ್ರಶಂಸ್ಯತಾಂ—ಅತ್ಯಂತ ಸಂಪನ್ನ (ಗುಣಶಾಲಿ) ಜನರು ಹೊಗಳಿಕೆಗೆ ಅರ್ಹರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಬ ಕಾರ ವಕಾರಗಳಿಗೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲ. ಕೇಬಲಾಢ್ಯಾ ಎಂಬುದರಲ್ಲಿನ ಬಕಾರವನ್ನು ವ ಎಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ (ಆಢ್ಯಾಃ—ಶ್ರೀಮಂತರು.)

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

ಕಾ ಮಿತಾ ಉಕ್ತಿಃ ಹಿತಾಭವೇತ್-ಯಾವ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾದ ಮಾತು ಹಿತವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುತ್ತದೆ? ಕಾಮಿತಾ ಉಕ್ತಿಃ ಹಿತಾಭವೇತ್-ನಾವು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬಯಸಿದ್ದನ್ನೇ ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ಹೇಳಿದರೆ ಅಂತಹ ಮಾತು ಹಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ನಮ್ಮ ಇಚ್ಛೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಮಾತು ಇಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕಿಂ ಕರಸ್ಥಂ ಧನಂ ಕಾರ್ಯಂ-ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ಹಣವು ಯಾವುದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗವಾಗಿಸಿದರೆ ಸಾರ್ಥಕವಾಗುತ್ತದೆ? (ಹಣವೇ ಕಾರಣವಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಕಾರ್ಯ ಯಾವುದಾಗಬೇಕು.)? ಕಿಂಕರಸ್ಥಂ ಧನಂ ಕಾರ್ಯಂ-ಸೇವಕರ ಹಿತಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ ಹಣ ಸಾರ್ಥಕವಾಗುತ್ತದೆ. (ಹಣವು ತನ್ನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ.)

ಕಾ ಮಾನ್ಯಾ ಪ್ರೀತಿಃ ಏಧತೇ—ಯಾವುದು ಗೌರವಯುತವಾದ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಲು ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ? ಕಾಮಾನ್ಯಾಪ್ರೀತಿಃ ಏಧತೇ (ಕಾಮಾದ್ ಅನ್ಯಾ ಕಾಮಾನ್ಯಾ) ಆಸೆಯನ್ನು ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಯಾಚಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಹೊರತಾದದ್ದು ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಗಳಿಸಲು ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ, ಪ್ರೀತಿಯ ವೃದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. "ಯಾಚನೆಗಿಂತ ಲಘುತರವಿಲ್ಲ" ಎಂಬ ಉಕ್ತಿಯಂತೆ, ಬೇಡುವವನನ್ನು ಯಾರೂ ಪ್ರೀತಿಸುವುದಿರಲಿ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೂ ಸೇರಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಯಾಚನೆಗಿಂತ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದುದು ಮಾತ್ರ ಪ್ರೀತಿಜನಕವಾಗುತ್ತದೆ.

೬. ರಹಸ್ಯೇಕಸ್ಸಖಾ ಗ್ರಾಹ್ಯೋ ಭಾವಿಕಾನಿರ್ಣಯೇನ್ಮತಿಃ ।
ಕೋಪಕಾರೀ ನ ಸಂಭಾಷ್ಯಃ ಸುರಾಪಂಕೋವಶಂನಯೇತ್ ॥

ರಹಸ್ಯೇ ಕಃಸಖಾ ಗ್ರಾಹ್ಯಃ—ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸುವಾಗ ಎಷ್ಟು ಜನರನ್ನು ಅಥವಾ ಯಾರನ್ನು ನಂಬುಗೆಯ ಸ್ನೇಹಿತನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು? ರಹಸಿ ಏಕಃ ಸಖಾ ಗ್ರಾಹ್ಯಃ-ಸ್ನೇಹಿತರು ಎಷ್ಟೇ ಇದ್ದರೂ ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅತ್ಯಂತ ನಂಬುಗೆಯ ಓರ್ವ ಸ್ನೇಹಿತನನ್ನು ಗುರುತಿಸಿ ಅವನೊಡನೆ ಸಮಾಲೋಚಿಸಬೇಕು.

ಕಾ ಮತಿಃ ಭಾವಿ ನಿರ್ಣಯೇತ್—ಯಾವ (ವಿಧವಾದ) ರೀತಿಯಾದ ಬುದ್ಧಿಯು (ಮುಂದೆ ಹೀಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದು) ನಿರ್ಣಯಾತ್ಮಕವಾಗಿ ನಿಶ್ಚಯಿಸಬಲ್ಲದು? ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರ – ಭಾವಿಕಾ ಮತಿಃ ನಿರ್ಣಯೇತ್-ರಸಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಬುದ್ಧಿಯು ಅಥವಾ ತೀಕ್ಷ್ಣಬುದ್ಧಿಯು ಮಾತ್ರ ಇದಮಿತ್ಥಂ ಎಂಬ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಬಲ್ಲದು.

ಕಃ ಅಪಕಾರೀ ನ ಸಂಭಾಷ್ಯಃ-ಯಾವ ಅಪಕಾರಿಯೊಡನೆ ಮಾತನಾಡಬಾರದು ಹಾಗೂ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಬೆಳೆಸಬಾರದು? ಕೋಪಕಾರೀ ನ ಸಂಭಾಷ್ಯಃ-ಕ್ರೋಧವುಳ್ಳ ಶೀಘ್ರಕೋಪಿಯಾದ ದುಷ್ಟರೊಡನೆ ಸಂಭಾಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು. ಕೋಪವೇ ಎಲ್ಲ ಅಪಕಾರಗಳಿಗೂ ಮೂಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

ಸುರಾಪಂ ಕಃ ವಶಂ ನಯೇತ್-ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡತಕ್ಕವನು ಯಾರ ವಶವಾಗುತ್ತಾನೆ ಅಂದರೆ ಅವನನ್ನು ಯಾರು ವಶಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಲ್ಲರು ? ಸುರ ಇವ ಅಪಂಕಃ ನಿಷ್ಪಾಪಃ ವಶಂ ನಯೇತ್-ಎಂದರೆ ಅಪಂಕಃ ಸುಕೃತಿಯು ಅಥವಾ ಪುಣ್ಯಶಾಲಿಯು ಮಾತ್ರ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಮರ್ಥನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಅಥವಾ ಸುರೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪಂಕಃ ಮತ್ತನ್ನು ಬರಿಸುವ ವಿಶೇಷ ದ್ರವವು ಅವನನ್ನು ತನ್ನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ಹೀಗೆ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಿವೆ).

೭. ಅವಶಂ ಕಾಂ ಭಜೇನ್ಮೂರ್ಖಃ ಕಾಚಕಾಂತಿಃ ಕನೀಯಸೀ ।
ಆರ್ತಃ ಕಾಂತಾರಯೇದ್ವಾಂಛಾಂ ಧೂರ್ತಧೀಃ ಕಾಸರೇದ್ ಬಹಿಃ ।

ಅವಶಂ ಕಾಂ ಭಜೇತ್ ಮೂರ್ಖಃ-ಮೂರ್ಖನು ದುಷ್ಟಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನು ಯಾರ ವಶಕ್ಕೂ ಒಳಪಡದೆ (ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ) ಯಾವುದನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ? ಅವಶಂ ಕಾಂ ಭಜೇತ್ ಮೂರ್ಖಃ-ದುಷ್ಟನು ಸದಾ ದುಷ್ಕೃತ್ಯವನ್ನೇ ಎಸಗುತ್ತಾನೆ. ಕೆಟ್ಟಕೆಲಸ-ಗಳಲ್ಲೇ ತೊಡಗುತ್ತಾನೆ.

ಕನೀಯಸೀ ಕಾಂತಿಃ ಕಾ-ಕನಿಷ್ಠವಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಲ್ಲದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳದ್ದು ಯಾವುದು ? ಕಾಚಕಾಂತಿಃ ಕನೀಯಸೀ-ಸಾಧಾರಣವಾದ ಗಾಜಿನ ಕಾಂತಿಯು ಕನಿಷ್ಠವಾದುದು. ಬೇರೆಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ ಲೋಹಗಳಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದಾಗ ಸಾಧಾರಣ ಗಾಜಿನ ಕಾಂತಿಯು ಅತ್ಯಂತ ಮ್ಲಾನವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಆರ್ತಃ ಕಾಂ ವಾಂಛಾಂ ತಾರಯೇತ್-ವ್ಯಾಧಿಪೀಡಿತನಾದವನು ಅಥವಾ ಸಂಕಟಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದವನು ಯಾವ ಆಸೆಯನ್ನು ಹೇಗೆ ದಾಟಬೇಕು ? ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ಆಸೆ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ನಿಯಂತ್ರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆರ್ತಃ ವಾಂಛಾಂ ಕಾಂತಾರಯೇತ್-ರೋಗ ಪೀಡಿತನಾದವನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತಿರುವ ತನ್ನ ಆಸೆಗಳನ್ನು ಕಾಂತಾರ ಇವ ಕಾಡಿನಂತೆ ತಾರಯೇತ್ ದಾಟಬೇಕು, ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವಾಗ ನಾವು ಎಷ್ಟು ಜಾಗರೂಕರಾಗಿದ್ದು ಅದನ್ನು ದಾಟುತ್ತೇವೋ ಹಾಗೆ ನಾವು ಸಂಕಟಕ್ಕೊಳಗಾದಾಗ ನಮ್ಮ ಆಸೆಗಳನ್ನು ಅದುಮಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮುಂದೆ ಹೋಗಬೇಕು.

ಧೂರ್ತಧೀಃ ಕಾ ಸರೇತ್ ಬಹಿಃ—ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತ ವಿವೇಚನೆ ಇಲ್ಲದ ಯಾವ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ದಾಟಬೇಕು ಅಥವಾ ಬಿಡಬೇಕು ? ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತ ವಿವೇಚನೆ ಇಲ್ಲದೆ ಮನುಷ್ಯನ ಬುದ್ಧಿಯು ಯಾವುದನ್ನೂ ಆಲೋಚಿಸದೆ ದೊಡ್ಡ ಹೊಂಡದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಪರಿತಪಿಸುವ ಎಮ್ಮೆ (ಕಾಸರ)ಯಂತೆ (ನಿಷ್ಫಲ) ತೊಂದರೆಗೊಳಗಾಗುವಂತಹ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು.

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

೮. ಕೌಶಲ್ಯದೌಸ್ತಾಂಪಿತರೌ ಕಾವ್ಯಾಸಕ್ತಿಃಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾ ।
ನದೀ ಪ್ರಾಯಾಚಕಾತ್ಯುಕ್ತಿಃ ಸುಖೀಸ್ಯಾತ್ಕೋವಿದೇಶಭಾಕ್ ॥

ಕೌ ಶಲ್ಯದೌ ಪಿತರೌ ಸ್ತಾಂ-ದುಃಖಪರಿಹಾರವನ್ನು ಮಾಡುವ ತಾಯಿತಂದೆಯರು ಯಾರು ? ಕೌಶಲ್ಯದೌ ಪಿತರೌ ಸ್ತಾಂ—ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ದೊರಕಿಸಿ ಕೊಡುವ ತನ್ಮೂಲಕ ಬುದ್ಧಿವಂತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ತಾಯಿ ತಂದೆಯರು ದುಃಖ ಪರಿಹಾರ ಮಾಡಲು ಶಕ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ.

ಕಾ ವ್ಯಾಸಕ್ತಿಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾ—ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲತಕ್ಕಂತಹ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ (ವಿಶೇಷ) ಆಸಕ್ತಿಯು ಯಾವುದು (ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅಭಿರುಚಿಯಾವುದು) ?
ಕಾವ್ಯಾಸಕ್ತಿಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾ—ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕವಿಗಳ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಸಂಗ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ ಆಸಕ್ತಿಯು ಶ್ರೇಷ್ಠ ಹಾಗೂ ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ನದೀಪ್ರಾಯಾ ಚ ಕಾ ಅತ್ಯುಕ್ತಿಃ-ಯಾರ ಅಥವಾ ಯಾವ ಅತ್ಯುಕ್ತಿಯು ನದಿಯ ಪ್ರವಾಹ ಸದೃಶವಾಗಿ ದೀರ್ಘವಾಗಿರುತ್ತದೆ ? ನದೀಪ್ರಾ ಯಾಚಕಸ್ಯ ಅತ್ಯುಕ್ತಿಃ— ತೇಜಸ್ವಿಯಲ್ಲದ ಎಂದರೆ ದೀನ ಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಯಾಚಕನು ಹೇಳುವ (ಬೇಡುವ) ಮಾತುಗಳು ನದೀಪ್ರವಾಹಸದೃಶವಾಗಿ ದೀರ್ಘವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ವಿದೇಶಭಾಕ್ ಸುಖೀ ಕಃ ಸ್ಯಾತ್—ಅಪರಿಚಿತ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ನೆಲೆಸಿರುವ ಯಾರು ಸುಖ ವಾಗಿರುತ್ತಾರೆ ? ಕೋವಿದೇಶಭಾಕ್ ಸುಖೀಸ್ಯಾತ್-ವಿದ್ವಜ್ಜನರನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರು ವವನು ವಿದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಸುಖಿಯಾಗಿರುತ್ತಾನೆ.

೯. ಕಾಸಾರಭೂಮಿಃ ವೃಕ್ಷಾಣಾಂ ನೀರಸೇಕೋ ನ್ಯಸೇದ್ವನಮ್ ।
ಪಥಿಕೈಃ ಕಾಙ್ಕ್ಷ್ಯತೇ ಛಾಯಾ ಕಂದರಂ ನಾತಪೋ ದಹೇತ್ ॥

ಕಾ ಸಾರಭೂಮಿಃ ವೃಕ್ಷಾಣಾಂ—ಮರಗಳು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಯಲು ಅನುಕೂಲಕರ ವಾದ ಭೂಪ್ರದೇಶ ಯಾವುದು ? (ಸಾರವತ್ತಾದ ಪ್ರದೇಶಯಾವುದು ?) ಕಾಸಾರ ಭೂಮಿಃ ಅಂದರೆ ಸರೋವರದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಭೂಮಿಯು. ಸರೋವರದ ನೀರು ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆ ನೀರಿನ ಆಸರೆಯಿಂದ ವೃಕ್ಷಗಳು ಬೆಳೆಯಲು ಅನುಕೂಲಕರ ವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ನೀರಸೇ ಕಃ ನ್ಯಸೇತ್‌ವನಮ್-ನೀರಿನ ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕಾಡನ್ನು ಯಾರು ಬೆಳೆಸಬಹುದು ? ಅಂತಹ ಭೂ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಾಡು ಹೇಗೆ ಬೆಳೆಯಬಲ್ಲದು (ಉಪಾಯಾಂತರವಾದುದು) ನೀರಸೇಕೋ ನ್ಯಸೇದ್ವನಮ್-ಆಗಾಗ್ಗೆ ಬೇರೆ ಸ್ಥಳದಿಂದ-ಲಾದರೂ ತಂದು ನೀರನ್ನು ಗಿಡಗಳಿಗೆ ಹಾಕತಕ್ಕಂತಹವರು ಕಾಡನ್ನು ಬೆಳೆಸ ಬಹುದು.

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

ಪಥಿ ಕೈ : ಕಾಂಕ್ಷ್ಯತೇ ಛಾಯಾ–ಮಾರ್ಗ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನೆರಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಲು ಯಾರು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾರೆ ? ಪಥಿಕೈಃ ಕಾಂಕ್ಷ್ಯತೇ ಛಾಯಾ–ಪ್ರಯಾಣಮಾಡ ತಕ್ಕಂತಹವರು (ಮಾರ್ಗಾಯಾಸದಿಂದ ಬಳಲಿದವರು) ನೆರಳಿನ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಪಡೆಯಲಿಚ್ಛಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಆತಪಃ ಕಂ ದರಂ ನ ದಹೇತ್—ಬಿಸಿಲು ಯಾರನ್ನು ಅತ್ಯಲ್ಪಮಟ್ಟದಲ್ಲಿಯೂ ಸುಡಲಾರದು ? ಕಂದರಂ ಆತಪಃ ನ ದಹೇತ್—ಗುಹೆಯನ್ನು ಬಿಸಿಲು ದಹಿಸಲಾರದು. ಗುಹೆಯ ಒಳಗೆ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣದ ಪ್ರವೇಶವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ದಹಿಸುವ ಪ್ರಶ್ನೆಯೇ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

೧೦. ಅವನೌ ಕಸ್ಯ ದುರ್ಗೋऽಬ್ಧಿಃ ಕೋಟಿತಾಢ್ಯಃ ಸಮೃದ್ಧಿಮಾನ್ ।
ನಿರ್ಬಲಾಕಾ ಘನತತಿಃ ವರ್ಷೋತ್ಕರ್ಷೇ ಸ್ರವಂತಿಕಾಃ ॥

ಅವನೌ ಕಸ್ಯ ದುರ್ಗಃ ಅಬ್ಧಿಃ-ಈ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೆ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ದಾಟಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಪ್ರಶ್ನೆ (ದುರ್ಗಃ= ಹೋಗಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ.) ಅವನೌಕಸ್ಯ ಅಬ್ಧಿಃ ದುರ್ಗಃ-ಹಡಗು ಇಲ್ಲದವನು ಸಮುದ್ರವನ್ನು ದಾಟಲಾರ ಎಂದು ಉತ್ತರ. ಸಮುದ್ರವು ತುಂಬಾ ವಿಶಾಲವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕೇವಲ ಹಡಗಿನ ಮೂಲಕ ದಾಟಬಹುದು ಅವನೌಕಃ ಹಡಗು ನಷ್ಟವಾಗಿದ್ದಾಗ (ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ) ದಾಟಲು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕಃ ಆಢ್ಯಃ ಸಮೃದ್ಧಿಮಾನ್ ಅಟಿತಾ-ಯಾವುದನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿರುವವನು ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿ ಇಚ್ಛೆಯಿರುವ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸಬಹುದು ? (ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೇಶಗಳಿಗೆ ಹೋಗಬಹುದು ?) (ಅಟಿತಾ ಸಂಚರಿಸಬಹುದು) ಕೋಟಿತಾ ಆಢ್ಯಃ ಸಮೃದ್ಧಿಮಾನ್ (ಅಟಿತಾ)–ಕೋಟಿಗಟ್ಟಲೆ ಹಣವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿರುವವನು ವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿದವನಾಗಿ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಇಚ್ಛೆಬಂದಲ್ಲಿ ಸುಖವಾಗಿ ಹೋಗಬಹುದು.

ನಿರ್ಬಲಾ ಕಾ ಘನತತಿಃ-ಯಾವ ಮೇಘ ಪಂಕ್ತಿಯು ಅತ್ಯಂತ ಶಿಥಿಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ ? ನಿರ್ಬಲಾಕಾ ಘನತತಿಃ ಅಂದರೆ ಪಕ್ಷಿಗಳಿಲ್ಲದಿರುವಾಗ (ಬೆಳ್ಳಕ್ಕಿಗಳಿಲ್ಲದಿರುವಾಗ) ಮೇಘ ಪಂಕ್ತಿಯು ಶಿಥಿಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬಲಾಕಾಪಕ್ಷಿಗಳು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹಾರಾಡುತ್ತಿರುತ್ತವೆ. ಆವಾಗ ಮೇಘಸಮೂಹವು ದಟ್ಟವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮಳೆಗಾಲವಿಲ್ಲದಿರುವಾಗ ಬಲಾಕಾಪಕ್ಷಿಗಳೂ ಇಲ್ಲದೇ ಮೇಘಸಮೂಹವು ದಟ್ಟವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ವರ್ಷೋತ್ಕರ್ಷೇ ಕಾಃ ಸ್ರವಂತಿ–ಅತಿಯಾದ ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ತುಂಬಿ ಹರಿಯುತ್ತದೆ ? ವರ್ಷೋತ್ಕರ್ಷೇ ಸ್ರವಂತಿಕಾಃ (ಸ್ರವಂತಿ)–ಹೆಚ್ಚಾದ ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ನದಿಗಳು ಉಕ್ಕಿ ಪ್ರವಾಹರೂಪದಲ್ಲಿ ಹರಿಯಲಾರಂಭಿಸುತ್ತವೆ (ಸ್ರವಂತಿ ಎಂಬುದನ್ನು ಎರಡು ಬಾರಿಯೂ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು) (ಸ್ರವಂತಿಕಾ = ನದೀ)

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

೧೧. ಕಂದಳೌಘಂ ಲತ್ಯೈತಿ ಪ್ರಾಕ್ ಮೃದ್ವೀಕಾ ಶ್ಲಾಘ್ಯತೇ ಲತಾ ।
ಸಕಲಂ ಕಂ ವಿಧುಂ ಪ್ರಾಹುಃ ದಿಶೋ ವ್ಯಕ್ತಾಃ ಪ್ರಭಾಂತಿಕಾಃ ॥

ಲತಾ ಪ್ರಾಕ್ ದಳೌಘಂ ಕಂ ಏತಿ-ಲತಾವಸ್ಥೆಗೂ ಮೊದಲು ಪತ್ರಸಮೂಹವು ಯಾವ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಕಂದಲೌಘಂ ಏತಿ-ಲತಾವಸ್ಥೆಗೂ ಮೊದಲು ಕಿಸಲಯ ಸಮೂಹವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ.

ಕಾ ಲತಾ ಮೃದ್ವೀ ಶ್ಲಾಘ್ಯತೇ-ಯಾವ ಲತೆಯು ಮೃದ್ವೀ (ಮೃದುವಾದುದು) ಎಂಬ ಹೊಗಳಿಕೆಗೆ ಅರ್ಹವಾಗುತ್ತದೆ. ಮೃದ್ವೀಕಾ ಲತಾ ಶ್ಲಾಘ್ಯತೇ-ದ್ರಾಕ್ಷಿಯ ಬಳ್ಳಿಯು ಮೃದ್ವೀ ಎಂಬ ಶ್ಲಾಘನೆಗೆ ಅರ್ಹವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಕಲಂ ಕಂ ವಿಧುಂ ಪ್ರಾಹುಃ-ಯಾವ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಷೋಡಶಕಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನೆಂದು (ಪೂರ್ಣಿಮಾಚಂದ್ರನೆಂದು) ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಸಕಲಂಕಂ ವಿಧುಂ ಪ್ರಾಹುಃ-ಕಲಂಕದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಪೂರ್ಣಿಮಾಚಂದ್ರನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಪೂರ್ಣಿಮಾ ಚಂದ್ರಮನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪು ಕಲೆ ಕಾಣುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನೇ ಕಲಂಕ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ ಬೇರೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆ ಕಪ್ಪು ಕಳಂಕವು ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ.

ದಿಶೋ ವ್ಯಕ್ತಾ ಪ್ರಭಾಂತಿ ಕಾಃ ವ್ಯಕ್ತವಾದ ಯಾವ ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು 'ಪ್ರಭಾಂತಿ' ಎಂದು (ಪ್ರಕಾಶದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು) ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಭಾಂತಿಕಾ ದಿಶಃ ವ್ಯಕ್ತಾಃ ಪ್ರಭಾಂತಿಕಾಃ-ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಭೆಗೆ ಹತ್ತಿರವಿರುವ ದಿಕ್ಕುಗಳು ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಹೊಳೆಯುತ್ತವೆ, ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿವೆ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

೧೨. ಅಪಾಂಶ್ರೀಃ ಕೈರವಸ್ಥಾನ್ಯೈಃ ಸಾ ರಾಕಾರಾತ್ರಿರುಚ್ಯತೇ
ಸ್ಯಾಚ್ಚಕೋರಸದೃಗ್ಧೀಮಾನ್ ಕೇಕಾಲಾಭಗಳಾಃ ಖಗಾಃ ॥

ಅಪಾಂ ಶ್ರೀಃ ಕೈಃ ಅವಸ್ಥಾನ್ಯೈಃ ಯಾವುದಕ್ಕೆ-ಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ಯಾವುದರ ಹತ್ತಿರವಿರುವುದರಿಂದ) ನೀರು ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗುತ್ತದೆ.

ಕೈರವಸ್ಥಾನ್ಯೈಃ ಅಪಾಂ ಶ್ರೀಃ-ಕನ್ನೈದಿಲೆಗೆ ಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕಾಂತಿಯು ಅಧಿಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸರೋವರದಲ್ಲಿನ ನೀರಿನೊಳಗೆ ಸುಂದರವಾದ ಕನ್ನೈದಿಲೆಗಳು ಇರುವಾಗ ಸರೋವರದ ನೀರು ತುಂಬಾ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾಗಿ ಆಕರ್ಷಣೀಯ ವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಸಾರಾ ಕಾ ರಾತ್ರಿಃ ಉಚ್ಯತೇ-ಯಾವ ರಾತ್ರಿಯು ಮನೋಹರವಾದುದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.) ಸಾ ರಾಕಾ ರಾತ್ರಿಃ ಉಚ್ಯತೇ-ಅಂತಹ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪೂರ್ಣಿಮಾರಾತ್ರಿಯು ಮನೋಹರವಾದುದೆಂದು

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಪೌರ್ಣಮಿಯ ಚಂದ್ರನ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ರಾತ್ರಿಯು ಶೋಭಿಸುವುದರಿಂದ ಆ ರಾತ್ರಿಯು ಮನೋಹ್ಲಾದಕರವಾಗಿರುತ್ತದೆ. (ರಾಕಾ = ಪೂರ್ಣಿಮಾ)

ಚಕೋರ ಸದೃಕ್ ಧೀಮಾನ್ ಕಃ ಸ್ಯಾತ್ = ರಸದೃಕ್ ಧೀಮಾನ್–ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಗುಣವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕ ಬುದ್ಧಿವಂತನು ಯಾರು ? ಮತ್ತು ಚಕೋರ ಪಕ್ಷಿಗೆ ಸರಿಸಮನಾದ ಬುದ್ಧಿವಂತನು ಯಾರು ? ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ ಒಂದೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಚಕೋರ ಸದೃಕ್ ಧೀಮಾನ್–ಚಕೋರ ಪಕ್ಷಿಯು ಮಾತ್ರ ಚಂದ್ರನ ಕಿರಣಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅಮೃತವನ್ನು ಕುಡಿಯಬಲ್ಲದು. ಇಂತಹ ಚತುರತೆಯು ಬೇರೆ ಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ರಸೇದೃಕ್ = (ರಸಜ್ಞನಾದ) ಪರರ ಗುಣಗ್ರಾಹಿಯಾಗಿರುವವನು ಮಾತ್ರ ಬುದ್ಧಿವಂತನೆನಿಸುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಚಕೋರ ಪಕ್ಷಿಯು ಅಮೃತವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವಂತೆ, ಇವನೂ ಗುಣವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿ ಚಕೋರಪಕ್ಷಿ ಸದೃಶನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಇಂತಹವನೇ ಧೀಮಾನ್ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ರಸಜ್ಞನೂ, ಗುಣಗ್ರಾಹಿಯೂ ಆದ ಬುದ್ಧಿವಂತನು ಚಕೋರ ಸದೃಶನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ.

ಕೇ ಕಾಲಾಭಗಳಾಃ ಖಗಾಃ-ವರ್ಷಾ ಕಾಲದಲ್ಲಿರಂಜಿಸುವ (ಸಂತೋಷ ನೀಡುವ) ಕಂಠವುಳ್ಳ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಯಾವುದು ? ಕೇಕಾಲಾಭಗಳಾಃ ಖಗಾಃ-ಕೇಕಾರವದ ಮಧುರ ಶಬ್ದವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಕಂಠವುಳ್ಳ ನವಿಲುಗಳು. ನವಿಲು ಮೇಘಾವೃತವಾದಾಗ ಮಧುರವಾದ ಕೇಕಾರವದಿಂದ ನೃತ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತದೆ.

೧೩. ಸೂಕ್ಷ್ಮಾ ಪಿಕೋಕ್ತಿಃ ಶ್ರಾವ್ಯಾ ಸ್ಯಾತ್ಕಿಂ ಶುಕಾದ್ಯೈರ್ವೃತಂ ವನಮ್ ।
ಕಾಮೋಹಿತಾ ಸ್ಯಾತ್ ಸುಲಭಾ ಕಂದರ್ಪಂ ಭಜತೇ ಯುವಾ ॥

ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಪಿ ಕಾ ಉಕ್ತಿಃ ಶ್ರಾವ್ಯಾ—ಅಲ್ಪವಾದರೂ ಯಾವ ಮಾತು ಇಂಪಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸೂಕ್ಷ್ಮಾ ಪಿಕೋಕ್ತಿಃ ಶ್ರಾವ್ಯಾ—ಅಲ್ಪವಾದ ಕೋಗಿಲೆಯ ಕಲರವವು ತುಂಬಾ ಇಂಪಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಕಿಂ ಶುಕಾದ್ಯೈಃ ವೃತಂ ವನಂ — ಗಿಳಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಪಕ್ಷಿಗಳಿಂದ ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕಾಡು ಯಾವುದು ? ಕಿಂಶುಕಾದ್ಯೈಃವೃತಂ ವನಂ—ಮುತ್ತುಗದ ವೃಕ್ಷವೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಾಡು.

ಕಾ ಮೋಹಿತಾ ಸ್ಯಾತ್ ಸುಲಭಾ—ಸುಲಭವಾಗಿ (ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದೆ) ಮೋಹಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗುವವರು ಯಾರು ? ಕಾಮೋಹಿತಾ ಸುಲಭಾ—ಮನ್ಮಥ ಬಾಧೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವರು ಸುಲಭವಾಗಿ ಮೋಹಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗುತ್ತಾರೆ.

ಕಂ ದರ್ಪಂ ಭಜತೇ ಯುವಾ—ಯೌವನಶಾಲಿಯಾದ ಯಾರು ಮನ್ಮಥನಂತೆ ಗರ್ವಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಕಂದರ್ಪಂ ಭಜತೇ ಯುವಾ ಮನ್ಮಥವಿಕಾರವುಳ್ಳ ಯುವಕನು ಮನ್ಮಥನಂತೆ ಗರ್ವಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ.

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

೧೪. ಕನ್ಯಾಯಮಿಚ್ಛೇತ್ಕಾಂತೇಪ್ಸುಃ ಸ್ವಪ್ತುಮರ್ಹಾ ಸಮಂಚಕಾ ।
ಕಾಂತಾಂ ಕೋ ರಕ್ಷಿತುಂ ಶಕ್ತಃ ಕೋಮಲಾಂಗೋಜ್ವಲಶ್ಶಿಶುಃ ॥

ಕಾಂತೇಪ್ಸುಃ ಕಂ ನ್ಯಾಯಮ್ ಇಚ್ಛೇತ್—ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಹೊಂದಲು ಇಚ್ಛಿಸುವವನು (ವಿವಾಹವಾಗಲು ಬಯಸುವವನು) ಯಾವ (ನ್ಯಾಯಂ) ಮಾರ್ಗ ವನ್ನು (ವಿಧಿಯನ್ನು) ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾನೆ? ಕಾಂತೇಪ್ಸುಃ ಅಯಂ ಇಚ್ಛೇತ್-ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಬಯಸುವವನು ಅಯಂ ಎಂದರೆ ಶುಭಾವಹವಿಧಿಂ-ಶುಭವಿಧಿ ಪೂರ್ವಕವಾದ ವಿವಾಹವನ್ನು ಬಯಸುತ್ತಾನೆ.

ಸಮಂ ಸ್ವಪ್ತುಂ ಅರ್ಹಾಃ ಕೇ—(ವಧುವಿನ) ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಶಯನಕ್ಕೆ ಯಾರು ಅರ್ಹರಾಗುತ್ತಾರೆ? ಸಮಂಚಕಾಃ ಸ್ವಪ್ತುಮ್ ಅರ್ಹಾಃ—ಹಾಸಿಗೆಯುಳ್ಳವರು (ಮಂಚವುಳ್ಳವರು) ಅರ್ಹರಾಗುತ್ತಾರೆ.

ಕಃ ಕಾಂತಾಂ ರಕ್ಷಿತುಂ ಶಕ್ತಃ—ಪತ್ನಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು ಯಾವುದು ಅಥವಾ ಯಾರು ಶಕ್ತರು? ಕಾಂತಾಂಕಃ ಪತಿಯ ಅಂಕವೇ (ಉತ್ಸಂಗವೇ ಅಥವ ಆಶ್ರಯ) ಕಾಂತೆಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು ಶಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕೋ ಮಲಾಂಗೋಜ್ವಲಃ ಶಿಶುಃ—ಮಲಿನವಾಗಿದ್ದರೂ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಶಿಶುವು ಯಾವುದು? ಕೋಮಲಾಂಗಃ ಉಜ್ವಲಃ ಶಿಶುಃ-ಮೃದುವಾದ ಅಂಗವುಳ್ಳ ಮಗುವು (ಶಿಶುವು) ಮಲಿನಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿ ಸರ್ವರಿಗೂ ಆಪ್ಯಾಯಮಾನವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಮಕ್ಕಳು ಎಳೆಯ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮುದ್ದಾಗಿದ್ದು ಮಲಿನವಾಗಿದ್ದರೂ ಜನರ ಪ್ರೀತಿಗೆ ಪಾತ್ರವಾಗುತ್ತವೆ.

೧೫. ವೇಶ್ಯಾಬುದ್ಧಿಃ ಕಾಕುಲೀನಾ ಕಾಂಚನಾಶೋದ್ಯತಾಂ ತ್ಯಜೇತ್ ।
ದಂಪತೀ ಕೌತುಕೋಪಾತ್ತೌ ಕೌಮಾರಾಹೌ ವಧೂವರೌ ॥

ವೇಶ್ಯಾಬುದ್ಧಿಃ ಕಾ ಕುಲೀನಾ — ರಸಿಕರನ್ನು ವಶೀಕರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಬುದ್ಧಿಯು ಯಾವ ವೇಶ್ಯೆಗೆ ಇರುತ್ತದೆ ವೇಶ್ಯಾ ಬುದ್ಧಿಃ ಕಾಕುಲೀನಾ ಕಾಕೋಕ್ತಿ ಎಂದರೆ ಅರ್ಥಾಂತರಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣಳಾಗಿ ತತ್ಪರತೆ ಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಬುದ್ಧಿಯು ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ವೇಶ್ಯೆಗೆ ಇರುತ್ತದೆ. ನಾಶೋದ್ಯತಾಂ ಕಾಂ ತ್ಯಜೇತ್-ನಷ್ಟವನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಬೇಕು? ಕಾಂಚನಾಶೋದ್ಯತಾಂ ತ್ಯಜೇತ್—ಚಿನ್ನವನ್ನು ಶೋಧಿಸುವ ಉದ್ಯಮವನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು.

ಕೋಪಾತ್ತೌ ದಂಪತೀ ಕೌ—ಸದಾ ಕೋಪದಿಂದ ಕೂಡಿದ ದಂಪತಿಗಳಾರು? ಕೌತುಕೋಪಾತ್ತೌ ದಂಪತೀ—ಅತಿಯಾದ ಕುತೂಹಲದಿಂದ ಕೂಡಿ, ತಮಗೆ ಸಂಬಂಧಪಡದೇ ಇರುವ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ ಪತಿ ಪತ್ನಿಯರು ಆ ಇಚ್ಛೆಯು ಕೈಗೂಡದೇ ಇದ್ದಾಗ ಕೋಪಗೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ.

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

ಕೌ ಮಾರಾರ್ಹೌ ವಧೂವರೌ—ಮನ್ಮಥಾವೇಶಕ್ಕೆ ಒಳಪಡುವ ವಧೂವರರು ಯಾರು ? ಕೌಮಾರಾರ್ಹೌ ವಧೂವರೌ— ತುಂಬುಯೌವನವುಳ್ಳ ವಧೂವರರು ಮನ್ಮಥನ ಬಾಧೆಗೆ ಒಳಗಾಗುತ್ತಾರೆ.

೧೭. ಲಿಪಿಶ್ಚಕಾಸ್ತಿ ವೈಧಾತ್ರೀ ನಿರ್ವಿಚಾರಸ್ಸದೈವ ಕಃ
ಗೀತಿಃ ಕಾ ರಾಗತಾನಾರ್ಹಾ ವಾರ್ಯಾಕಾ ಪುರುಷಸ್ಥಿತಿಃ ||

ಲಿಪಿಶ್ಚ ಕಾ ಅಸ್ತಿ ವೈಧಾತ್ರೀ—ಪೋಷಣೆಯನ್ನು ಅಥವಾ ಉದ್ಧಾರವನ್ನು ಮಾಡುವ ಲಿಪಿಯು (ಹಣೆಬರಹವು) ಯಾವುದು ?
ಲಿಪಿ : ಚಕಾಸ್ತಿ ವೈಧಾತ್ರೀ-ವಿಧಿಯ (ದೈವ) ಸಂಬಂಧವಾದ ಲಿಪಿಯು (ಹಣೆಬರಹವು) ವಿರಾಜಿಸುತ್ತದೆ. ಭಾರತದೇಶದ ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರದ ಪ್ರಕಾರ ಮನುಷ್ಯನ ಏಳಿಗೆಯು ಹಣೆಯಬರಹವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸುತ್ತದೆ. ಮನುಷ್ಯನ ರಕ್ಷಣಾ ಕಾರ್ಯವು ಕೇವಲ ವಿಧಿಲಿಪಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬುದೇ ಆಶಯ.

ನಿರ್ವಿಚಾರಃ ಸದೈವ ಕಃ-ಯಾವಾಗಲೂ ಯಾವುದೇ ವಿಧವಾದ ವ್ಯಸನಗಳಿಲ್ಲದೇ ಇರುವವನು ಯಾರು ?

ನಿರ್ವಿಚಾರಃ ಸದೈವಕ :—ದೇವತಾನುಗ್ರಹವುಳ್ಳವನು. ಅಥವಾ ಅದೃಷ್ಟ ಫಲಗಳನ್ನು ಬಯಸದವನು.

ಗೀತಿ : ಕಾ ರಾಗತಾನಾರ್ಹಾ—ರಾಗ ತಾನಗಳಿಗೆ ಅರ್ಹವಾದ ಗೀತೆಯು ಯಾವುದು ? ಕಾರಾಗತಾ ಗೀತಿ : ನಾರ್ಹಾ—ನಿರ್ಬಂಧಸ್ಥಳ ಅಂದರೆ ಅಡೆತಡೆ ಇರುವ ಗೀತೆಯು ನಿಜವಾದ ಸಂಗೀತವಲ್ಲ, ಅಂದರೆ ಅಬಾಧಿತವಾದ ಗೀತೆಯು ನಿಜವಾದ ಗೀತೆ.

ವಾರ್ಯಾ ಕಾ ಪುರುಷಸ್ಥಿತಿ : ನಿವಾರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಪುರುಷನ ನಡೆವಳಿಕೆಯ ರೀತಿ ಯಾವುದು ? ಕಾಪುರುಷಸ್ಥಿತಿ : ವಾರ್ಯಾ—ನೀಚಮನುಷ್ಯನ ನಡೆವಳಿಕೆಯು ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದು ಹೋಗಲಾಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

೧೭. ಕಾಲಸತ್ತಾಫಲವತೀ ಸಮುತ್ಕಾಪ್ರೀಯತೇ ಸಭಾ ।
ಸಮಾನಕಸ್ಯ ನಿತ್ಯಂ ಶ್ರೀ : ಜನುರ್ಲಬ್ಧ್ವಾಶುಕೋತ್ತರತ್ ||

ಲಸತ್ತಾ ಫಲವತೀ ಕಾ—ಇಷ್ಟಾರ್ಥ ಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಫೂರ್ತಿಯನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವುದು ಯಾವುದು ? ಕಾಲಸತ್ತಾ ಫಲವತೀ—ಅನುಕೂಲವಾದ ಕಾಲ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವಂತಹುದು. ಕಾ ಸಭಾ ಸಮುತ್ ಪ್ರೀಯತೇ-ಯಾವ ಸಭೆಯು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿ ಪ್ರೀತಿಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ ? ಸಮುತ್ಕಾ ಪ್ರೀಯತೇ ಸಭಾ—ಅಧಿಕ ಪ್ರೀತಿ ಹಾಗೂ ಆಸಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಭೆಯು ಸಂತೋಷಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

ಕಸ್ಯ ಶ್ರೀ: ನಿತ್ಯಂ ಸಮಾನಾ-ಯಾವ ಸಂಪತ್ತು ಸದಾಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಏಕರೂಪವಾಗಿರುತ್ತದೆ? ನಾಕಸ್ಯ ಶ್ರೀ: ನಿತ್ಯಂ—ಸ್ವರ್ಗದ ಸಂಪತ್ತು ಯಾವಾಗಲೂ ನಶಿಸದೆ ಏಕರೂಪವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಜನು: ಲಬ್ಧ್ವಾ ಆಶು ಅತರತ್ ಕ:—ಹುಟ್ಟಿದ ತಕ್ಷಣವೇ ಆ ಜನ್ಮದಿಂದ ಮುಕ್ತರಾದವರು ಯಾರು? ಶುಕಃ ಜನುರ್ಲಬ್ಧ್ವಾ ಅತರತ್—ಶುಕಮುನಿಯು ಹುಟ್ಟಿದ ತಕ್ಷಣವೇ ತಪೋನಿಷ್ಠನಾಗಿ ಆತ್ಮ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದನು ಎಂದರೆ ಜನ್ಮದಿಂದ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿದನು.

೧೮. ಪುನರಾವೃತ್ತಿ ವಿರಹಿತಂ ಪದಮುಕ್ಷರ ಲಕ್ಷದೈರ್ನೃಪೈರ್ಭೋಜೇ ।
ಅಥ ಚ ಕವಿಹೃದಯಕುಶಲಸ್ತ್ರಾವಾನ್ ಪುರುಷೋತ್ತಮೋಽಸ್ತಿ ಕೀರ್ತ್ಯೈ ॥

ಕವಿಯ ಮನಸ್ಸಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿದು ಪ್ರತಿ ಅಕ್ಷರಗಳಿಗೂ ಲಕ್ಷಪರಿಮಿತಿಯ ಧನವನ್ನು ಕೊಡುವುದರ ಮೂಲಕ ಹೊಗಳಿಕೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾದ ಪುರುಷ ಶ್ರೇಷ್ಠನು ಯಾರು? ಕವಿಯ ಹೃದಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ಪ್ರತಿ ಅಕ್ಷರಕ್ಕೂ ಲಕ್ಷ ಸಂಖೆಯ ಧನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು (ಕವಿಗಳಿಗೆ ಪುರಸ್ಕಾರವನ್ನೀಯುತ್ತಾ) ಪುನರಾವೃತ್ತಿ ವಿರಹಿತಂ ಪದಂ ಎಂದರೆ ಕೈವಲ್ಯ ಪದವಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಪುರುಷಶ್ರೇಷ್ಠನೆಂದರೆ ಭೋಜ ಮಹಾರಾಜ.

ಕವಿ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿ ಅವರಿಗೆ ಅಸಾಧಾರಣ ಪ್ರತಿಭೆಯನ್ನು ಕರುಣಿಸಿ, ಅಕ್ಷರಲಕ್ಷಂ ಎಂದರೆ ಶಾಶ್ವತ ಪದವಿಯನ್ನು ಕರುಣಿಸಿದ (ಮಹಾವಿಷ್ಣುವೇ) ಪುರುಷೋತ್ತಮನೇ ಹೊಗಳಿಕೆಗೆ ಅರ್ಹನು ಕವಿಗಳು ತನ್ನ ಜ್ಞಾನ ಚಕ್ಷುಸ್‌ನಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿದು ಅವನ ಕರುಣೆಯಿಂದ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸುತ್ತಾರೆ. ಎಂಬುದೇ ಕವಿಯ ಆಶಯ.

೧೯. ಸ್ವಯಮ್ ಈಶ್ವರೋಽಸ್ತಿ ನಾಮ್ನಾ ಸುತಃ ಕುಮಾರಃ ಕುಟುಂಬಿನೀ ತ್ವಾರ್ಯಾ ।
ಧಾಮ ತು ಧಾಮ್ನೈವ ಪರಂ ಸ ಪುಮಾನ್ ಜ್ಞೇಯಃ ಕಥಂ ವಿನಾನುಭವಮ್ ॥

ಯಾರು ಸ್ವಯಂ ಪ್ರಭು (ಸ್ವಾಮಿ) ಎಂಬ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವರು? ಯಾರ ಪುತ್ರನು ಕುಮಾರ ಎಂದು ಕರೆಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು? ಯಾರ ಕುಟುಂಬವು (ಪತ್ನಿ) ಆರ್ಯಾ (ಶ್ರೇಷ್ಠ) ಎಂಬ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವಳು. ಯಾರ ವಾಸಸ್ಥಾನವು 'ಪರಂಧಾಮ' ಎಂಬ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು. ಅಂತಹವನ ವಿಷಯವನ್ನು ಅನುಭವವಿಲ್ಲದೆ (ಪುರಾಣ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ) ಯಾರು ತಾನೆ ತಿಳಿಯಬಲ್ಲರು?

ಈಶ್ವರಃ ಶರ್ವ ಈಶಾನಃ—ಎಂಬುದರಿಂದ ಅಂತಹವನು ಈಶ್ವರನೆಂದೂ, ಆರ್ಯಾ ದಾಕ್ಷಾಯಣೀ ಚೈವ–ಎಂಬುದರಿಂದ ಆರ್ಯಾ ಎಂದರೆ ಪತ್ನಿ ಪಾರ್ವತಿಯೆಂದೂ,

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

ಪುತ್ರನು ಕುಮಾರ ಎಂದರೆ ಕುಮಾರಃ ಕ್ರೌಂಚದಾರಣಃ ಎಂಬುವುದರಿಂದ ಕ್ರೌಂಚ ಪರ್ವತವನ್ನು ಭೇದಿಸಿದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಷಣ್ಮುಖಸ್ವಾಮಿಯೆಂದು, ಅಂತಹ ಶಿವನ ವಾಸಸ್ಥಾನ ಕೈಲಾಸನೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ.

೨೦. ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಕವಿಸಾರ್ವಭೌಮವಾಕ್ಸರ್ವಭೂಮಿವಿದಿತಾ ಜಯತ್ಯಸೌ ।
ಯತ್ಸಮಂ ಫಣಿತುಮುತ್ತರಾವಳಿಂ ನಾಮರಾಶ್ಚಪಟವಃ ಕ್ವ ಪಾಮರಾಃ ॥

ಸಮಸ್ತದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವ ಕವಿಸಾರ್ವಭೌಮ ಶ್ರೀನಿವಾಸಕವಿ-ಯಿಂದ ಉತ್ತರಾವಳಿಯು ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಜಯಶಾಲಿಯಾಗಿದೆ. (ಎಲ್ಲರ ಹೊಗಳಿಕೆಗೂ ಪಾತ್ರವಾಗಿದೆ) ಈ ಉತ್ತರಾವಳಿಗೆ ಸಮನಾಗಿರತಕ್ಕಂತಹ ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ರಚಿಸಲು ದೇವತೆಗಳೂ ಸಮರ್ಥರಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದ ಮೇಲೆ ಸಾಧಾರಣ ಜನರ (ಪಾಮರರ) ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳುವುದೇನಿದೆ.

ಮೂರನೆಯ ಕ್ರಮ

ಈ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿ ಆ ವಿಷಯದ ಬಗೆಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಶ್ಲೋಕದ ಎರಡನೆಯ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಪ್ರಶ್ನೆ ಯಾವುದೆಂದು ಕೇಳಲಾಗಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಯಾವುದು ಉತ್ತರವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದೇ ಪದದ ಪದಚ್ಛೇದ-ವನ್ನು ಯೋಗ್ಯ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಾಗ ಎರಡನೆಯ ಸಾಲಿನ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಪ್ರಶ್ನೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಒಂದೇ ಪದವು ಉತ್ತರವೂ ಪ್ರಶ್ನೆಯೂ ಆಗುವಂತೆ ಕವಿ ಚಾತುರ್ಯದಿಂದ ಮೂರನೆಯ ಕ್ರಮವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾನೆ.

೧. ವೇಂಕಟವಿಭುಂ ಭಜೇಽಹಂ ಸತತಂ ಮಾಂ ತ್ರಾಯತಾ ಸಾಂ ಕೀದೃಶಶ್ಚೇತ್ ।
ತದ್ವಿಬುಧೈರವಧಾರ್ಯಂ ಸರಸ್ವತೀತ್ಯುತ್ತರಸ್ಯ ಯಃ ಪ್ರಶ್ನಃ ॥
ಕಾರುಣ್ಯಭೃತ್ ।

ಯಾವಾಗಲೂ ನನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸತಕ್ಕಂತಹ ವೆಂಕಟೇಶ್ವರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ. ಅವನು ಎಂತಹವನು ? ಅಂತೆಯೇ ಎರಡನೆಯ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿರುವ "ಸರಸ್ವತೀ" ಎಂಬ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಯಾವುದು ಪ್ರಶ್ನೆಯಾಗಬಹುದು ? ಈ ಎರಡಕ್ಕೂ ಒಂದೇ ಉತ್ತರ ಎಂದರೆ "ಕಾರುಣ್ಯಭೃತ್" ವೆಂಕಟೇಶ್ವರನು ಕರುಣೆಯುಳ್ಳವನು ಎಂಬುವೇ ಉತ್ತರ. "ಸರಸ್ವತೀ" ಎಂಬ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಕಾ ಆರುಣ್ಯಭೃತ್ ಅನುರಾಗ ವಿಶಿಷ್ಟಳು ಅನುಗ್ರಹವಿಶಿಷ್ಟಳಾದವಳು ಯಾರು ಎಂಬುದೇ ಪ್ರಶ್ನೆ. ಹೀಗೆ ಉತ್ತರ ಹಾಗೂ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ 'ಕಾರುಣ್ಯಭೃತ್' ಎಂಬುದೊಂದೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕವು ಮಂಗಳರೂಪವೂ ಆಗಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು.

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

೨. ತನಯೌ ಗಿರಿತನಯಾಯಾಃ ಕಟಿಸೂತ್ರಮುಪೇತ್ಯ ಕೀದೃಶೌ ಸ್ಫುರತಃ ।
ತದ್ವಿಬುಧೈರವಧಾರ್ಯಂ ಸ್ತನಾವಿತಿ ಹ್ಯುತ್ತರಸ್ಯ ಯಃ ಪ್ರಶ್ನಃ ॥
' ಕೌಪೀನಸುಂದರೌ '

ಪಾರ್ವತಿಯ ಮಕ್ಕಳಾದ ವಿಘ್ನೇಶ್ವರ ಹಾಗೂ ಷಣ್ಮುಖಸ್ವಾಮಿಯು ಕಟಿಸೂತ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಹೇಗೆ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ' ಕೌಪೀನಸುಂದರೌ ' ಈ ಮುದ್ದು ಮಕ್ಕಳು ಕೇವಲ ಕೌಪೀನಧಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದರೂ ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರರಾಗಿ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. (ಮುದ್ದಾದ ಮಕ್ಕಳು ಸಾಕಷ್ಟು ಬಟ್ಟೆಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಾರೆ.) ಇಲ್ಲಿ ಕೌಪೀನಸುಂದರೌ ಎಂಬ ಉತ್ತರವೇ ಕೌ ಪೀನ ಸುಂದರೌ ಎಂದು ಬದಲಿಸಿದಾಗ [ಯಾವುವು ಪೀನ (ದಪ್ಪ)ವಾಗಿ ಸುಂದರವಾಗಿವೆ] ಸ್ತನೌ ಎಂಬ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಪ್ರಶ್ನೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ 'ಕೌಪೀನ ಸುಂದರೌ' ಎಂಬ ಒಂದೇ ಪದವು ಉತ್ತರ ಹಾಗೂ ಪ್ರಶ್ನೆಯೂ ಆಗಿದೆ.

೩. ರಣರಂಗವ್ಯಾಸಂಗಶೂರೇಭ್ಯೋ ಮನಸಿ ರೋಚತೇ ಕೀದೃಕ್ ।
ತದ್ವಿಬುಧೈರವಧಾರ್ಯಂ ಚಿಕುರಾ ಇತ್ಯುತ್ತರಸ್ಯ ಯಃ ಪ್ರಶ್ನಃ ॥
॥ ಕೇಲಿಸದೃಶಃ ॥

ವೀರಾವೇಶದಿಂದ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಶೂರರಿಗೆ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧವು ಹೇಗೆ ರುಚಿಸುತ್ತದೆ? ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ ಕೇಲಿಸದೃಶಃ "[ಆಟದಂತಹ ವಿಷಯಗಳು.] ಯುದ್ಧವು ಭಯಾನಕವಾಗಿದ್ದರೂ ಮನರಂಜನೆಯ ಆಟದಂತೆ ಭಯರಹಿತರಾಗಿ ನಿರಾಯಸದಿಂದ ಯುದ್ಧಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಚಿಕುರಾ" (ಕೇಶವು) ಎಂಬ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಕೇಲಿಸದೃಶಾಃ ಎಂಬುದನ್ನು ಕೇ ಅಲಿ ಸದೃಶಃ ಯಾವುವು ದುಂಬಿಯಂತೆ ಕಪ್ಪಾಗಿವೆ ಎಂಬುದೇ ಪ್ರಶ್ನೆಯಾಗುತ್ತದೆ.

೪. ಕಾಮಿನ್ಯಾಃ ಕುಚಕುಂಭಃ ಭಾಮಿನ್ಯಾಃ ಕೀದೃಶಶ್ಚ ನಿಟಿಲೇಂದುಃ ।
ತದ್ವಿಬುಧೈರವಧಾರ್ಯಂ ಶುಭವಿಧಿರಿತ್ಯುತ್ತರಸ್ಯ ಯಃ ಪ್ರಶ್ನಃ ॥
॥ ಕಸ್ತೂರ್ಯಾಢ್ಯಃ ॥

ಮೊದಲನೆಯ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿವೆ.

ಕಾಮಿನಿಯರ ಕುಂಭಸದೃಶ ಕುಚಗಳು, ಹಾಗೂ ವಿಲಾಸವತಿಯರ ಮುಖೇಂದುವು ಹೇಗಿವೆ ? ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ. ॥ ಕಸ್ತೂರ್ಯಾಢ್ಯಃ ॥

ಎಂದರೆ ಸ್ತನವು ಕಸ್ತೂರಿಯ ಸೌಗಂಧ್ಯದಿಂದ ಶೋಭಿಸುತ್ತದೆ, ವಿಲಾಸವತಿಯರ ಮುಖವು ಕಸ್ತೂರೀತಿಲಕದಿಂದ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ. "ಶುಭವಿಧಿ" ಎಂಬ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ " ಕಸ್ತೂರ್ಯಾಢ್ಯಃ " ಕಃ ತೂರ್ಯಾಢ್ಯಃ ಯಾವುದು ಮಂಗಳ

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

ವಾದ್ಯದಿಂದ ಶುಭಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ? ಎಂಬುದೇ ಪ್ರಶ್ನೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಶುಭವಿಧಿಃ ವಿಧಿ ಪೂರ್ವಕ ನಡೆಯುವ ಮಂಗಳ ಕಾರ್ಯ, ಇದರಲ್ಲಿ ಮಂಗಳವಾದ್ಯವು "ತೂರ್ಯಾಢ್ಯಃ". ಶುಭಕರವಾಗಿರುತ್ತವೆ ಹೀಗೆ ಕಸ್ತೂರ್ಯಾಢ್ಯಃ ಎಂಬುದು ಉತ್ತರ ಹಾಗು ಪ್ರಶ್ನೆ ರೂಪವಾಗಿದೆ.

೫. ಕೃಪಣಮತಿಃ ಕೃಷಿಕಧೃತಿಃ ಕೃಪಾಣಲತಿಕಾ ಕೀರ್ತ್ಯತೇ ಕೀದೃಕ್
ತದ್ವಿಬುಧೈರವಧಾರ್ಯಂ ಪೂರ್ವದಿಗಿತ್ಯುತ್ತರಸ್ಯ ಯಃ ಪ್ರಶ್ನಃ ॥
"ಕೋಶಸ್ಫೂರ್ತಿಃ"

ಜಿಪುಣನ ಬುದ್ಧಿ, ರೈತನಧೈರ್ಯ, ಲತೆಯಂತೆ ಬಳುಕುತ್ತಿರುವ ಖಡ್ಗ, ಇವುಗಳು ಹೇಗೆ ಹೊಗಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಈ ಮೂರು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ವಿವಿಧ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಥೈಸಿಕೊಂಡಾಗ ಕೋಶಸ್ಫೂರ್ತಿಃ ಎಂಬುವುದೊಂದೇ ಉತ್ತರವಾಗುತ್ತದೆ. ಜಿಪುಣನಾದ ಮನುಷ್ಯನು ಸದಾ ಹಣವನ್ನು ಗಳಿಸುತ್ತಾ (ಕೋಶ) ತನ್ನ ಖಜಾನೆ ಯನ್ನು ತುಂಬುವುದರಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆಂದು ಹೊಗಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ, ರೈತನೂ ಧಾನ್ಯದಿಂದ ತನ್ನ ಕೋಶವನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಖಡ್ಗವೂ ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಕೋಶದಲ್ಲಿ (ಒರೆಯಲ್ಲಿ) ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಇದೇ "ಕೋಶಸ್ಫೂರ್ತಿಃ" ಎಂಬ ಉತ್ತರವು ಕಾ, ಉಷಃಸ್ಫೂರ್ತಿಃ (ಯಾವುದು ಉಷಸ್‌ನಿಂದ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ?) ಎಂದು ಮಾಡಿದಾಗ "ಪೂರ್ವದಿಕ್" ಎಂಬುದೇ ಉತ್ತರ. ಉಷಸ್‌ನಿಂದ ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದುದು ಪೂರ್ವದಿಕ್ ಹೀಗೆ ಮೊದಲಿನ ಉತ್ತರವಾದ "ಕೋಶಸ್ಫೂರ್ತಿ" ಎಂಬುದೇ ಪ್ರಶ್ನೆಯೂ ಆಗಿದೆ.

೬. ಅನತಿಚಿರಮನತಿ ಕೃಚ್ಛ್ರಾತ್ಫಲಪ್ರದಾ ಭವತಿ ಕೀದೃಶೀ ಭೂಮಿಃ।
ತದ್ವಿಬುಧೈರವಧಾರ್ಯಂ ಯಃ ಪ್ರಶ್ನೋಽರ್ಹತಿ ಮರುತ್ಪ್ರವರ—
ಸುಹೃದಾಮ್ ॥ "ಕೋದ್ರವಭಾಕ್"

ಅತ್ಯಲ್ಪಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದೆ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವ ಭೂಮಿಯು ಹೇಗಿರುತ್ತದೆ (ಯಾವುದು)? ಇದು ಪ್ರಶ್ನೆ, ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ "ಕೋದ್ರವಭಾಕ್" ಕೋದ್ರವ (ಹಾರಕ) ಎಂಬುದು ಒಂದು ಧಾನ್ಯ ವಿಶೇಷ, ಅದು ಅತ್ಯಲ್ಪಕಾಲದಲ್ಲಿ ಫಲಿಸುತ್ತದೆ-ಯಲ್ಲದೆ ಅದನ್ನು ಬೆಳೆಯಲು ಅತಿಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಅಂತಹ ಕೋದ್ರವಕ್ಕೆ ಯಾವ ಭೂಮಿಯು ಆಧಾರವಾಗಿರುತ್ತದೊ (ಯಾವ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಬೆಳೆಯುತ್ತೇವೆಯೋ) ಆ ಭೂಮಿಯು "ಕೋದ್ರವಭಾಕ್" ಆಗಿರುತ್ತದೆ. "ಕೋದ್ರವಭಾಕ್" ಎಂಬ ಉತ್ತರವು ಮರುತ್ಪ್ರವರಃ (ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಯು) ಎಂಬುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಶ್ನೆಯಾಗಿದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ ದ್ರುಕ್‌ಗತೌ, ದ್ರವಂ, ಭಜತಿ – ಇತಿ ದ್ರವಭಾಕ್ (ಗಮನ) ಕಃ ದ್ರವಭಾಕ್-ಗಮನಶೀಲವುಳ್ಳದ್ದು ಯಾವುದು ಈ

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರ '' ಮರುತ್ಪ್ರವರಃ '' ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವಾಯು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ ಹೀಗೆ ಕೋದ್ರವಭಾಕ್ ಎಂಬುದು ಸಭಂಗಶ್ಲೇಷದಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆಯೂ ಆಗುತ್ತದೆ ಭೂಮಿಯೆಂಬ ಉತ್ತರವು ಅಭಂಗಶ್ಲೇಷ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಬರುತ್ತದೆ.

೭. ಪೃಷ್ಠಂ ಕಯಾ ಧರಣ್ಯಾಃ ನಿತಂಬೋ ವಿಭಾತಿ ಚ ರಮಣ್ಯಾಃ ।
ತದ್ವಿಬುಧೈರವಧಾರ್ಯಂ ಯಃ ಪ್ರಶ್ನಃ ಸುರತೇಶ್ಚ ಸುಗತೇಸ್ಸ್ಯಾತ್ ॥
'' ಕಾಂಚ್ಯಾ ''

ಭೂಮಿಯ ಮಧ್ಯಭಾಗವು ಹಾಗೂ ರಮಣಿಯರ ನಿತಂಬಪ್ರದೇಶವು ಯಾವುದರಿಂದ ಶೋಭಿಸುತ್ತದೆ? ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರ "ಕಾಂಚ್ಯಾ '' ಎಂದರೆ ಭೂಮಿಯ ಮಧ್ಯ ಭಾಗವು ಕಾಂಚೀಪಟ್ಟಣದಿಂದಲೂ (ಭೂಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಂಪದ್ಯುಕ್ತವಾದ ಕಾಂಚೀ ಪಟ್ಟಣವಿದೆ) ರಮಣಿಯರ ನಿತಂಬಭಾಗವು ಡಾಬನ್ನು (ವಡ್ಯಾಣ) ಧರಿಸಿರುವುದ ರಿಂದಲೂ ಶೋಭಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬುದೇ ಉತ್ತರ.

ಈ ಉತ್ತರವು (ಕಾಂಚ್ಯಾ) ಸುಗತಿ, ಸುರತಿ ಎಂದರೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಗಮನ, ಮನೋಹ್ಲಾದಕತೆ ಇವುಗಳಿಗೆ ಮತ್ತೆ ಪ್ರಶ್ನೆಯಾಗಿದೆ.

ಹೇಗೆಂದರೆ-ಕಾ ಅಂಚೀ-ಯಾವುದು ಒಳ್ಳೆಯ ಗಮನ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸುಗತಿ:

ಕಾ ಅಂಚೀ ಯಾವುದು ಸಂತೋಷಕರವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುತ್ತದೆ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ 'ಸುರತಿ' (ಅಂಚ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಗಮನ ಹಾಗೂ ಆಹ್ಲಾದಕತೆ ಎಂಬ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಿವೆ) ಹೀಗೆ ಅಭಂಗಶ್ಲೇಷದಿಂದ ಉತ್ತರವಾದ ಕಾಂಚೀ ಎಂಬುದು ಸಭಂಗಶ್ಲೇಷ ಮಾಡಿದಾಗ ಪ್ರಶ್ನೆಯಾಗಿದೆ.

೮. ಅಭಿಲಷತೇ ಮೂಢಜನ: ಕಯಾಪರಧನಂ ಕಯಾಪರವಧೂಂ ಚ ।
ತದ್ವಿಬುಧೈರವಧಾರ್ಯಂ ಕವಿವಾಣೀತ್ಯುತ್ತರಸ್ಯ ಯಃ ಪ್ರಶ್ನಃ
" ಕಾಮಧುರಾ ''

ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಹಣ ಹಾಗೂ ಬೇರೆಯವರ ವಧುವನ್ನು ಯಾವ ಮೂರ್ಖರು ಅಪೇಕ್ಷಿಸು ತ್ತಾರೆ? ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿವೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವಂತೆ 'ಕಾಮಧುರಾ' ಎಂಬುದೇ ಉತ್ತರ. ಎಂದರೆ ಕಾಮಾಭಿಲಾಷೆಯುಳ್ಳ ದುರ್ಜನರು ವಿವೇಚನಾರಹಿತರಾಗಿ ಕೇವಲ ಕಾಮತೃಪ್ತಿಯೇ ಸರ್ವಸ್ವವೆಂದು ತಿಳಿದು ಪರಧನ, ಪರಸತಿಯರನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾರೆ. '' ಕಾಮಧುರಾ ಎಂಬ ಉತ್ತರವು ಕಾ, ಮಧುರಾ, (ಯಾವುದು ಮಧುರವಾಗಿರುವುದು ?) ಎಂಬುದು ಕವಿವಾಣೀ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಶ್ನೆ ಯಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ 'ಕಾಮಧುರಾ' ಎಂದಾಗ ಉತ್ತರವಾದುದೇ ಕಾ, ಮಧುರಾ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಯೂ ಆಗುತ್ತದೆ.

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

೯. ಗೋವರ್ಧನಗಿರೇಶ್ಛತ್ರದಂಡತಾಮುಪಯಾತಿ ಕಃ ।
ಗೃಧ್ರಾ ಇತ್ಯುತ್ತರಂ ಯಸ್ಯ ಪ್ರಶ್ನಸ್ಯ ಸಚಿವೋತ್ತರಮ್ ॥
ಕೇಶವಭುಜಃ ।

ಬೃಹತ್ತಾದ ಗೋವರ್ಧನ ಗಿರಿಯನ್ನು ಲೀಲಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅನಾಯಾಸದಿಂದ ಚಕ್ರದಂಡದಂತೆ (ಛತ್ರಿಯಂತೆ) ಎತ್ತಿದವರು ಯಾರು ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ "ಕೇಶವಭುಜಃ". (ಕೃಷ್ಣನಭುಜ) ಎಂಬುದೇ ಉತ್ತರ. ಇದೇ ಉತ್ತರವು ಗೃಧ್ರ (ಹದ್ದು) ಎಂಬ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಕೇ ಶವಭುಜಃ- ಯಾವುವು ಶವವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುತ್ತವೆ ? ಎಂಬುದು ಪ್ರಶ್ನೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಒಂದೇ ಪದವು ಉತ್ತರ ಹಾಗೂ ಪ್ರಶ್ನೆಯಾಗಿದೆ.

೧೦. ಆದೌ ಕಾರುಣ್ಯಭೃದ್ವಾಚ್ಯಂ ತತಃ ಕೌಪೀನಸುಂದರೌ ।
ತತಸ್ತು ಕೇಲಿಸದೃಶಃ ಕಸ್ತೂರ್ಯರ್ಘ್ಯಃ ತತಃ ಪರಮ್ ।

೧೧. ಕೋಷಸ್ಫೂರ್ತಿಃ ಕೋದ್ರವಭಾಕ್ ಕಾಂಚ್ಯಾ ಕಾಮಧುರಾ ತತಃ ।
ಯನ್ಮೃಗ್ಯಂ ತನ್ನಿಗದಿತಂ ಶೇಷಂ ವ್ಯಕ್ತಂ ಹಿ ಧೀಮತಾಮ್ ॥

೧೨. ಕುಶಲಧಿಯಾಂ ಕುತುಕಾರ್ಥಂ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತಂ ಯಾ ಶ್ರೀನಿವಾಸಸಂಗ್ರಥಿತಾ ।
ಚಿರಮುತ್ತರಾವಲಿರಿಯಂ ಜಯತು ಪ್ರಶ್ನಾಂತರಾಭಿನ್ನಾ ॥

ಮೂರನೇ ಕ್ರಮವನ್ನು ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಿ ಕವಿಯು ಹತ್ತು ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಎಲ್ಲ ಉತ್ತರಗಳನ್ನು ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಪ್ರಶ್ನಾಂತರಾಭಿನ್ನವಾದ ಈ ಉತ್ತರಾವಲಿಯು ಬುದ್ಧಿ-ವಂತರಿಗೆ ಆಶ್ಚರ್ಯಜನಕವಾಗಲೆಂದು ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಉತ್ತರಾವಲಿಯು ಯಶಸ್ಸನ್ನುಗಳಿಸಿ ಜಯುವಾಗಲಿ ಎಂದು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಶುಭವನ್ನು ಕೋರಿದ್ದಾನೆ.

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಕ್ರಮ

ಭಾವಿಕಹಿತಾಕ್ಷಮಾಕಾನುತಾ ಮಣಿವಾಸ್ತಿ ಕಾ ಧಿಯಾ ಸೇವ್ಯಾ ।
ಕಾ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಾ ದೇವೇ ಮಾರನುತಾಖ್ಯಾಸ್ತಿ ಕಾ ಚ ಸ್ತ್ರೀ ॥ ೧ ॥

ಕಾ ದೇವತಾಸ್ತಿ ಗೇಯಾ ಭಾತಿ ಪ್ರತಿಭಾ ಹಿ ಕಾಶಿವೇ ನಿರತಾ ।
ಕಾ ನೇಯಾ ಭಾತಿ ನುರಿಪ ಭಾವ್ಯಾ ಕಾ ಸಾಹಿತೀ ಸ್ವಭಾವನಯಾ ॥ ೨ ॥

ಭಾತಿ ನನು ಕಾ ವಿಭಾಸ್ವಾ ಕಾಲಿನಾಯಾ ಪ್ರಿಯಾ ಹಿ ತಿಷ್ಠತಿ ಸಃ ।
ಛಾಯಾ ಹಿತಾಶ್ರಿಯಾ ಕಾ ಸಾಧ್ಯಾದಿಷ್ಟ್ಯಸ್ತು ನೈಜ ಭೂಮ್ಯಾ ಕಾ ॥ ೩ ॥

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

ಭಾರ್ಯಾ ಕಾತಿಮತವಿಭಾತಿರಸ್ಫುರತಿ ಕಾತು ಕುಸುಮಾಭಾ ।
ಸಾಹಸರಸತ್ತಮಾ ಕಾ ನಾಧೀನಾ ಕಾತಿ ದೂರಾಗ ಚಾರಾ ॥ ೪ ॥

ಕಾಲಂ ರಾವಣರಚನಾ ಜ್ಞಾತಾ ಭುವಿ ಸರಸತಾಹಿ ವರ್ಯಾ ಕಾ ।
ಸ್ತ್ರೀ ಕಾಲೋಽಭ್ಯಾ ಸಾ ಜನಿಕಾ ಶ್ರೀರ್ವನಸಸ್ತು ಜಾತಿಸೀತಿಜ್ಞಾ ॥ ೫ ॥

ರಾಕಾಸಾರರಸಾಕಾ ವಿದಿತಾ ದಿವಿ ಚಾರು ಕಾ ರತಾ ನಾನಾ ।
ಕಾ ಹಿ ಮಿತಾದ್ರಿಮುಖ ಚಯಾಸ್ತುತ್ಯಾ ಕಾಂತ್ಯಾಸ್ತು ಕಾಪಿವಾಸರಸಾ ॥ ೬ ॥

ಕಾ ನಿವಸತಿ ಭಾವ್ಯಾಕ್ಷಾಮಾರಾರ್ಹಾ ಕಾಳಿಪಾನಸೂಯ್ಯಾ ವಾ ।
ಸೇವಾಸುರಾನುಧೇಯಾ ಪಿಕಾತಿಭಾ ಕಾ ಚ ಮೇಯಾ ದ್ಯೌಃ ॥ ೭ ॥

ಕಾ ನಾಮ ಸಭಾಸಜಯಾ ಸಾರರಸಾ ಕಾ ವಿಭೇದನಂ ಗಾತುಮ್ ।
ಕಾ ತಾಪ ವಿದಿತಭಾವ್ಯಾ ಕಾಲಂ ಕವಿತಾನು ಭಾಸ ತಾಂ ಸ ವಿಭುಃ ॥ ೮ ॥

ದ್ವಾತ್ರಿಂಶದ್ವಾಕ್ಯಮಿತಾ ಗ್ರಂಥೋಽಯಂ ಶ್ರೀನಿವಾಸಸತ್ಕವಿನಾ ।
ಪ್ರೀತ್ಯೈ ಹರೇರ್ವಿಜಯತಾಂ ಪ್ರಶ್ನವಿಲೋಮೋತ್ತರಾವಳಿರಪೂರ್ವಾ ॥ ೯ ॥

ಶ್ರೀನಿವಾಸಕವಿಸಾರ್ವಭೌಮವಾನ್ ಸರ್ವಭೂಮಿವಿದಿತಾ ಜಯತ್ಯಸೌ ।
ಯತ್ಸಮಂ ಫಣಿತುಮುತ್ತರಾವಳಿಂ ನಾಮರಾಷ್ಟಪಟವಃ ಕ್ವ ಪಾಮರಾಃ ॥ ೧೦ ॥

ಇತಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸವಿರಚಿತೇ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರಸುಭಾಷಿತೇ
ಪ್ರಶ್ನವಿಲೋಮೋತ್ತರಾವಳಿಃ ಚತುರ್ಥಃ ಕ್ರಮಃ ।

wo 5398—MUPM—1000 copies—17-9-99

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

CC-0. Oriental Reasearch Library, Mysore. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy